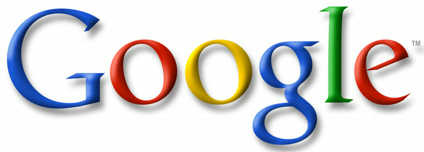

HISTORIJA SERBSKEHO NARODA.

HISTORIJA

SERBSKEHO NARODA.

SPISAŠTAJ

WILHELM BOGUSŁAWSKI

A

MICHAŁ HÓRNIK.

BUDYŠIN.

Z NAKŁADOM MICHAŁA HÓRNIKA.

1884.

Ćišćał E. M. Monse w Budyšinje.

Předsłowo.

Rozwučeni ludźo mjenuja jako přisłušnosć kóždeho, zo historiju swojeho naroda znaje. To płaći tež wo Serbach, kotřiž su a budźa přez swoju rěč wot druhich rozdźělny narod, hač runje su dawno swoju politisku samostatnosć zhubili abo poprawom tajku njejsu dotworić móhli, zahe zadźěwani přez romsko-němske kejžorstwo, kotrež wot starych Romjanow ideju wo knježenju nad wšěmi ludami a prawidło „Divide et impera!" sebi přiswojiwši je na susodnych Słowjanow nałožowaše. Serbja, wot swojich wosebnišich stawow přez jich přeněmčenje wopušćeni njeměјachu žaneje jednotneje wobory přećiwo němskemu napěranju. Tak so tež stawa, zo nas Serbow, powostatych ze zapadnych Słowjanow, historiju nas z wjetša zrudźacu w nižšich a wyššich šulach njewuča abo zo nam ju ze stroniskeho stojnišća wopowěduja. Při zawjedźenju křesćanstwa mjez Słowjanami zarěčuje so wopačne zakhadźenje z mječom přećiwo nim, jich potłóčenje mjenuje so „zasodobyće kraja", mjeztymzo bychu Němcy swój tež tu a tam n. př. Keltam přisudźić dyrbjeli, a z cyła hani so wšitko słowjanske abo serbske.

Tohodla su serbscy wótčincy z dźakom powitali, štož je so za rozwučenje wo historiji Serbow hdy napisało, n. př. krótki nastawk J. E. Smolerja w „Serbskich Hornich Łužicach", „Stawizny serbskeje rěče a narodnosće" K. A. Jenča a druhe sem słušace nastawki w Časopisu Maćicy Serbskeje. Ale nichtó njeje přehladnu historiju Serbow serbscy podał, ani historiju wobeju Łužicow, hdźež nětčiši Serbja sydla.*)

*) W němskej rěči móžeš jenož najstaršu historiju Serbow zhonić z přełoženych P. J. Šafaříkowych „Alterthümer" (Starožitnosći), a něšto nadeńdźeš w L. Giesebrechtowych „Wendische Geschichten aus den Jahren 780—1182". Historiju wobeju Łužicow je spisał Th. Scheltz; jeje prěni zwjazk je 1847 w Halli wušoł a saha hač do l. 1373. Pokračowanje tuteje je w „Lausitzer Magazinje" a powěda stawizny jenož do 1526. Stawizny Hornjeje Łužicy wot dr. Köhlera wo Serbach mało wědźa a pisaju wězo z němskeho stojnišća. — W čěskej rěči je přehlad serbskeje a łužiskeje historije w Naučnym Slovníku.

Prěnja historija Serbow wot najstaršeho časa hač do lěta 1861 bu wot Polaka Wilhelma Bogusławskeho w Pětrohrodźe wudata pod titulom „Rys Dziejów Serbo-łużyckich". Tutón česćeny spisowaŕ přepytowaše wot dlějšeho časa historiju zapadnych Słowjanow nadrobnišo a nětko ćišći so w Poznanju prěni zwjazk wobšěrneho dźěła „Dzieje Słowiańszczyzny Północno-zachodniéj", kotrež bu wot tamnišeho „Towaŕstwa přećelow wědomosći" z čestnym mytom wuznamjenjene. Spisaćel podawa w tutym spisu ważne resultaty a mjez druhim dopokazuje, zo běchu Durinkowje, nawječorni susodźa Serbow w Šafaříkowym zrozymjenju, tež Słowjenjo. Při tutym wjetšim dźěle spisa wón nowe wobdźěłanje swojich serbsko-łužiskich stawiznow, ze žadanjom, zo bych je za swój lud z jeho rukopisa serbscy wudał. To z radosću dopjelnich, jenož tu a tam něšto přidawajo, wosebje w VII. a VIII. wotdźělku, a poswjećam z česćenym spisaćelom tutu knihu wosebje studowacym młodym Serbam.

Njech nětko młodźi Serbja „historiju serbskeho naroda" privatnje swěru čitaju a ju w pomjatku wobkhowaju. Woni wuknu na srjedźnych šulach něštožkuli, štož je mjenje ważne za žiwjenje a powołanje. W nastupanju serbskeje rěče a historije pak so jim často powěda, zo je čas na to nałoženy jako zhubjeny! To pak je njeprawda, wot germanisatorow z lesću wužiwana, zo bychu młodych studowacych přeněmčili a potom prajić móhli: Serbja žanych duchownych, wučerjow a wučenych ludźi nimaju! Wězo hólc ze serbskeje swójby abo ze wsy, kiž w swojim powědanju hišće mało słowow trjeba, na šulach lohcy serbšćinu zapomni a so přeněmči, hdyž ničo serbskeho njesłyši a iječita. Tohodla praju: Njech młodźi Serbja mjez druhimi serbskimi knihami „historiju", kotraž je z cyła „magistra vitae", za nas pak wosebje wubudźeŕka kedźbnosće a dźěławosće, pilnje čitaju! Njech znaja skutki prjedownikow a njech jich dźěło za serbski narod dale wjedu!

Ale tež naš lud dyrbi swoje stawizny lěpje zeznać! Historija dyrbi so jemu w maćeŕskej rěči podać, jako wšitko druhe, štož je wědźenja a pomnjeća hódne. To posylni jeho lubosć k narodnosći, wubudźi začuće za narodnu česć a pohnuje jón k dobrym abo wužitnym skutkam. Tohodla njech naši spisowarjo historiju Serbow hišće bóle wobdźěłaju, njech ju rozjasnja přez historiske powědančka abo poetiske wudźěłki. Tež serbske to-

wařstwa njech přednošuja časćišo wo serbskich a łužiskich stawiznach. K tomu podawa jim tuta „historija" prawy nastork a rozpokazanje, što do našeje historije słuša.

W staršim času je historija serbskeho naroda na podawkach bohata a zajimawa, dokelž je polo narodnosće hišće šěroke. Tuž přidawa so dla rozjasnjenja najstaršich časow tudy wosebity wotdźělk „rjad žiwjenja". W dalšim běhu časow zwuzčuje so potom wobjim „serbskeho kraja" bóle a bóle, čohoždla so potom „byće abo žiwjenje Serbow" we wosebitych paragrafach jednotliwych wotdźělkow poskićuje. Ale w datych wobstojenjach dyrbi nas tež zajimać tuta zrudna historija wo přesćěhanju a padźe našeje narodnosće, hdyž tola na kóncu so tež powěda wo znowarodźenju Serbowstwa!

Dokelž so w „historiji" wšelake wěcy prěni króć serbscy powědaju, sym wězo dyrbjał něšto „nowych" słowow trjebać, kotrež pak su zdźěla stare a zdźěla hižo w słowniku a druhich spisach wužiwane. Tak je: wěco = ludowa zhromadźizna, hišće J. Chojnanej znate; dźědźic = herba je w serbskej přisahanskej formuli; někotre druhe słowa su w Delnjej Łužicy žiwe. Někotre słowa mějachu w starym času hinaši wobjim abo su trěbne za poznamjenjenje prjedyšich wuznamow: hród = wobhrodźene abo wobtwjerdźene wjetše sydlišćo; torhojšćo = wikowařske městno w tajkich zastarskich hrodach a tež z wonka nich; rodźinske sydlišćo = prěnjotna abo zastarska wjes; khłop = w zastarsku swobodny bur abo rólnik w sydlišću; kmjeć (jako swójbne mjeno hišće žiwy) = nahladniši hospodař zhromadnowobsydneho sydlišća; smord = połswobodny a mjeńši bur abo žiwnosćeř, pozdźišo drje bydlan; włodyka = wótc rodźiny abo wobšěrneje swójby w zastarskim wobjimje. Druhe słowa su hišće njewěste we wotwodźowanju: widnik, „Kufeš"burger, abo wědnik? strohow, „Stroh=hof", straža abo stróža při městach; boža włósć, móc? atd.

Maličkosć wopominajo sym někotre słowa, při kotrychž so tón abo druhi pismik wuwostawja, tudy dospołnišo pisał, zo by tutu knihu tež druhi Słowjan čitać móhł. Hewak sym na čistosć rěče hladał, a tohodla wosebje rozdźěl činił mjez transgressivom singularis a pluralis atd. Dla zbliženja z Delnimi Serbami sym po woli někotrych wukónc -oho, -omu pisał při 8 słowach: tón, štó, što, jedyn, žadyn, wšón, wšitkón, samón;

při pronom. possessivach pak njech -eho wostanje. Wězo bychmy tež lokal dyrbjeli pisać: tom, kom, čom atd., runje jako: w Serbskom, w Slepom atd. Njech pak nětko tež Delni Serbja w rěči a skutkach so k nam přibližuja!

Khartu je W. Bogusławski wustojnje zestawił a w Lipsku ćišćeć dał. Ja sym jenož serbski text wobstarał, při wšej kedźbnosći pak sym někotre małke khartografiske zmylki stojace wostawił.

Ćišćeřskich zmylkow je w knizy mało, kotrež z wuwzaćom naspomnjenych přećelny čitař sebi sam lohcy porjedźi.

Tak njech zjednoćena próca a woporniwosć Polaka a Serba dobre płody njesetej! Njech serbscy a druzy słowjanscy čitarjo tuteje knihi so zahorja za pomoc małemu serbskemu ludej při dawno wotmyslenym tak trěbnym twarjenju widźomeho centra — maćičneho domu w Budyšinje.

W Budyšinje, jutrownu srjedu 1884.

M. Hórnik.

Młodym Serbam a Serbowkam.

(Zawodne słowo.)

Běše čas, w kotrymž naš narod wosrjedź Europy wobšěrnu přestrěń wobsadźowaše, hdyž při Wódrje, Łobju, Solawje, Mohanje hač do Čorneho lěsa, Wółtawy (Fuldy) a Smolin jenož Słowjenjo wšitke kraje w swojej mocy dźeržachu. Tehdy wědźeše swět, zo w kraju, kotryž Romjenjo Germaniju (bratrowšćinu) pomjenowachu, dwaj narodaj přebywataj: při delnim Rheinje a Wezerje Němcy a k połodnju Słowjenjo, kotřiž dla swojeje mnohosće na wšelake wosebite ludy so dźělachu. Tehdy zjednoćowaše serbskosłowjanska rěč wšitkich bratrow po woběmaj brjohomaj Łobja sydlacych, tehdy rozlěhowaše so serbska pěseń šěroko na nawječornej stronje Solawy, po Durinkskich horach a po wodach Mohana, z wotkelž jeje wothłós hač do Rheina dolětowaše.

Tak běše před tysacom lět; nětko je wšitko hinak! Běhi časow njedowolichu našim prjedownikam sydlišća w swojej mocy wobkhować, kotrež bě jim Bóh něhdy přidźělił. Nětko je naša mała hromadka jenož zbytk wulkeho naroda. Ale městne pomniki a podawizny ludow swědča, zo je na šěrokich přestrěnjach, nětko wot Němcow zajatych, něhdy sydlił serbski lud, kotryž je tute ze swojej prócu z přirodźineho wobstawa pozběhnył, derje zwobdźěłał, ze žiwjenjom nadychnył, ale potom je wšelakich znatych přičinow dla z dźědźičneje zemje zestupił do khudoby, hidźenja a zastorčenja.

W nowišim času pak knježi přeswědčenje, zo swojeje narodnosće wurubjeny čłowjek často podłožk moralnosće pozhubjuje a zo wotnarodnjowane ludy nic jeno na rozwučenosći, ale tež na dobroměću woteběraju.

Tohodla je tež nětko přisłušnosć kóždeho česćowneho Serba, zo z nowa česć swojich prawótcow dobywa a zo z wuknjenjom a dźěłanjom hanjerjam serbskeje narodnosće njeprawosć jich porokow dopokaže.

Wam, młodźi Serbja a młode Serbowki! nastawa čestny nadawk, zo swój narod a swoju narodnosć dale zaškitujeće ze słowom a skutkom. Waša horliwosć njech so hišće rozmnoži z čitanjom tuteje historije, kotraž je z lubosće k Wam spisana a wudata. Ze spominanjom na skutki tych, kotřiž swój narod prjedy Was lubowachu, posylnjejće so za přichod we wótčinskej mysli, z kotrejž Handrij Zejleŕ jako młody Serb swojemu ludej na čas žiwjenja so poswjećejo praji (w l. 1830):

Ja twoje skrónje wěčnje ze zelenym
Chcył wěncom, ludo mój, ći wobkhłódkować
A tebje, wótcna serbska zemja, khować
Pod zboža křidłom wěčnje rozšěrjenym.

Mje twojej' ruki lubosć kolebaše;
O złote hona, ja was wokošowach!
Duž swjatu přisłušnosć sej w duši khowach,
Zo płaću, štož mi lubosć podawaše.

Štó dźakowny syn staršich domy rubi,
Štó wótcow běłu hłowu směšić dawa,
Štó prózdny do žni swojich honow hlada?

Njech lubosći móc k bědźenju so zhubi,
Puć zdobny, čestny je sej khodźić brała,
Hač hwězdow raj — kónc słódkej' prócy žada!

W Pětrohrodźe, jutry 1884.

W. Bogusławski.

Zapis farskich wosadow,

w kotrychž hišće nětko Serbja bydla*), z němskim přemjenom.

(Na město „Opisa “w „Rysu Dziejów“.)

I. Hornja Łužica.

1) Evangel.-lutherske wosady.

A. Sakske.

Bart (Baruth).
Budestecy (Postwitz).
Budyšin**) (Bautzen).
Budyšink (Kleinbautzen).
Bukecy (Hochkirch).
Hodźij (Göda).
Hrodźišćo (Gröditz).
Hućina (Guttau).
Huska (Gaußig).
Kamjenc (Kamenz).
Ketlicy (Kittlitz).
Klukš (Klix).
Kotecy (Kotitz).
Lubij (Löbau).
Malešecy (Malschwitz).
Minakał (Milkel).
Njeswačidło (Neschwitz).
Nosaćicy (Nostitz).
Palow (Pohla).
Poršicy (Purschwitz).
Rakecy (Königswartha).
Smjelna (Schmölln).
Wjelećin (Wilthen).
Wóslink (Ößling).
Wóspork (Weißenberg).
Wujězd (Uhyst).

B. Pruske.

Boršć Dołha (Langförstgen).
Hbjelsk (Gebelzig).
Hóznica (Petershain).
Jabłońc (Gablonz).
Klětno (Klitten).
Krebja (Kreba).
Křišow (Krischa).
Khołm (Kollm).
Khołmc (Schwarzkollm).
Łaz (Lohsa).
Łućo (Merzdorf).
Lejno (Geierswalde).
Mužakow (Muskau).
Parcow (Partwitz).
Radšow (Großradisch).
Rychwałd (Reichwalde).
Slepo (Schleife).
Sprewicy (Spreewitz).
Wochozy (Nochten).
Wojerecy-Bluń***) (Hoyerswerda-Bluno).
Wujězd Delni (Uhyst a. d. Spree).
Zdźary Wulke (Groß-Särchen).

---

*) Nadrobna statistika Serbow z khartu wot dr. Muki wuńdźe w 70. zešiwku Časopisa Maćicy Serbskeje a w slědowacych.

**) Města su ze šěrokim ćišćom woznamjenjene.

***) Hdźež je wjacy mjenow, woznamjenja druhe abo třeće filialnu cyrkej.

2) Katholske wosady.

A. Sakske.

Budyšin-Hajnicy (Bautzen-Hainitz).
Khróšćicy-Marijna Hwězda-Róžant-Baćoń (Krostwitz-Marienstern-Rosenthal-Storcha).
Njebjelčicy (Nebelschitz).
Radwor-Zdef (Radibor-Sdier).
Ralbicy (Ralbitz).
Špital (Spittel bei Kamenz).
Wotrow (Ostro).

B. Pruske.

Kulow (Wittichenau).

II. Delnja Łužica.

Evang.-lutherske wosady.

Bórkowy (Burg im Spreewald).
Brjazyna (Briesen).
Bukow (Großbuckow).
Chóśebuz (Kottbus).
Dešno-Žylow (Dissen-Sylow).
Dobryń-Wóseńk (Großdöbern-Oßnig).
Gogolow-Hańk (Großgaglow-Hähnchen).
Gółkojce-Gółbin (Kolkwitz-Gulben).
Górjonow (Komptendorf).
Grodk (Spremberg).
Hochoza-Prjawoz (Drachhausen-Fehrow).
Husoka (Weissagk-Mulkwitz).
Janšojce-Drejce (Jänschwalde-Drewitz).
Jasen (Jessen).
Kałkojce (Kalkwitz).
Klěšišća (Klettwitz).
Kólsk (Großkölzig).
Komorow-Sedlišćo (Senftenberg-Sedlitz).
Kórjeń-Kotłow (Kahren-Kathlow).
Łaz-Huštań (Laasow-Wüstenhayn).
Łójow (Großluja).
Łuta-Košyna (Laute-Großkoschen).
Lěšće (Horno bei Spremberg).
Liškow-Móst-Klinka (Lißkow-Heinersbrück-Klinge).
Lubnjow-Lubń (Lübbenau-Großlübbenau).
Lutol-Lubošc (Großleuthen-Laubst).
Malin-Rašyny-Njamorojce (Greifenhayn-Ressen-Illmersdorf).
Módłej (Madlo).
Nowa Nowa (Neue Zauche).
Pićń (Peitz).
Popojce-Křišow (Papitz-Krieschow).
Rań-Gózd (Großräschen-Dörrwalde).
Rogow (Horno).
Sywik (Graustein).
Skjarbošc (Schorbus).
Sćeńc-Wjelcej (Steinitz-Welze).
Třadow-Klěšnik (Stradow-Wolkenberg).
Třupc (Straupitz).
Wětošow (Vetschau).
Wiki-Wołobuz (Petershayn-Almosen).
Wjerbno (Werben).
Wormlag-Załuž-Wotřow (Wormlage-Salhausen-Dobristroh).
Žarnow-Lěskej (Wendisch-Sorno-Lieske).

Přispomnjenje. W někotrych wosadach Delnjeje Łužicy drje je jenož hišće mało Serbow; w druhich pak wjele stow, tak zo je tam njedostatk serbskich duchownych (w tu khwilu je jich 17!) do njebjes wołacy. Wěrybratřa, nic jeno Słowjenjo, maju tam missionske polo!

Wobsah.

Porjedźenki.

Strona	11	rjadk	13	čitaj:	wosobinska,
„	15	„	29	„	w 9. stotku,
„	22	„	31	wumaž:	a,
„	25	„	33	čitaj:	požohnowa,
„	27	„	21	„	žita město: khlěba,
„	29	„	13	„	najnahladniši,
„	31	„	1	„	słowjanske,
„	45	„	4	„	přirunujcy,
„	47	„	29	„	Soběbor,
„	52	„	24	„	§ 7,
„	56	„	3	„	XIV,
„	73	„	25	„	w spočatku 14. st.,
„	78	„	22	„	„ „
„	84	„	21	„	wjednistwom,
„	104	„	11	„	su,
„	108	„	16	„	wobkrajne prawo,
„	114	„	13	„	de originibus,
„	118	„	21	„	dźěłaše,
„	140	„	12	„	prjatkafske.

I.

Stare časy.

§ 1.

Słowjenjo a Němcy.

Hdyž so Khrystus narodźi, zajimachu naši prawótcy wobšěrne kraje wosrjedź Europy wot Rheina hač do Dněpra a wot baltiskeho morja hač do Italskeje a Grekskeje. A dokelž wšitcy podobnu rěč wužiwachu a po słowje so póznawachu, tohodla mjenowachu so wšitcy Słowjenjo.

K wječoru wot Słowjanow při Wezerje a delnim Rheinje bydlachu Teutonowje, kotřiž słowjanskeje rěče njerozymjachu, na słowjanske słowo njewotmołwjachu, jako bychu němi byli; tohodla pomjenowachu jich Němcow, kotřiž zaso wšitkim Słowjanam „Wenden" rěkachu.

Słowjenjo a Němcy rozdźělachu so hižo tehdy mjez sobu nic jeno po rěči, ale tež po nałožku; přetož mjez tym zo Němcy do wojowaŕskeho žiwjenja so zalubowawši pod wjednistwom mócnišich splahow při móŕskich brjohach so rozšěrjachu abo do bohateje Gallije so ćišćachu, wjedźechu Słowjenjo, dokelž domjace a swójbne žiwjenje wosebje lubowachu, pastyŕsko-rólniske žiwjenje a wotdobywachu zemi wšitko to, štož bě za zdźeržženje čłowjeka trěbne. To běše wulke dźěło. Wótcy prócowachu so za dźěći, cyłe splahi poswjećachu swoje žiwjenje wobdźěłanju a wobžiwjenju přirody.

§ 2.

Přiroda kraja.

Kraj, kotryž bě po Božim wjedźenju našim prjedownikam za zasydlenje postajeny, běše w starym času cyle hinaši, hač jón nětko widźimy. Tam, hdźež su nětko wobdźěłane pola,

wsy a města, — běchu lěsy, hdźež su pastwišća a łuki — přesćěrachu so njepřistupne tonidła a bahna, z bozom, rohožinu a rokotom porosćene. Mochi, syćizny, smjelny a druhe bahnate rostliny, kiž šěroke přestrěnje pokrywachu, žiwjachu črjódu překasancow, włakow a wódnych ptakow. Nětčiše Błóta při delnjej Sprewi njejsu ničo w přirunanju z tym, štož běše před tysac lětami, a što mamy hakle prajić wo starodawnych časach, hdyž so čłowječa próca njebě hišće tutych přepadowatych městnosći ani dótknyła! We wonym času předstawjachu błóta a bahna na pobrjohach Wódry, Sprewje, Łobja a Habole wosebitu přirodu, połnu bujneho a z kwětkami zdebjeneho rostlinstwa. Z rědka zwaži so dźiwje zwěrjo do tutych zelencow a přepadowatych tonidłow pohladać, na kotrež čłowječa noha njebě postupiła, hdźež tysacy lět njebě čłowječi hłós ćišinu přetorhnył, ale jenož fifolenje ptačiny a rjechtanje žabow.

Z tonidłow a bahnow cyrčace wody hromadźachu so do hłubšich rěčkow a rěkow, wjele włóžnoty ze sebje wotdźělejcy, štož rosćenju rokota, wjeŕby, jiwy, wólšiny, wosycy, topoła a wrjosu howješe. Powyšene městna, z bahnami wobdate, pokrywachu so z lěsami po wšelakosći pódy. Na pěskatych pohórkach měšachu so khójny ze škowrjenčinu, jědlemi, a wokoło nich na wobrubje lěsa rosćechu brězy. Wšitke tute žiwicate a brěčkate štomy napjelnjachu powětr ze sylnej wónju, kotruž móže jenož tón sebi myslić, kiž je w pralěsach přebywał. Na čornozemi tworjachu duby a buki ze swojimi hałuzami kryw, přez kotryž słónčne pruhi ženje hač na jich korjenje njeswěćachu. Tute nadobne štomy njezapowědźachu w swojim towaŕstwje zhromadne być hrabam, jaworam, jaslam, klonam, wjazam, jabłonjam, krušwinam, slowčinam, ani tež najmjeńšim bratram, najbóle šěroko rosćacym: bozam, akacijam, lěšćinam, šipkam, pólnym róžam a t. d.

W pralěsach a husćinach, z mnohosću pjeńkow zawalanych, z wětrom wuwróćanych, a z powitkami na štomach so plećacymi zaćěmnjenych, knježachu swobodnje črjódy zwěrjatow, mjez kotrymiž prěnje město zajimachu tury, zubry a buwoły, jako kralowje, wokoło nich pak jako hibite poddanstwo: łósy, jelenje, sorny, kotrež w spěšnym běhu tam a sem ćahajcy sebi městnišća pytachu, hdźež běchu před napadom łakacych wjelkow wěste; přetož wjelki přiběhowachu hižo w Khrystusowym času

ze Skandinaviskeje po lodach baltiskeho morja do słowjanskich krajow, runje tak jako nětko, a pytachu sebi žiwnosć w cuzym kraju, hdyž jim we wótcnych skandinavskich horach hłód ze smjerću hrožeše. Druhdy spytowachu so wjelki z dźiwimi swinjemi, kotrež wosebje w dubowych hajach přebywachu, hdźež mějachu w žołdźach dosahacu picu. Tu wojowaše so často wo žiwjenje. Zubiska kundrosa rozpróchu často brjuchi wobžernych wjelkow, ale te nasadźichu rad swoje žiwjenje, zo bychu raz plecowinu njepřećela woptać móhłe. Strašniši dyžli druhe zwěrjata běše mjedwědź, přetož před sylnymi rohami turow abo buwołow móžeše lohcy na štom skočić, a druhich zwěrjatow so njeboješe; jenož před wjelkami dyrbješe so na kedźbu brać, dokelž te móžachu w khowankach potajene njejabcy jeho wobskočić a běda jemu, njeby-li na štom skočił, abo njeby-li młody štom z korjenjom wutorhnył a z nim jako ze šwikadłom na hłowy zdźiwjenych njepřećelow praskał. W zdalenosći wot hołka wjetšich zwěrjatow suwachu so po štomach rysy, kuny, žrawcy, dźiwje kóčki, skónčnje wěwjeŕčki, kotrež starosćiwje worjechi do dupow nošachu, zo bychu wosrjedź zymy z hłodom njezahinyłe. Zaso druhe zwěrjata, jako liški, šwincy, kanikle před mócnišimi so bojicy khowachu so w dźěrach, a zajac jeničcy w ćěkanju spomóženje namakacy lubowaše pola při lěsach, hdźež jeho spěšne nohi njebychu zadźěwkow namakałe.

Pod khłódkom pralěsow spěchowaše włóžnota lěsow přiběranje wodow, kotrež tehdy wjele wyše stojachu dyžli nětko. Rěki mějachu wodowe zjednoćenja z druhimi rěkami a jězorami, nětko dospołnje wuskhnywše doliny běchu z wodu pokryte a po cyłym kraju tworjachu so kupy. Při tajkej mnohosći wodow płódnjachu so ryby wšelakich družinow: łososy a jasotry napjelnjachu před někotrymi lětstotkami hišće Łobjo a Wódru, a mjeńšich rybow dotal njeje njedostatk. Z jednym słowom, přiroda njeje swojich darow lutowała w kraju, kotryž měješe naša wótčina być.

§ 3.

Prěnje zasydlenje.

W kraju z wodami a bahnami přećehnjenym abo z lěsami porosćenym, hdźež hłowne drohi po rěkach wjedźechu, móžachu

najpřihódniše městna přebywanja za prěnich zasydlerjow jenož pobrjohi rěkow być, po kotrychž bě móžno lóže wšitke potrěbnosće dostać, do zjednoćenja ze susodami stupić a w strachach z ćěkanjom so wumóc. W rěkach namaka so wobstajne zežiwjenje a prjed hač so poradźi w lěsach zwěrinu morić, zdźeržachu ryby člowjeka před hłodom. Tola wšudźe njepřihodźachu so brjohi rěkow za zasydlenje. W někotrych městnach zadźěwachu wuwróćene stolětne duby ze swojimi korjenjemi přistupej z rěki k brjohej, w druhich činjachu bahna a tonidła brjohi njepřistupne ze strony sucheho kraja. Tuž dyrbjachu so suche a přistupne brjohi pytać wosebje při brodach, hdźež móžeše so nic jeno na čołmje, ale tež pěši, byrnje hač do šije we wodźe, runje na napřećiwny brjóh docpěć. W tajkich městach założene wsy pomjenowachu so: Brěg, Přibrěg, Brod, Brody, Přewoz (Prjawoz), Rěčicy, Zarěč atd. A stoješe-li wjes při zjednoćenju dweju rěkow, mjenowachu ju Mjezyrěč, Widła, Wusće.

Druhe wsy mjenowachu so po městnosćach, na kotrychž ležachu: Hora, Zahoř, Podhoř, Stok, Podstup, Mokro, Sucha, Błonje, Mochow, Delany, Dolsk, Jězory, Kalawa, Kalisko, Kamjenc, Kamjenna, Khołm, Khrósćicy, Łuh, Łukow, Lěskow, Nižin, Rowne, Wysoka.

Wot lěsnych rostlinow su mjena: Bor, Bórk, Bórkowy, Brězow, Brěznica, Bukow, Bukowina (Bukojna), Chmjelow, Dubc, Dubrawa, Grabin, Hrabowka, Gwózd, Jabłońca, Jaseń, Jasećca, Jawoř, Jawornik, Jědlow, Jědlica, Jilwa, Lipje, Lipsk, Malin, Rohozna, Sliwin, Smolnja, Swidnica, Tornow, Wolešnica.

Zaso druhe mjenowachu so po założerjach abo prěnich zasydlerjach: Bogusławowicy (nětko: Bójswecy), Radlubicy (nětko: Ralbicy), Bojanowicy (nětko: Banecy), Miłoćicy atd.

Wobdarjeni wot Boha ze strowym rozsudom dawachu naši prjedownicy kóždej wěcy zrozymliwe mjeno, tak zo mjeno same wopřijeće wo wěcy podawaše. Tohodla mjenowachu so rěki, mjez jich sydlišćemi ćečace, po swojich samownosćach: Bagnica, Błonja, Čornica, Čorna Woda, Kamjenica, Ługnica, Mutnica, abo wot lěsow, hdźež měj achu swój počatk: Brěznica, Bukowa, Dubja, Jiwa, Sosnja (Khójnowa), Wjazownica, Wjeřbowna, Wólšinka.

Wšitko to sta so w dalokej starodawnosći, wo kotrejž žane pisma njejsu powědałe; tola dźensniša serbska rěč wobswědča

hišće, zo su naše wsy a rěki swoje mjena dostałe wot našich słowjanskich prjedownikow a wot žanoho druheho luda. Potajkim běchu prěni wobydlerjo kraja z toho sameho ludu, kotrehož potomnicy tež nětko k Božej khwalbje a k wopomnjeću sławneje minyłosće hišće tu přebywaju pod mjenom Serbow a Łužičanow.

§ 4.

Łužičenjo a Serbja.

Šěroka runina wot Wisły a Warty přez Wódru, Sprewju, Łobjo wot wusća rěki Wezery a połnócneho morja předstawja hišće nětko nižinu, přećehnjenu z mnohosću bahnow a tonidłow wosebje w Delnjej Łužicy a Brandenburgskej. W starodawnosći běchu tute kraje hišće bóle podmokłe, tak zo cyła přestrěń smuhu bahnow abo łuhow tworješe, na kotrychž so tam přebywace ludy po městnosćach wšelako mjenowachu, ale wšitcy zhromadnje rěkachu Łuženjo abo Łučenjo. Tuto mjeno přeměni so we rće Romjanow a Grekow do Lugii, Lingi, a lohcy so wopřijmje, zo to hinak być njemóžeše; přetož starodawni drohowarjo po słowjanskich krajach njeměješachu w swojej rěči słowjanske zynki *ł*, *č* a *ž*, a njemóžachu tohodla mjeno Łužanow a Łučanow prawje wurjec. Tak powědachu, do Roma abo Grecije so wróćiwši, wo ludach z mjenom Lugii a Lingi abo wo krajach Ługi a Łuki.

Wot drohowarjow a kupcow zhoni starodawny swět a zapisa za našu wědomosć, zo so „wulki lud Łužanow“ dźěleše na mnohe mjeńše ludy, porozdźělene přez bahna a lěsy, wot kotrychž sebi wone wosebite mjeno dachu dla rozeznaća wot susodow. Tohodla mjenowachu so ći, kotřiž w bukowych lěsach při delnjej Warće a Wódrje sydlachu, Bukowjenjo, w khójnowych borach abo lěsach w Slezskej Borjanowje, a jich susodźa we wólšowych lěsach při Wódrje Wolešnjenjo; w ćěmnych njedostupnych pralěsach při Kwisy bydlachu Dźědošenjo, a tym, kotřiž mjez błótami abo łuhami sydlachu, wosta mjeno Łužanow a pozdźišo Łužičanow.

Na zapad wot Łužičanow při Łobju, Solawje, Mohanje, w durinkskich horach, hač do Wółtawy (Fuldy) a na połnóc hač k Smolinam (Harcej) ležachu sydlišća Serbow, tež rozdźělenych na mnohe mjeńše ludy. Z nich běchu na prawym brjozy Łobja w prěnim lětstotku po Khrystusu sławni Budyšenjo, za Łobjom

Mohilenjo, za Solawu w słowjanskich horach Durinkowje, wulki lud, kotrehož sydlišća daloko přez Mohan dosahachu, k połdnju hač do Dunaja, hdźež běše romska hranica.

Tak zajimaštaj dwaj wulkaj ludaj jeneho słowjanskeho naroda, Łuženjo a Serbja, samu srjedźiznu Europy. A njeběše mjez nimi w běhu pjećich prěnich stotkow po Khryšće ani jednoho Němca ani cuzeho knježićerja. Jenož na pomjezach so wojowaše — při Dunaju z Romjanami, a — při Wółtawje (Fuldźe) z Němcami, kotřiž chcychu tam Durinkam sólnje abo saliny z mocu wzać.

§ 5.
Serbja a Łužičenjo w prěnich pjećich stotkach po Khryšće.

Něšto přez dźesać lět před Khrystom bu Mirobud, młodźenc z wosebneho rodu, kubłany w Romje a wuznamjenjeny z přećelstwom kejžora Augusta, za krala Čechow a Morawjanow pozběhnjeny. Přihladowawši w Romje zarjadowanju kraja chcyše Mirobud w swojim kraju tež sylne knježenje zawjesć a sam po kralowsku knježić, štož so wjele ludźom njespodobaše, dokelž běchu žiwjenju w prěnjotnej swobodźe přiwučeni a w kralowskej mocy tyranstwo widźachu. Ale Mirobud, kiž měješe 74,000 wójska po romskim wašnju wuwučeneho, njedźiwaše na přećiwnikow a podćisny sebi susodne słowjanske ludy: Serbow za Łobjom a Budyšanow, tež přiwjedźe „wulki lud Łužanow" pod swoju móc. Jeho knježstwo dosahowaše wot Dunaja hač do rěki Habole a na wječor hač do Čorneho lěsa. To měješe prěnje wulke słowjanske mócnaŕstwo być, ale ludy njezapřijachu tehdy hišće wužitk zwjazka pod knježenjom jednoho krala. Njespokojni z nowym porjadom přihotowachu njeměr a čakachu na přihódny čas za zjawne rokoćenje.

Pola Budyšanow khowaše so młodźenc Chatowłod, kotryž bě z Čech ćeknyć dyrbjał, dokelž měješe zwadu z Mirobudom. Chatowłod čakaše na přiležnosć, zo by so na Mirobudźe wjećił a hdyž kónčnje přez zapletki Romjanow njeměr jednotu w mócnaŕstwje Mirobuda roztorže, přićeže Chatowłod ze sylnej črjódu wojowarjow do Čech, doby hłowny hród Mirobuda a zebra tam nahladne pokłady, něhdy Romjanam wotdobyte. Chatowłod so

zradowaše, ale nic dołho, přetož w krótkim dyrbješe sam pola Romjanow wućek pytać (w lěće 19 po Khr.). Mócnaŕstwo Mirobuda rozpadny: Serbja a Łužičenjo wróćichu so zaso k prjedawšemu žiwjenju w rozdźělnych splahach.

W tym času knježeše w Čechach Wanjo (Vannius), wo kotrymž so powědaše, zo je z dawkow a rubjeństwow w swojim třicećilětnym knježenju wulke bohatstwa nahromadźił. Na tajku powěsć ćehnjechu wobrónjene syły łužiskich wojowarjow do Čech. Wanjo so mužnje wobaraše, ale Łužičenjo jeho přewinychu a jeho kraj wurubichu (w lěće 51 po Khr.).

Tute podawki dachu swětej ludy při Sprewi a Wódrje přebywace póznać. Wottal buchu Budyšenjo znaći jako wosebity ľud, kotryž Grekowje po swojim Butinow mjenowachu. Wot toho časa počachu Łučanow „wulki lud“ mjenować, na někotre mócne a w bitwach njebojazne splahi so dźělacy, kotryž měješe swoje swjatnicy a swojich bohow, wo čimž so hač do kóncu 1. lětstotka w Romje wospjetnje powědaše.

W pozdźišim času, hdyž dołhe wójny Romjanow z Morawjanami njepřećelstwo Słowjanow přećiwo Romjanam rozhorichu, ćehnjechu tež Łučenjo pod wjednikom Zemjanom do Gallije, ale kejžor Probus jich w lěće 277 dospołnje zbi a zaja Zemjana; tola w krótkim jeho pušći a sčini z nim zwjazk.

Po tym nastupowace njeměrne časy w romskim mócnaŕstwje a napady cuzych ludow na słowjanske kraje při Dunaju wotwobroćichu kedźbnosć romskich a grekskich historikow wot połnócnych a nawječornych Słowjanow. Z tuteje přičiny je wšitko, štož je so pola nich hač do 5. stotka stało, do zapomnjenja přišło. A hdyž po padźe romskeho mócnaŕstwa (l. 476) w Europje wot dawna zabyte ludy z nowa wustupowachu, pokazachu so na spočatku 6. stotka Serbja při Łobju a Solawje pod swojim samsnym mjenom, a za Solawu běchu Durinkowje derje znaći.

§ 6.

Přikhad Němcow. Pad Durinkow w lěće 531.

Njewulka němska ludnosć při delnym Rheinje a při Wezerje njemóžeše w prěnich stotkach po Khryšće k ranju do słowjanskich krajow jara so rozšěrjeć. Ale wuspěch Němcow we wu-

rubjowanju bohatych romskich městow při Rheinje zbudźowaše jich bratrow Skandinavow, zo do južnych tohorunja romskich krajow khwatachu. Běše to skónčnje potrěbnosć; přetož wot starodawnych časow wućahowaše skandinavska młodźina z bojosće před hłodom kóždolětnje, zo by lěpše žiwjenje druhdźe po swěće pytała. Tež bywaše nałožk, zo starši młodźinu z domu wupokazachu. Z tajkich wuhnancow nastachu črjódy namóřskich rubježnikow, kotřiž na móřskich pobrjohach rubicy so při wusću abo wuliwje Łobja a Wezery zasydlichu a wottam přeco dale do słowjanskeho kraja so ćišćachu.

Přibywaca skandinavska ludnosć wutwori mjez Němcami wosebity splah jasnowłosatych módrowóčnych — Saksow, kotřiž so w prěnich lětstotkach po Khryšće mjez delnim Łobjom a Rheinom rozšěrjowachu. W tym samym času nadpadowachu druzy wukhadnicy ze Skandinavije — Frankowje w 5. lětstotku Galliju a powalichu tam romske knježenje, wobsadźichu města, přeměnichu Gallow do poddanow a založichu mócnařstwo Frankow.

Derje wobdźěłany a zamóžity kraj Durinkow wabješe lakomych Frankow k sebi; ale dokelž ći čujachu, zo sami njejsu dosć mócni přećiwo Durinkam, sčinichu zwjazk ze Saksami, hišće bóle požadliwymi za rubjenstwom a za krajom z cuzej prócu wobdźěłanym. Po wotrěčenju walichu so z dweju stronow njenadźijcy na Durinkow, kotřiž mějachu tak před sobu Frankow wot Rheina postupowacych, a za sobu Saksow wot połnocy přićahowacych, a tohodla swojeje hranicy wobróć njemóžachu. Tłóčeni z dweju stronow zajachu Durinkowje stojišćo při rěcy Unstrut, hdźež jim zjednočeni nadpadnicy tajke poraženje přihotowachu, zo bu rěka z ćěłami zabitych tak napjelnjena, zo Frankowje po nich jako po mosće na napřećiwny brjóh překhadźachu. Dobyćerjo rozdźělichu mjez sobu dobyty kraj (l. 531) tak, zo kraj k połdnju wot rěki Unstrut Frankam připadźe a kraj k połnocy Saksam, kotřiž wowrótnjeni přez dobyće wšěch lěchow abo wobsedźerjow morichu a jich zemju sebi wzachu; dokelž pak sami cyły kraj wobdźěłać njezamóžachu, dowolichu słowjanskim ludźom, kiž běchu při žiwjenju wostali, zo bychu jón wobdźěłali z winowatosću płaćenja wěsteho dawka.

Z podćisnjenjom Durinkow zhubi so połojca wulkeho serbskeho luda na wěčne; njepřećelowje přesunychu swoju hranicu

hač do rěki Solawy, na kotrejež pobrjohach dyrbjachu njewotwisni Serbja dale so wobarać před nadpadami. Wottal spočina so 400lětne wojowanje Serbow z Frankami a Saksami wo njewotwisnosć.

II.

Rjad žiwjenja.

§ 1.

Rodźiny, włodyki abo wótcy, zhromadna wobsydnosć.

Na kajke wašnje a kak dołho su słowjanske sydlišća na łužiskich nižinach a na serbskich horach rozrostłe, to je nam potajne jako wšitkón skutk Boži, kotrehož počatk člowječi rozym wuhódać njemóže. Ale hdyž bu naša wótčina swětej znata w prěnim stotku po Khryšće, bydlachu naši prawótcy hižo w statych sydlišćach, mějachu łuki za skótnu pastwu a něšto wobdźěłaneje role za wusyw žita. Woni běchu potajkim hižo pastyřskorólniski lud, žiwjachu so w towařšnym zwjazku, kotrehož podłožk bě rodźina abo swójba. Wšitcy do jedneje rodźiny słušacy přiwuzni hač do najdalšich stawow tworjachu jednu „čeledź“ a bydlachu zhromadnje při jednym wóhnišću. Rodźina měješe swojeho włodyku (wótca abo staršeho), kotryž bě sudnik a měšnik; wón wukładowaše wěšćenja bohow a dawaše zakonje, z nałožka wukhadźace. Jeho woli bě wšitka čeledź posłušna, tola tuta wola wobmjezowaše so z narodnym zwučenjom. Štož so z tutym njeznjese, njemóžeše włodyka ani žadać, ani wukonjeć. Wšitke stawy rodźiny dźěłachu zhromadnje: jeni pasechu skót, druzy připrawjachu pola na nowinje, zaso druzy wobstarachu wšelake potrěbnosće z wonka domu, mjez tym zo žónske předźechu, płat a sukno tkajachu, a hospodařstwo w domje nutřka wjedźechu. A hdyž nalětnje słónco wohrěwaše a dźěłařski čas nastawaše, wuńdźechu wšitcy w hromadźe łuki posyc, žita žnjeć a rolu za nazymski wusyw přihotować. Zhromadna próca w hospodařstwje, zhromadne wobdźěłanje role, zhromadne žně wutworichu pomału towařšnosć, wšelake zwučenja, domkhowanki, wjesołe pěsnje a sobu tež wopřijeće wo zhromadnym wobsydstwje.

A dokelž bě próca wosebje na wobdźěłanje zemje wobroćena, bu tohodla zemja po wopřijeću našich prjedownikow najdróžše wobsedźenstwo. Kóždy česćowaše zemju jako khlěbadawaŕku, zbóžnjowaše ju jako maćeŕku, žadaše na swojej zemi žiwy być a wumrěć. Zhromadnje wobdźěłowana zemja bu zhromadna wobsydnosć, štož tak mócnje na zmyslenje našich prjedownikow skutkowaše, zo nan njemóžeše syna wot sobuknježenja nad zemju wotstorčić. A hdyž włodyka ze swěta woteńdźe, wuzwoli čeledź ze swojeje srjedźiny druheho na městno staršeho abo włodyki w rodźinje a knježeše zhromadnje dale nad cyłym herbstwom. Tutón nałožk traješe dołhe lětstotki, tež hač do křesćanskich časow.

Lětstotki so minychu a rodźiny sydlachu wobstajnje na wobsadźenych městnach, we přeco wjacorych sydlišćach so rozplahujcy. Pódla starodawnych khěžow nastawachu nowe, ale nic tak jako pola Němcow rozpjeršene po polach a lěsach, ale po towaŕšnym nałožku khěža při khěži koło wokoło nadewsy, na kotrejž so zhromadźizny rodźin wotbywachu k wukonjenju wobrjadow a k wuradźenju zhromadnych naležnosći, druhdy tež zabawy dla. Z rozmnoženjom khěži přiwza sydlišćo formu pódkowy z jedničkim wukhodom, jako zamknjene wobkoło. Zady khěži bě ležownosć za plahowanje zežiwjacych rostlinow, warinskich zelow a sadowych štomow, ze žerdźemi wobhrodźena a tohodla „zahroda“ mjenowana. Tajke ze zahrodami wobdate słowjanske sydlišćo wopokazowaše so jako małe wobhrodźene město, zamknjene a z tym wobrónjene před nadpadom kajkeježkuli přijěchawšeje na cuze kubło łakomeje črjódy. Kołowokoło sydlišća za zahrodami ležachu pola, na třoje so wotměnjace hona rozdźělene: wozymske, nalětnje a smahu, a nizke abo mokrojte městna trjebachu so za pastwišća a łuki.

W tajkich sydlišćach přez lětstotki sedźicy rozrosćechu so rodźiny na wjele swójbow, w kotrychž běchu bližši a dalši přiwuzni, haj mjez nimi tež tajcy, kotřiž stopjeń přiwuznistwa mjez sobu wjacy njeznajachu. Po času zhubi so dopomnjeće na přiwuznosć hišće bóle; rodźina bu hromada ludźi wězo jednoho pokhoda, rozdźělena na wosebite swójby, zhubi prěnjotnu formu, sydlišćo přesta rodźinske być a bu wjes, w kotrejž měješe kóžda swójba swoje wobsedźenstwo, t. r. jeničcy jej přisłušace zamóženje. Tajke wobsedźenstwo bě najprjedy jenož khěža z cyłym hibitym dobytkom, do kotrehož skót a wšelaka domjaca nadoba słušeše

ale pola, pastwišća, lěsy a wody zwostawachu w zhromadnym wobsedźenstwje cyłeje wsy. A dołho hišće buchu pola zhromadnje wobdźěłowane, na łukach pasechu so stadła cyłeje wsy, a njeprašachu so, čeji by tón abo wony skót był; tež w lěsach móžeše kóždy činić, štož so jemu spodobaše. Štóž potajkim kołče na štomje powisny, kosydła polakny na zwěrinu a ptaki, abo sak zastawi na wodźe, tón měješe so za wobsedźerja; přetož to bě wunošk jeho wosebiteje prócy a nichtó njemóžeše jemu zadźěwać we wužiwanju lěsow a wodow, kotrež běchu po słowjanskim zwučenju Boži dar, wšitkim jenak přistupny. Tak wutwori so ze zhromadneje wobsydnosće pomału wosobine wobsedźenstwo.

§ 2.

Wosobina wobsydnosć, lěchowje a knjezowje.

W rodźinskich sydlišćach namakachu so ludźo, kotrychž zhromadne dźěło a zhromadna wobsydnosć njespokojištaj. Tajcy wotdźělichu so wot rodźiny a dźěchu lěpši wosud po swěće pytać. A dokelž bě we wonych časach rólne hospodarstwo najprěniša potrjeba, zaja kóždy, kiž chcyše sebi zamóženje dobyć, kruch kraja, natwari na nim swój dwór a poča hospodarstwo na samsnu ruku. Z tym wujewi so wotrjad ludźi, kiž njeběchu z rodźinskej přisłušnosću zwjazani, za to pak tež zakit njewužiwachu, z kotrymž rodźinski porjad swoje sobustawy wobdawaše. Tući ludźo dyrbjachu ze swojimi mocami dźěłać, njemóžachu wobšěrne pola wobdźěłać, jako to w rodźinskich sydlišćach běše, ale spokojichu so z wobdźěłanjom njewulkich zahonow, kotrež lěchi mjenowachu*). Z toho je mjeno „lěchow“ nastało.

Wopřijeće wo wosobinej wobsydnosći, starosć wo powjetšenje zamóženja ze samsnej dźěławosću zbudźowaše lěchow k pilnemu, starosćiwemu, hibitemu žiwjenju, k wobmyslenju srědkow za rozšěrjenje hospodarstwa a za rozmnoženje swojeje čeledźe, přetož k dźěłu bě wjele rukow trěbnych. Wobaranje wótcneho kraja a wjećenje na njepřećelach wotwěrachu lěcham šěroke polo za samsne wobohaćenje přez wurubki, kotrychž najdrohotniši dźěl běchu

*) W starosłowjanšćinje woznamjenja „lěcha“ hrjadki w zahrodźe, w pólšćinje zahon abo kruch role, w hornjej a wosebje delnjej serbšćinje je zahrodnikam „lěcha“ abo lěška znate słowo.

wójnscy jeći. A hdyž w rodźinskich sydlišćach jeničcy na wobdźěłanje role a spokojne žiwjenje myslachu, wućahowachu lěchowje ze swojej čeledźu na wójnu a zakitachu njewotwisnosć kraja, ale za to so tež wobohaćichu. Wójna rozwiješe wopřijeće wo njewólnistwje, z kotrehož měješachu lěchowje wužitk. Tak rozmnožowachu so lěchowske dwory a při nich čeledź z njewólniskich ludźi: wójnskich jatych, haj tež kupjencow, přetož předaće jatych njewólnikow wotbywaše so w starodawnosći šěroko a daloko, wosebje na hranicy němskich krajow, w kotrychž njewólnistwo stajnje kćěješe.

Zamóžitosć a rozhlad po swěće, kaž tež wosobina a wobsedźenska njewotwisnosć napjelnjowachu lěchow z wopřijećom wosebiteje dostojnosće, wutworichu w nich wjele wažacy, zmužity, za přijeće zdźěłanosće khmany charakter, mjez tym zo lud přez lětstotki w rodźinskich sydlišćach a při starodawnym zwučenju so žiwjacy w jednorosći zawosta a wyššosć lěchow nad sobu připóznawaše a zamóžnišich mjez nimi „knjezow“ mjenowaše.

Kóžda wokolina měješe swojich knjezow, kotřiž hač runje po powołanju rólnicy, we wójnskim času na prědku swojeje čeledźe stojicy, so do wobrónjenych stowaŕšenjow zjednoćowachu, stajnje hotowych do bitwy z njepřećelemi. Wójnske žiwjenje, bitwowe podawki a sławne skutki přez podawizny na potomnikow překhadźace, wobdachu někotre knjezowske rodźiny z wysokim počesćowanjom. Zasłužba prjedownikow a počesćowanje pola časarunikow skutkowaše na rozwiće póććiwosće, najwažnišeje drohotnosće starodawnych knjezowskich rodźinow.

Štožkuli běše w tamnym času wyššeho ducha, zhromadźowaše so na knjezowskich dworach, hdźež zamóženje z dźěła čeledźe a z wójnskich wurubkow přebywanje spodobniše činješe nježli wosrjedź rodźinskich sydlišćow, kotrež so po jednorym zwučenju žiwjachu.

Saksowje spóznachu nahladnosć a wliw durinskich lěchow, hdyž po dobyću Durinskeje w lěće 531 wšitkich lěchow zamordowachu. Pozdźišo zhubi so pola Serbow mjeno lěchow, w Pólskej a w Čechach sławne, a jenož jich wopomnjeće hišće wobswědčeju ležownosće pod mjenom lěchi a lěški, najskerje tež někotre wsy z mjenom Lěska abo Lěskej t. r. Lěšska, Lěchowska wjes.

Kak a hdy je pomjenowanje lěchow we Łužicy do zapomnjenja přišło, njeje ze stawiznow widźeć; tola je wěrje podobne, zo su lěchowje, hdyž so do wójnskich ludźi přeměnichu, powšitkownje mjeno wićazow dostali.

§ 3.
Njewólnicy, poddani, khłopy a bydlenjo.

W rodźinskich sydlišćach njeznajachu njewólnistwo, ale hdyž so jim někajki wójnski jaty dosta, móžeše wón jenož zhromadnje cyłemu sydlišću słušeć. Tajcy njewólnicy dobychu skoro swobodu a zastupichu do zhromadźenstwa bydlišća. Hinak běše na lěchowskich dworach. Tam bywaše njewólny čłowjek, njech bě wójnski jaty abo kupjeny abo za njepłaćenje dołha do poddanstwa wotsudźeny, při dworje zasydleny, zo by pósłužował a dźěłał. Wón bě woprawdźe njewólnik, tola ani we putach ani surowje dźeržany, ale słušeše z druhimi domjacymi sobu do čeledźe, kotraž měješe w dawnych časach swoje ze zwučenja wukhadźace prawa. Njewólnik móžeše sebi z dźěławosću a pócćiwosću lěpši wosud a dospołnu swobodu zasłužić.

Njewólnistwo množeše so pola Serbow w běhu wójnow z Němcami, a hdyž tući Serbsko sebi podćisnychu, namakamy we wšelakich duchownych a swětskich dworach wjele poddanow, kiž so khłopy a smordy (bydlenjo) mjenowachu.

§ 4.
Župy.

Zhromadnowobsydne rólniske sydlišća zjednoćowachu so do wosebitych wokolinow abo krajinow, wot Serbow župa mjenowanych. Wobšěř župy wotwisowaše najbóle wot geografiskeho położenja. Bahna, lěsy a mězne hórki tworjachu naturske mjezy župow; ale hdyž potrěbnosć nasta, wotdźělichu župy z kopcami abo ze zarězkami na štomach, najbóle na bukach a dubach. Po času zesypachu so kopcy, štomy ze zarězkami spadachu, bahna wuskhnychu, ale mjena měznych hórkow zdźeržachu hranicy župow přez podawizny wot splaha k splahej w pomjatku luda.

Druhdy tworjachu někotre zjednoćene župy wosebity kraj, mjez tym zo so druhe njewotwisnje rjadowachu, doniž je wójna

abo přemóc njepřećelow njepřinući, zo so do hromady zjednoćichu. W běhu časa wot 6.—10. stotka namakamy tute ludy, župy a kraje.

W Serbskom mjez Łobjom a Solawu su: Głomače k wječoru wot Mišna, wot nich k połdnju Nišany a horni Skudiče hač k čěskej hranicy; wot Głomačow dele při Łobju Nižany, dale Žitiče, při tych Serbišči na prawej stronje Łobja (hdźež je nětko Zerbst), Žirmunty w kuće mjez Solawu a Łobjom; Susły k połdnju wot Žitičow při Muldźe, a wot nich přez lěs wotdźělene Plisny (wokoło Lipska); při Solawje k połdnju wot Žirmuntow su Nudiče a Njelětiče a wot nich k ranju Kolediče a delni Skudiče. Při hornjej Solawje je krajina Orla a wot njeje k połnocy a k ranju župy: Zwikowa, Gora (Gera nětko), Wěta, Tucherin, Strupjenica, Dobinowa a Brězow; tute rěkáchu Serbsko we wužšim zmysłu.

Serbam přisłušeše na prawej stronje Łobja Milčanska, pozdźišo Budyšinski kraj mjenowana.

We Łužicach (delnich) zasydlena ludnosć běše jenož dźěl wulkeho luda Łučanow, kotřiž so w starodawnym času při Warće, Wódrje a delnjej Sprewi rozwiješe. Tuta ludnosć přiwzawši zhromadne mjeno Łužičanow t. j. wobydlerjo při łuhach a łužach (abo jězorach), dźěleše so na wšelake wokoliny, kotrychž wobydlerjo so dla rozeznaća wot swojich susodow po městnosćach pomjenowachu. Jich župy su: Trěbowlany (wokoło Trěbulow) mjez rěkomaj Kwisu a Nisu, wot nich k połnocy Žarowjany; Łupjany při rěčcy Łupje, do Nisy padaceje; Slubjany při rěcy Slubje; Nižowcy na nižinach wokoło Lubina a Luboraza, Golešincy při rěcy Golešinje a Dubi na hranicy Lutycow. K połdnju trjebaše so zhromadne mjeno Łužičany za wjetši dźěl kraja wot Čorneho Halštrowa hač do Nisy. W połnócnym kuće mjez Sprewju a Wódru bydlachu Lubušenjo, kotrychž móžemy tak derje k Łužičanam jako k Polakam ličić; přetož po rěči a nałožkach běchu sebi podobni.

§ 5.

Hrody a hródki.

Wot najdawnišich časow běchu Słowjenjo z tym sławjeni, zo mějachu mnohosć hrodow abo městow, z čimž so wuraznje rozeznawachu wot Němcow, kotřiž hrodow z cyła njemějachu, města pak w tych stronach wjele pozdźišo (w 12. lětstotku) twarić počachu.

Hdyž chcychu wobydlerjo wěsteje wokoliny abo župy sebi hród (město) natwarić, wuběrachu w hromadźe městno, kiž bě z přirody njepřistupne, najčasćišo při bahnach a rěkach abo na stromych*) t. r. nahłych horach. Wubrane městno wobdachu z hrjebju, wobhrodźichu je z tołstymi dubowymi zdónkami a starachu so, zo by tuto městno po móžnosći zaškitowane było. W tajkich hrodach a hrodźiskach namaka wokolny lud wěsty wućek w času njepřećelskich nadpadow, zhromadźowaše so tam k wukonanju nabožnych wobrjadow a na zjawne wuradźenja. Zjawne twarby w hrodach běchu: swjatnica, sudnica, přebytk župana abo druheho staršeho, ale priwatne domy tam w zastarsku najprjedy njeběchu. Tola hdyž něhdźe potrěbnosć k wikowanju a k rjemjesłam pohnuwaše, tam nastawachu pódla hrodow předměšća. K najstaršim serbskim hrodam dyrbi so Budyšin ličić; přetož hižo w 1. lětstotku po Khryšće běchu Budyšenjo (Budyšany) jako sylny lud znaći, a dyrbjachu tohodla tež swój hród měć. Tež hłowny hród Durinkow, Jarobród, z přeněmčenjom Erphesfurt a Erfurt pomjenowany, je dosć stary; přetož wo nim pisaše s. Bonifacij w lěće 741, zo bě to hižo w dawnym času město pohanow rólnikow.

Pódla hrodow, do župy słušacych, běchu hišće hrody jednotliwych knjezow. Kóždy zamóžniši wobdawaše swój dwór z nasypom a wobhrodźi jón ze sylnymi dubowymi kołami, zo by wěsty był před njepřećelemi. Knjezowje měj achu wjetše a lěpje zaškitane dwory, přetož wrota buchu derje zamkane a mosty spušćowane. Tajkich hrodow a hródkow bě wšudźe połno; někotre z nich su tu hišće jako města a wsy, druhe su so minyłe, tak zo jenož městna po nich „hrodźišća“ mjenowane na něhdy tam stojace hrody dopominaju.

Nadpady Frankow a druhich Němcow a 9. stotku wotkrychu wjele hrodow při Solawje a Łobju.

§ 6.

Starosty, župani, wjeŕchowje.

Hdyž so rodźinske sydlišća tak rozrosćechu, zo so něhduše zwjazki přiwuznistwa pozabychu a město jednoho włodyki abo wótca někotři so namakachu, bu dla rjadowanja zjawnych přisłušnosći

*) Přirunaj: Stroma hora, Stromberg, pozdźišo z přemjenom Wusmužowa.

starosta wuzwoleny, kotryž běše wo porjad w swojim sydlišću so starajo tež jeho srědnik w naležnosćach druhe sydlišća nastupowacych, jako tež w jednanjach ze županom a wjeŕchom. Pola wšěch Słowjanow běše starosta najdawniši krajny zastojnik a pola zněmčenych Drjewjanow w Lüneburgskej zdźerža so jeho mjeno hač do nětčišeho lětstotka.

Kaž wuzwolenje starosty wot sydlišća wotwisowaše, tak słušeše wuzwolenje župana předstojnikam župy na „wěcu“. Jako bě starosta słužownik swojeho sydlišća a postajenja hromady wuwjedowaše, tak bě župan słužownik župy a wukonješe wobzamknjenja wěcow. Z krótka starosta a župan njeměještaj prawa druhim rozkazować, ale wukonještaj jenož to, štož bě ludowa wola na mjenowanych zhromadźiznach wobzamkła. Za swoje słužby dostawaštaj starosta a župan zapłaćenje z naturskeho dawka, z domjaceho skotu, a w pozdźišich časach z pjenjez, kotrež so z cła při přewozach a na torhojšćach a t. d. nahromadźichu.

Starostu wuzwolachu najbóle ze zamóžnišich wobydlerjow sydlišća, kotřiž běchu do rady kmjećow (burow) powołani, ale županow najčasćišo z dostojnišich knjezow, kotřiž běchu dla mudrosće a sprawnosće znaći.

Zastojnstwo župana spokoji potrěbnosć Słowjanow, kotřiž radźi w njewulkich župach žiwjenje wjedźechu, a jenož w času nuzy z bojosće před njepřećelom abo při mocowanju so do wjetšich ludowych zwjazkow zjednoćichu. Na prědku tajkich zwjazkow wjacorych župow stojachu wjeŕchowje, na wěcach luda wuzwoleni; a najskerje su so druhdy tež z mocu k wjeŕchowskemu knježenju dobywali.

Najdawniši wjeŕch w stawiznach spominany běše Derwan, kotryž so ze swojim ludom mjez Łobjom a Solawu w lěće 636 sławnemu kralej Čechow přizamkny, kotryž Samo rěkaše. Wěste je, zo su pola Serbow a Łužičanow wjele prjedy wjeŕchowje byli, a hdyž so pola Čechow w 1. stotku p. Khr. spominaju Mirobud, Chatowłod, a pola přidunajskich Słowjanow w 5. stotku Turbomir, Radogosć, dyrbjachu tež pola Serbow wjeŕchowje być a móžachu podobne mjena měć na -włod, -mir, -gosć.

Mjeno wjeŕch wukhadźa z toho, zo wón najwyše abo na wjeŕše luda stoješe a jón we wójnje nawjedowaše, w čimž bě prěnjotnje jeho móc wobjata. Pozdźišo měšachu so wjeŕchowje

tež do krajnych naležnosći, ale serbske wěca njedopušćichu žanoho z nich k docpěću kralowskeje mocy.

Wjeŕch bě na čas žiwjenja; zwučene prawo njezawěsćeše jeho dźěćom nastupnistwo. Najčasćišo přeńdźe knježenje po nanje na staršeho syna, ale to njewukhadźeše z prawa, ale jenož z přizwolenja ludu. Njespodobaše-li so wjeŕch ludej, wuhnachu jeho a wuzwolichu druheho na jeho město. W času wot 6. do 10. stotka běše pola Serbow mnohosć mjeńšich wjeŕchow, tak zo měješe kóžda župa abo z najmjeńša kóždy lud swojeho wjeŕcha. Běše to wulke njezbože dla susodstwa při Solawje mjezowacych Němcow, kotřiž móžachu jako zjednoćeni pod wjedźenjom jednoho krala lohko kóždeho serbskeho wjeŕcha wosebje zbić, mjez tym zo serbscy wjeŕchowje, swoje samsne knježenje lubujcy, so jeho wotrjec a z tym narodnu jednotu wobkrućić nochcychu.

Hakle w 11. stotku po wuhnaću Němcow z Łužicy a z dźěla Serbskoho zjewichu so w tych stronach słowjanscy kralowje we wosobje Bólesława Khrobłeho a jeho syna Mječisława II.

§ 7.

Ludowe zhromadźizny.

Jako dla wuradźowanja wo potrěbnosćach sydlišćow wšitcy w nim bydlacy hospodarjo so do hromady skhadźowachu, tak wotbywachu so dla wuradźenja wo naležnosćach cyłeje župy abo kraja ludowe zhromadźizny, tehdy wěca mjenowane.

Wot najdawnišich časow zhromadźowachu so Słowjenjo radźi wěste dny na torhojšćach, hdźež ludźo ze wšelakich stronow wo zjawnych naležnosćach jednachu. Podobnje sta so na skhadźowankach při pohanskich swjatnicach, hdźež nic jeno nabožne wobrjady wukonjachu, ale tež wo krajnych naležnosćach so wuradźowachu. Druhdy wustupowachu tam rěčnicy z ludu a předpołožichu radu k wotpomhanju wěstych potrěbnosći. Přitomni zwólniwje k tomu přihłosowachu a bórzy přeměni so tajka skhadźowanka do ludoweje zhromadźizny. Ale hdyžkuli běchu ważniše naležnosće, jako wuzwolenje župana abo wjeŕcha, přihot na wójnu, pokoj z njepřećelom, postawjenje dawkow na powšitkowne potrjeby, zaškitowanje před morom a druhe, štož cyłu župu nastupowaše, tehdy rozesćelechu so poručnosće po cyłej župje abo kraju a powoła so wěco t. j. ludowa zhromadźizna k zhromadnemu wuradźenju.

Prawo powołanja tajkich zhromadźiznow přisłušeše županej abo wjeŕchej; tola zwučenje njezadźěwaše tež druhim nahladnym mužam, zo bychu lud k poradźe na wěstym městnje přeprosyli.

Wěca wotbywachu so najbóle pod hołym njebjom wokoło swjatnicow, w hajach boham poswjećenych, na torhojšćach abo w brodach, za tym hač bě zwučenje we wokolinje přijate. Hora Hromadnik běše Serbam městno zhromadźenja k wójnje a zawěsće su so tež na druhich horach zhromadźowali nic jeno na pobožnosće, ale tež na trěbnu poradu; přetož w starodawnosći zjednoćowachu z česćowanjom bohow tež krajowe naležnosće.

Na wěcu móžeše so kóždy swobodny člowjek wobdźělić, kiž k serbskemu ludej přisłušeše, a dokelž běštaj w tym jenož dwaj stawaj, zhromadnowobsydni ludźo a lěchowje, tuž wučinjachu kmjeće, prědniši hospodarjo zhromadnowobsydnych sydlišćow, a lěchiscy włodykowje, tajke wěco a přikhadźowachu na nje wšitcy z hlebiju wobrónjeni, jako k znamjenju runoprawnosće.

Kóždy smědźeše na wěcu swobodnje swoje měnjenje wuprajić a srědki za wotpomhanje potrěbnosći předpołožić; ze zhromadźizny ludu wustupowachu rěčnicy. Kóždy wukładowaše po swojej móžnosći, radźeše a napřećiwješe; ale hdyž bě so z wjetšinu hłosow wobzamknjenje stało, dyrbjachu je wšitcy přiwzać a dopjelnić, dokelž to bě wobzamknjenje naroda. Štóž pak by so zhromadnemu wobzamknjenju přećiwjał, bu z kijemi wotbity, a stawješe-li so z wonka zhromadźizny napřećiwo, zhubi swój dom a swoje zamóženje abo dyrbješe w přitomnosći ludu wěste pjenjezy płaćić, jako bě po zamóženju kóždeho předpisane.

Hač su pohanscy měšnicy na serbskich wěcach so wobdźěleli, stawizny njepowědaju, ale jich wliw na wobzamknjenja wěcow bě wěsty, dokelž před rozrěšnjenjom ważnych prašeni žadachu so rozsudy bohow, a wotmołwjenja na date prašenja běchu w jich mocy, kotřiž běchu sami wukładowarjo wole bohow.

Z běhom časa wotbywachu so khwatne ludowe zhromadźizny na torhojšćach abo při swjatnicach a wuradźichu sebi wěste zarjadowanje, kotrež so potom za dobre spózna. Wěca pak buchu najwyšša móc w kraju, wobknježowachu wjeŕchow, njepřihódnych wotstorčichu wot knježenja abo wuhnachu jich z kraja. Wěcowe wobzamknjenja roznjesechu po cyłym kraju wopřijeća wo prawje, lud w najdalšich kónčinach zezna potrěbnosće a naležnosće kraja,

a z tym dowjedźe so k rozwiću ducha — k civilisaciji abo zdźěłanosći.

§ 8.

Nabožne nahlady.

Naši prjedownicy běchu wot najstaršich časow jako pobožny lud znaći a wěrjachu do Boha Wjeŕšneho, kotryž w njebju bydli. Ale při nim wutworichu sebi w swojej mysli hišće wšelakich „přibohow“ a duchow jako na zemi skutkowacych. Po jich zrozymjenju bě, kaž stawizny wo našim kraju powědaju, Běły bóh wodźićeŕ wšoho, štož so na swěće stawa; tohodla prošachu jeho wo zakit a woprowachu jemu za wšitke dobroty. Wšitke njezboža a złe skutki pak přicpěwachu złemu duchej, Čornemu bohu. Tajke wopřijeće wo dwojej w swěće knježacej mocy namakamy tež pola druhich ludow*). Tola su sebi to hižo pohani jako dwoje wopokazanja mocy jednoho najwyššeho boha wukładowali. Tutón jedyn bóh, z kotrehož druhe bóžstwa wukhadźachu, bě drje tež pola nas bóh słónca abo swětła. Słónco bě Słowjanam skutk Swaroha (boha njebjeskeho „swora“, zodiaka) a rěkaše Swarožic, syn njebja. Hrimanja a błyski wukładowachu so jako jeho hněw. Štož na zmysły čłowjeka skutkowaše a štož wón wobdźiwaše, to česćeše jako boha abo jako skutk wěsteho boha.

Hory, skały, lěsy, žórła a mězne hórki słužachu Słowjanam jako městna modlitwow, woprowanjow a wšelakich wobrjadow. Tohodla česćowachu woni haje boham poswjećene a njedowolichu nikomu je zaničić. Z teje sameje přičiny zbóžnjowachu bahno, z kotrehož so žórło Głomač nawječornje wot Łobja žórleše, hišće w 11. stotku po zawjedźenju křesćanstwa. Na městnach boham poswjećenych natwarichu wulke wołtarje z kamjeni, kiž běchu jedyn na druhi połožene a z druhimi kamjenjemi we wěstej zdalenosći wobdate, štož wobhrodu swjateho městna woznamjenješe. Hdźež kamjeni njeběše, tam wobdawachu swjate městna z drjewjanym płotom. Po času počachu nad wołtarjemi krywy twarić dla wukhowanja před dešćom a słóncom, a tak nastawachu twarjenja, swjatnicy abo temple mjenowane. Na Prašicy

*) Pola nas dopominataj na to znatej horje — Běłobóh a Čornobóh.

Prawo powołanja tajkich zhromadźiznow přisłušeše županej abo wjeŕchej; tola zwučenje njezadźěwaše tež druhim nahladnym mužam, zo bychu lud k poradźe na wěstym městnje přeprosyli.

Wěca wotbywachu so najbóle pod hołym njebjom wokoło swjatnicow, w hajach boham poswjećenych, na torhojšćach abo w hrodach, za tym hač bě zwučenje we wokolinje přijate. Hora Hromadnik běše Serbam městno zhromadźenja k wójnje a zawěsće su so tež na druhich horach zhromadźowali nic jeno na pobožnosće, ale tež na trěbnu poradu; přetož w starodawnosći zjednoćowachu z česćowanjom bohow tež krajowe należnosće.

Na wěcu móžeše so kóždy swobodny člowjek wobdźělić, kiž k serbskemu ludej přisłušeše, a dokelž běštaj w tym jenož dwaj stawaj, zhromadnowobsydni ludźo a lěchowje, tuž wučinjachu kmjeće, prědniši hospodarjo zhromadnowobsydnych sydlišćow, a lěchiscy włodykowje, tajke wěco a přikhadźowachu na nje wšitcy z hlebiju wobrónjeni, jako k znamjenju runoprawnosće.

Kóždy smědźeše na wěcu swobodnje swoje měnjenje wuprajić a srědki za wotpomhanje potrěbnosći předpołožić; ze zhromadźizny ludu wustupowachu rěčnicy. Kóždy wukładowaše po swojej móžnosći, radźeše a napřećiwješe; ale hdyž bě so z wjetšinu hłosow wobzamknjenje stało, dyrbjachu je wšitcy přiwzać a dopjelnić, dokelž to bě wobzamknjenje naroda. Štóž pak by so zhromadnemu wobzamknjenju přećiwjał, bu z kijemi wotbity, a stawješe-li so z wonka zhromadźizny napřećiwo, zhubi swój dom a swoje zamóženje abo dyrbješe w přitomnosći ludu wěste pjenjezy płaćić, jako bě po zamóženju kóždeho předpisane.

Hač su pohanscy měšnicy na serbskich wěcach so wobdźělelí, stawizny njepowědaju, ale jich wliw na wobzamknjenja wěcow bě wěsty, dokelž před rozrěsnjenjom ważnych prašeni žadachu so rozsudy bohow, a wotmołwjenja na date prašenja běchu w jich mocy, kotřiž běchu sami wukładowarjo wole bohow.

Z běhom časa wotbywachu so khwatne ludowe zhromadźizny na torhojšćach abo při swjatnicach a wuradźichu sebi wěste zarjadowanje, kotrež so potom za dobre spózna. Wěca pak buchu najwyšša móc w kraju, wobknježowachu wjeŕchow, njepřihódnych wotstorčichu wot knježenja abo wuhnachu jich z kraja. Wěcowe wobzamknjenja roznjesechu po cyłym kraju wopřijeća wo prawje, lud w najdalšich kónčinach zezna potrěbnosće a należnosće kraja,

a z tym dowjedźe so k rozwiću ducha — k civilisaciji abo zdźěłanosći.

§ 8.

Nabožne nahlady.

Naši prjedownicy běchu wot najstaršich časow jako pobožny lud znaći a wěrjachu do Boha Wjeŕšneho, kotryž w njebju bydli. Ale při nim wutworichu sebi w swojej mysli hišće wšelakich „přibohow“ a duchow jako na zemi skutkowacych. Po jich zrozymjenju bě, kaž stawizny wo našim kraju powědaju, Běły bóh wodźićeŕ wšoho, štož so na swěće stawa; tohodla prošachu jeho wo zakit a woprowachu jemu za wšitke dobroty. Wšitke njezboža a złe skutki pak přicpěwachu złemu duchej, Čornemu bohu. Tajke wopřijeće wo dwojej w swěće knježacej mocy namakamy tež pola druhich ludow*). Tola su sebi to hižo pohani jako dwoje wopokazanja mocy jednoho najwyššeho boha wukładowali. Tutón jedyn bóh, z kotrehož druhe bóžstwa wukhadźachu, bě drje tež pola nas bóh słónca abo swětła. Słónco bě Słowjanam skutk Swaroha (boha njebjeskeho „swora“, zodiaka) a rěkaše Swarožic, syn njebja. Hrimanja a błyski wukładowachu so jako jeho hněw. Štož na zmysły člowjeka skutkowaše a štož wón wobdźiwaše, to česćeše jako boha abo jako skutk wěsteho boha.

Hory, skały, lěsy, žórła a mězne hórki słužachu Słowjanam jako městna modlitwow, woprowanjow a wšelakich wobrjadow. Tohodla česćowachu woni haje boham poswjećene a njedowolichu nikomu je zaničić. Z teje sameje přičiny zbóžnjowachu bahno, z kotrehož so žórło Głomač nawječornje wot Łobja žórleše, hišće w 11. stotku po zawjedźenju křesćanstwa. Na městnach boham poswjećenych natwarichu wulke wołtarje z kamjeni, kiž běchu jedyn na druhi położene a z druhimi kamjenjemi we wěstej zdalenosći wobdate, štož wobhrodu swjateho městna woznamjenješe. Hdźež kamjeni njeběše, tam wobdawachu swjate městna z drjewjanym płotom. Po času počachu nad wołtarjemi krywy twarić dla wukhowanja před dešćom a słóncom, a tak nastawachu twarjenja, swjatnicy abo temple mjenowane. Na Prašicy

---

*) Pola nas dopominataj na to znatej horje — Běłobóh a Čornobóh.

a Čornobohu w našej Łužicy zawostachu slědy wołtarjow a powyšene měśtna na skale, žiwje dopominace, zo su tam něhdy Słowjenjo wopory boham woprowali, so modlili, na rozwučenja swojich měšnikow posłuchali a spokojowani byli z wusudami bohow, přez měšnikow jim zjewjenymi. W Slezskej bě hora Čubata abo Sobotka jako tajke swjate městno znata, wo čimž so hišće po zawjedźenju křesćanstwa powědaše.

K česći bohow woprowachu wosebje palne wopory, zabijachu k tomu najbóle ćelca, jara z rědka we wójnskim času też čłowjeka, hdźež z druhimi ludami mjezowachu.

Jedyn a tón samy hłowny bóh měješe we wšelakich stronach hinaše mjena po wšelakosći mocy, kotruž jemu připisowachu. Tak rěkaše Swarožic, bóh słónca, kotrehož sławna swjatnica w Retrje w kraju Lutycow hišće w 11. stotku so jasnješe, tež Radohósć. Na kupje Rujanje abo Ranje, hdźež bě jemu swjatnica w Arkonje poswjećena, dawachu jemu jako hłownemu bohu mjeno Swjantowit. Na Ranje bě Swjantowit bóh wójny a dobrobyća, jasnješe so jako dobyćeř, mjez tym zo bě wón w Retrje bóle bóh pokoja a prócy, a tohodla rěkachu jemu Radohósć t. r. dobry hósć, bóh dobreje rady. Tón samy bóh měješe druhdźe: w Šćěćinje, Wolinje a Braniborje mjeno Trigław (Třihłow), dokelž bě jeho podobizna třihłowata, štož po wukładźe pohanskich měšnikow woznamjenješe, zo tuto bóžstwo w njebjeskim, zemskim a podzemskim kralestwje knježi. Tym Słowjanam pak, kotřiž dyrbjachu nadpady Němcow a Skandinavow wotbijeć, běše bóh wójny trěbny, a tohodla česćowachu jeho w poměznych krajinach jako Jarowita; w Havelbergu wotbywachu syły ludu po hrodźe wobkhady z khorhowjemi na wěstych dnjach, a w Bólegosću wisaše tarč, ze złotom wobsadźana, na sćěnje swjatnicy. W času wójny nošachu Bólegosćenjo tule tarč před wójskom, dobyća so nadźějcy. Pod kajkim mjenom je wyšši bóh Swarožic (Běły bóh) pola Serbow česćowany był, njejsu nam stawizny zakhowałe (snadź Lubohósć?); ale zo su při Sprjewi, Łobju a Solawje Słowjenjo te same zwučenja měli, jako jich bratřa při Haboli a w Pomórskej, móžemy sebi myslić.

Pódla hłowneho bóžstwa běchu po wěrje Słowjanow też mjeńše bohi, kotrymž so móc we wjedźenju tych abo wonych naležnosći připisowaše. Kóžda župa měješe swojich přibohow a

swoje swjatnicy, ale tutych dobrych abo złych bohow předstawješe sebi lud jako stworjenja, kiž jědź a napoj potrjebachu, nic jako samych duchow. Tute duchi měšachu so po ludowej mysli we wšelakich podobach do naležnosći jednotliweho čłowjeka a cyłeho kraja, zjewjachu so na horach a polach, w lěsach a rěkach, z cyła wšudźe. Přijimna słowjanska natura běše stajnje nakłonjena, wšelake připadnosće žiwjenja sebi ze skutkowanjom duchow wujasnić a zjewjenja w přirodźe jako připowědźenja zboža abo njezboža spóznawać. W kraju Głomačow we wokolinje Mišna tworješe mócne žórło daloko znate bahno abo jězor Głomač, wo kotrymž wokolni wobydlerjo w spočatku 11. stotka biskopej Thietmarej Merseburgskemu dźiwne wěcy powědachu. Hdyž měješe mjenujcy zbožowny měr mjez wobydlerjemi nastać abo zemja płódne lěto lubić, napjelnjowaše bahno, jako by z pšenicu, wowsom a žołdźemi pokryte było, syły k brjoham přikhwatace z wjeselom; nawopak hdyž surowy wójnski njeměr hrožeše, wodźěwaše so bahno, kaž prajachu, z poćehnjenjom krwje a popjoła. Tak běchu pohanam wěste městna z hroženjom a swjatosću wobdate. Tež pola nas je so tohodla wjele powěsći wo duchach, djasach, božej włosći, připołdnicy, kuzłarjach a khodojtych a t. d. dotal zdźeržało.

Naši prjedownicy, kaž prajachmy, wšelakim boham a ducham „swoje pola a lěsy, zrudoby a radosće poswjećejcy wuznawachu tola, zo je jedyn Bóh, kotryž w njebju nad druhimi bohami knježi a tam jeničcy z njebjeskim rjadowanjom so zajima, zo druzy bohowje jenož jim dowěrjene přisłušnosće činja, zo wšitcy wot njeho wukhadźeju a zo je kóždy z nich z tym bližši, čimž je bliže tutomu Bohu bohow.“ Tajka bě wěra Słowjanow, křesćanstwu so přibližowaca we zapřijeću jednoho Boha, stworićela swěta. Woni česćowachu Boha tak, zo z ćežkosću k přisazy zwolichu; přetož „přisahać rěkaše pola nich runje to same, štož wopak přisahać a hněw boži na so sćahnyć.“

Hišće bóle bližachu so Słowjenjo křesćanstwu z wěru do njesmjertnosće duše. Zemrěty bě jim jenož zhubjeny za žiwych, ale wužiwaše lěpše žiwjenje tam, hdźež bě jenož wšitko dobre a ničo złe. Duša pozběhny so w powětře a wotemrěty njebohi abo wobžarowany bu wobydleŕ njebjes. Samo palenje wotemrětych ćěłow sta so dla wolóženja, zo by mortwy z dymom spěš-

nišo do wěčnosće přešoł; na zemi zwosta za nim wopomnjenje. Přiwučeny na towaŕšnosć njemóžeše Słowjan sam jenički do njebja přińć; tuž palachu z jeho ćěłom tež konja, sokoła abo druhu jemu słušacu wěc. Wo smjerći hospodarja powědachu nic jeno cyłemu sydlišću, ale tež jeho skotej, konjom a pčołam. Jedyn z čeledźe kłapaše do kołčow wołajo: „pčołki wstawajće, waš hospodaŕ je wumrěł“. Pohrjeb wotbywaše so w zrudobje, tola dla počesćenja wopomnjeća zemrěteho přihotowachu hosćinu a wužichu jědź (strawa mjenowanu), při čimž běchu wěste hry, palachu wulke wohnje z łučwa a słomy, skakachu přez płomjo abo wokoło wohnja.

Popjoł spalenych ćěłow zakopachu w hlinjanych abo kamjenitych sudowjach a popjelnicach a přistawichu tež mjeńše karančki, wo kotrychž so hóda, zo su takrjec sylzy zawostawjenych khować měłe. Druhdy składźechu popjelnicy při křižnych pućach, zo bychu přikhadnicy so na čłowječu zachodnosć dopomnili abo za zemrěteho k Bohu wzdychowali. Na rowy połožichu často tež kamjenje abo wobdawachu je z wobhrodźenjom. Počesćowanje zemrětych je Słowjanow w kóždym času wuznamjenjało. Na wěstych dnjach bywachu kóždolětnje modlitwy za zemrětych, kotrež w pohanskim času „Radonicy“ rěkachu. Lud modleše so na rowach přiwuznych a přećelow, potom jědźeše a piješe. W Łužicy, w Čechach a Slezskej běchu „Radonicy“ na 1. dnju měrca.

§ 9.

Towaŕšne swjedźenje a wobrjady.

Wobdarjeny wot Boha ze strowym rozsudom, nječinješe słowjanski lud ničo, štož njeby w zjednoćenju z tym było, štož jeho wobdawaše. Wón česćowaše tohodla swoju zežiwjeŕku „Maćeŕku Zemju“ derje wědźo, zo jeho cyłe žiwjenje w zwjazku z njej zwostanje a z přirodu jeho wobdawacej. Dokelž pak ze wšitkich mocow přirody na zemi słónco najwjetši wliw pokazowaše, tohodla česćowaše wón słónco jako boha, kedźbowaše pilnje na jeho wobroty a wuznamjeni kóždy słónčny wobrot ze swjedźenjom, kiž so z wobkedźbowanjom wěstych a časej lěta přisprawnych wobrjadow swjećeše.

Hdyž přiroda po zymskim spanju wotućeše, hdyž po wojowanju dnja z nocu swětło přewahu dosta nad ćěmnosću, napjelni so mysl rólnika z radosću, zo je žiwjenje dawace słónco z nowa swětło a ćopłotu přinjesło, kotrejž měještaj zemju wopłódnić a ju wudobyć z mocy ćmy, zymy a smjerće. Tohodla bu prěni dźeń, kiž bě dlějši dyžli nóc, jako spočatk noweho lěta wobhladowany; tuž počinaše so lěto pola našich prjedownikow w měrcu, a tak běše to hač do 13. stotka.

Počatk noweho lěta rěkaše nalěće a w cyłym Słowjanstwje swjećeše so tutón dźeń swjatočnje 21. (po starej protycy 9.) měrca. Tehdy wobstarachu sebi hólcy smrěkowe hałužki, běhachu wot khěže do khěže wołajcy: „lěto, nowe lěto dźe“ a wuspěwachu wjesołe pěsnje ze zbožopřećom. Tón samy dźeń wudźěłachu sebi znamjo ze słomy, kotrež bohowku smjerće Moranu abo Smjertnicu předstawješe, a njesechu ju ze wsy k spalenju abo k podnurjenju do wody spěwajcy: „leć horje, leć horje, jarabate woko, padni dele, jarabate woko!“ Při tym mějachu wšitcy kamjenje abo kije; přetož měnjachu, zo tón, kiž smjerć zabije, w lěće njewumrje. Smjerć zatepiwši a domoj so wróćejcy spěwachu: „smjerć smy wuhnali, lěće z nowa přiwjedźemy.“ Tutón wobrjad bě so tak sylnje mjez našimi prjedownikami zakorjenił, zo jón duchownstwo po zawjedźenju křesćanstwa njemóžeše wotstronić. Po swědčenju Abrahama Frencela wunošachu hišće we 18. stotku smjertnicu hač na wjesne pomjezy a ćisnychu ju na cuze pola. Susodna wjes pak mjetaše ju zaso wróćo, z čohož druhdy krwawe puki nastachu. Dotal we Łužicy na 30. hapryla wobkhowane zwučenje, po kotrymž młodźina ze zapalenymi wěchami a khošćemi běha a kuzłaŕniče do wohnja ćiska, je powostank něhdušeho swjedźenja noweho lěta, kotrež po zatepjenju smjertnicy t. r. zymy nastawaše. Lud je podawiznu pozhubił a mysli, zo kuzłaŕniče pali, wjacy njewědźo, zo je to nalětnja swjatočnosć, počatk noweho lěta, jako ju dotal Čechowje, Słowacy a Polacy swjeća spěwajcy: „njesemy smjerć ze wsy, nowe lěto do wsy!“

Hdyž zemja, z mocy smjerće so wutorhnywši, ze zelenosću a kwětkami so wudebi, tehdy zaslubi so ze słóněnym bóžstwom a poča knježić Łada, bohowka lubosće a płódnosće, dawaŕka noweho žiwjenja a zakitanja zemskich stworjeni. Tuta bohowka

rěkaše tež Lětnica. Z nalěćom zjednoćeše so wopřijeće wo wotućacym žiwjenju, štož so z hosćinu woznamjenješe, na kotrejž dyrbjachu so barbjene jeja, swinjace mjaso a pječwa wužiwać. Jeja znamjenjowachu wzbudźenje přirody, a jich mjezsobne wuměnjowanje mjez ludźimi woznamjenješe wobzamknjenje bratrowstwa. Swinina a pječwa woprowachu so zemi jako Maćeřcy wšitkich, kotruž Słowjenjo tež Babu mjenowachu. Po zawjedźenju křesćanstwa zjednoći so starodawna pohanska hosćina w času wzbudźenja přirody ze swjedźenjom horjewstaća Khrystusoweho. Wosebje swjeća so nětko hišće jutry pola Polakow z wobkhowanjom starych wobrjadow, z přinjesenjom wšelakich jědźi na jutrowne blido, mjez kotrymiž dyrbja čeřwjenobarbne jeja, swinjace mjaso a pječwa z mjenom baby kóždy raz być. Nimamy drje swědčenja, zo je so pola nas jutrowny swjedźeń so z runje tajkej hosćinu swjećił, jako pola Polakow; tola je wěsće něhdy tohorunja we Łužicy tak było, dokelž łužiscy Serbja su jenož dalši wuběžk toho sameho ludu, kotryž při Wódrje a Warće bydli, a su pod pólskim knježstwom w času Bólesława Khrobłeho a jeho syna Mječisława křesćanstwo na stajne přijeli.

Tři měsacy wot počatka noweho lěta, hdyž słónco najwyše stoji, hdyž dźeń najdlějši a nóc najkrótša bywa, hdyž swětło a ćopłota najbóle na zezrjalenje płodow skutkujetej, nastawaše najwjetša swjatočnosć Lěća, připadowaca na 21. dźeń junija. Běše to swjedźeń dobyća słónca a zemje, z wobkedźbowanjom mnohich wobrjadow swjećeny, zjednoćenych z wohnjom a z wodu; přetož po zapřijeću Słowjanow běše woheń element słónca a woda element zemje. Hdyž so potajkim słóncu a zemi česć dawaše, dyrbješe so na woheń a wodu dźiwać. Tohodla běše tutón swjedźeń na dnju Wandy, bohowki wodow.

Tuž na tutym dnju młodźency a holcy, před skhadźenjom słónca so wukupawši k rěkam abo ćečacym wodam khwatachu. Holcy spušćowachu wěnčki na wodu, kiž běchu ze sróčeje nóžki, dźiwizny a demjančika nawite. Tute zela woznamjenjachu mysl, kotrejež my wjacy njeznajemy; najskerje zwisowachu z mjenami wěstych bóžstwow. Hdyž pak holcy wěnčki spušćowachu, łowjachu młodźency, na čołmach honicy, wosebje te wěnčki, na kotrychž swěca njehasny. Štóž wěnčk z palacej swěcu dosaže,

toho wobhladowachu jako nawoženju za mějićelku wěnčka. Kóždy raz bě to dobre připowědźenje.

Mjez tym wopasachu so wšitcy dorosćeni z bylicu a wupyšichu so z wěncami ze wšelakich zelow a kwětkow; potom dźěchu pěsnje spěwajcy, na dudy hrajcy a poskakujcy na bližše hórki, hdźež z pomocu wohnja, přez spěšne trěwanje smrěkoweju šćěpkow wudobyteho, šćěpowcy zapalachu, wokoło kotrychž za rucy so wzawši so wjerćachu, wěste pěsnje spěwajcy; na to skakachu hišće přez woheń a dźiwjachu hač do switanja. Tutón swjedźeń rěkaše w krajinach při Sprewi, Warće a Wódrje Bylica abo Sobotka. Tak je n. př. na horje Sobotcy w Slezskej tohole swjedźenja dla so wjele ludu zhromadźowało. Po zawjedźenju křesćanstwa přenjese so swjedźeń na 23. junija t. j. na vigiliju s. Jana křćenika. W slezskich horach dotal na tym dnju přez cyłu nóc so wohnje pala, na našich horach bě w prjedawšich časach tež tomu tak.

Po Sobotcy slědowaše čas njewjedrow a błyskow, nad kotrymiž bohowka Hromownica jako kralowa błyskow knježeše. Knježićel hrimota pak běše Pjerun, kotrehož so lud boješe a wo miłosć prošeše, zo by krupobiće a lijeńcy wotwobroćił, tak strašne za rólnika wosrjedź žni. Tohodla swjećeše so swjedźeń Pjeruna 20. julija, w kotrymž času jemu wšelaku jědź, wosebje ryzokosmatu jałojčku woprowachu. Wěra do mocy Pjeruna w přirodźe bě w ludźe tak wulka, zo hišće w křesćanskim času jeho swjedźeń wobkhowachu. Dokelž pak je tón samy dźeń tež s. Eliasa, připisowachu tutomu w někotrych słowjanskich stronach skutki Pjeruna jako rjadowarja hrimota a lijeńcow, čohoždla w Ruskej mokry Ilija rěka. Hdyž pak poslědni snop žita z pola wzachu, nastawaše radostny žnjowy swjedźeń (domkhowanka) z prastarymi wobrjadami wšudźe znaty. Holčki z wěncami ze žitnych kłosow wudebjene, wot druhich žnjeńcarjow wobdate dźěchu z pola do wsy, zhromadnje pěsnje spěwajcy. Před swjatnicu čakaše měšnik na lud, tam požohnowu přinjeseny žitny snop, napominaše k dźakownej modlitwje a k składowanju wopora boham, přeješe dočakanje noweho lěta. Potom započa so hosćina; młodźi hrajachu na dudy, spěwachu a rejowachu, starši powědachu a wšitcy so wjeselachu spominajcy na nadobne płody swojeje dźěławosće.

Po skónčenju žni dyrbjachu so hišće w zahrodach sad a warinske rostliny do domu khować, role přeworać a wowcy třihać, z čimž so wjetše dźěło skónči. Přińdźe pak runanje dnja z nocu, nóc bywaše dlějša, mjez tym zo słónco zemju mjenje wohrěwaše, ćěmnosć přewiny swětłosć a kralowanje Čorneho boha so spoča. Tehdy přeměni so tež bohowka Lětnica, dotal w podobje knježny česćena, do Baby a k jeje česći mjenowachu poslědni hišće trochu ćopły čas tež babine abo babjace lěće. Tohorunja k česći staruškeje bohowki Baby swjedźeń swjećachu na horach abo na wusypanych kopcach. Z toho je přišło, zo je w słowjanskich krajach mnohosć Babich abo Babinych hór a hórkow z mjenami wot Baby wukhadźacymi. Tež rostlina, w času babineho lěća z dobrej wónju trajaca, rěka pola Serbow k jeje česći babja duška abo babduška.

Z přikhadom pózdnjeje nazymy, hdyž dešće a mrózy wobćežowachu, njebě wjacy čas za swjatočnosće pod hołym njebjom. Ludźo wobmjezowachu so na domjace dźěło a jenož na bjesadach abo přazach spominachu hišće spěwy holčatow na minjene radostne swjedźenje a hosćiny. Dołhe a ćěmne nocy přidawachu běsam móc, zo wšelake škody načinichu, kuzlaŕniče lětachu po ludźacym měnjenju na łopatach na łyse hory, hdźež so z běsami rozmołwjachu, kak bychu ludźom škodźić móhłe. Ćěmnosć přikrywaše wšitko a ludźo měja chu wostudłosć we wočakowanju najkrótšeho dnja. Hdyž skónčnje požadany dźeń (21. decembra) přińdźe, nasta z nim wulki swjedźeń zymskeho wobrota słónca. Na tutym dnju stawjachu w kuće přebytka žitny snop na blido, sćelechu syno pod rub a na njón postawichu póstnu wječeŕ z poliwku z rybow a sušeneho sadu, pječwa z makom a z mjedom, ale njesydachu so prjedy za blido, hač na njebju hwězda wzeńdźe. Tehdy hakle sčinichu sebi swětło, a hospodaŕ domu přibliži so najprjedy hospozy, potom druhim domjacym a čeledźi, a wokošowaše so z nimi prajo: „Božo, daj nam pokoj“, a kóždy wotmołwi: „Na wěki!“ To woznamjenješe zjednanje mjez wšitkimi a zapomnjenje prjedawšich křiwdow; wšitcy „so zhodźichu“ t. r. zjednachu, zo bychu w měrje dočakali noworodźene słónco, a tohodla rěkachu wječornemu wobrjadej „hody“. Hosćina wotbywaše so bjez reji měrnje a poważnje hač do połnocy, hdyž měja chu so wšelake dźiwy stać. Hospodaŕ při hosćinje z ničim

njelutowaše a wobdarjowaše swoju čeledź; přetož to bě šćedry wječor.

Ze skónčenjom toho dnja počinaše so swjedźeń Koledy. Bě to prěni dźeń po narodźenju Božica t. j. słónca. Po zawjedźenju křesćanstwa swjećeše so na tutym dnju wopomnjenje Božeho naroda. Přikhadźeše zbožowny čas: hry, reje, hosćiny a zabawy zajimachu wšitkón lud. Po wsach wodźachu tura abo mjedwědźa, najbóle pak přehotowa so wjesoły a žortny młodźenc, kotryž ze spěšnymi skokami a wobrotami přihladowacym holčatam wšelake tryski wuwjedowaše, za čož jeho přitomni wobdarichu. Ale najwažniši dźěl tuteje swjatočnosće běchu pěsnje na česć Božica a Koledy, kotrež so hač do kónca měsaca wšudźe spěwachu. A kak njedyrbjachu so ludźo radować, hdyž z narodźenjom Božica čorne abo złe duchi swoju móc zhubichu a hdyž so přibližowaše čas noweho lěta a z nim noweho zboža a nowych nadźiji!

§ 10.

Domjace žiwjenje.

Žiwjenje našich prjedownikow w prěnich někotrych lětstotkach po Khryšće běše jara jednore a khude. Běše hišće mało khlěba, ale mloka a mjasa njebě njedostatk; přetož hižo tehdy plahowachu črjódy skotu, za kotryž běchu wubjerne pastwišća, z bujnym rostlinstwom pokryte. A hdyž skót padaše, njepłódnota abo druha připadnosć ludźom mjaso, tuklu a khlěb wotewza, dawachu hišće lěsy nadźiju na wumóženje wot hłodu. Wulke přestrěnje Čorneho a Durinskeho lěsa, čěskich a serbskich hór běchu połne turow abo zubrow, hriwatych łósow, sylnych buwołow a druheje dźiwjeje zwěriny; kłok z wobłuka njemóžeše přeco přez kłody skakaceho łósa z nazdala dosahnyć, ani kožu tura abo buwoła překłóć; lečizny a kosydła poradźichu so hišće z rědka; tuž dyrbješe hromada ludźi zwěrjo wobstupić a wustojnje z kopjom abo hlebiju z nim wojować. A nadeńdźe-li so we wobstupje sylny rubježny mjedwědź, kajkichž běše při Soławje hišće w 11. stotku połno, přiwza honitwa napohlad smjertneje bitwy, dokelž so tehdy často wo žiwjenje čłowjeka jednaše. Tola žadosć za wunoškom předoby bojosć wo zranjenje ćěła, haj wo přisadźenje žiwjenja. Słowjenjo stajnje honitwu jara lubo-

wachu, štož wšudźe widźimy, hdźež woni dotal we lěsach a při nich bydla. Najwjetša radosć bě, hdyž so poradźi sylne zwěrjo z wobstupa za rohi wućahnyć abo mjedwědźa z borłoha wuhnateho přewinyć; to bě radosć za wšitkich: mjaso wužiwaše so na pječenje, koža na wodźěće, łósowe rohi jako wěšeńčko za hońtwjeŕsku připrawu a z buwolacych wudźěłachu so keluški, potom ze slěbornym wobitkom pyšene a za wjesołe připitki trjebane.

Pódla sylneje zwěriny poskićachu drje tež lěsne płody, ryby a ptače jeja wěstu žiwnosć; ale pře zymu bě wodźěće trěbne. Tkaniny wot žonow doma wutkane njewohrěwachu w zymje, cuzokrajnu drastu pak móžachu jenož někotři zemjenjo, starši abo měšnicy kupić, ale dźěłacy lud drasćeše so do koži, kotrež často ani cyłe ćěło přikryć njezamóchu. Do zbožownych ličeše so tón, kiž měješe mjedwědźacu kožu abo tola łósowu; přetož buwolaca so tołstoty dla bóle za wobuće přihodźeše dyžli za woblečenje, dokelž wobdźěłanje koži na mjehke tehdy hišće njeznajachu. Štóž pak so na sylnu zwěrinu njezwaži, hońtwjerješe na wjelki, liški, zajacy, wudry, kuny, dźiwje kóčki abo móžeše bobry łowić, kotrychž tehdy wjele při brjohach rěkow přebywaše, štož je mjeno rěki Bobra, do Wódry so wuliwaceje, we wopomnjenju zakhowało. Mnohosć zwěriny hišće powjetšichu: jelenje, sorny, dźiwje swinje, a k tomu tež syła ptakow w powětře a na wodźe; tuž stawjachu ludźo w lěsach kosydła a syće, štož nic jeno zabawu, ale tež wulki wužitk poskićowaše. Tola z tym so naši prjedownicy hišće njespokojichu. Wot dźěćatstwa swójbne žiwjenje lubowacy a zasydleni čujachu w sebi pohnuće a khmanosć k dźěławemu žiwjenju, k rólnistwu. Kóždy z nich pak dyrbješe tež hońtwjeŕ być, zo by njezbytne potrěbnosće sebi wobstarał, doniž jemu zemja telko njeposkićeše, štož za jeho zežiwjenje dosahaše. Hdyž pak domjace hospodaŕstwo docpi a rólnik być móžeše, njewopušći wobsydnosć, na kotrejž bě so narodźił, wotkaza ju dźěćom a wnukam jako najwjetši pokład a zawěsćenje derjeměća a swobody.

Najprjedy w lěsu so zasydlejo měješe Słowjan material při rucy, z kotrehož sebi khěžu natwari. Při njej nasadźa sadowe štomy, warinske rostliny a kwětki. Wšitko to wobda z wobhrodźenjom a mjenowaše je zahroda. Hižo w předhistoriskich časach plahowaše rohaty skót, kozy a wowcy, dla kotrychž wob-

kedźbowanja na pastwišćach bě tu přeco pos, ze wšeje zwěriny najdawniši towafš ludźi, najswěrniši a za honitwu najkhmaniši. Konje trjebachu so tohorunja hižo wot starodawna, a hdyž běchu w 6. stotku, jako runočasni stawiznarjo wobswědčuja, konje Durinkow sławne, je drje wěste, zo běchu tež pola Serbow mjez Solawu a Sprewju znamjenite konje, dokelž wšudźe běše jedyn a tón samy serbski splah. Z druheje strony kubłachu wot dawna pola Morawjanow při Dunaju wulke stadła koni. Kóń bě tehdy čłowjekej najtrěbniši, kaž do dźěła, tak za dróhowanje a často při nadpadach njepřećelow. Naši prjedownicy ważachu sebi konja jara wysoko, hdyž měјachu tež jich bohowje, jako Swjantowit a Trigław swoje samsne konje, kotrež so w swjatnicach starosćiwje kubłachu, a hdyž bě w narodźe tón z knjezow najhladniši, kotryž móžeše najwjacy jězdnych wojowarjow stawić.

Z rostlinskich płodow běchu w zapadno-słowjanskich krajach mjez Rheinom a Wisłu wot 1. stotka po Khryšće rožka, nazymska pšenica, wows a jahły znate; plahowachu z tutych, štož so po městnosći najlěpje poradźi, dokelž zemja bě jara wšelaka, měјeše wjele bahnow a lěsow, powětr bě při hranicy Gallije włóžniši a při Dunaju suššiši. Hdźež so žita a měd radźichu, warjachu z nich napoje.

Rolu přihotowachu najčasćišo na nowinje z pomocu radła; płuh wužiwaše so hakle pozdźišo. Hdźež bě zemja płódniša, tam rolu prjedy wobdźěłowachu njelutujcy prócu, dokelž bě wužitk widźomny. Z přihotowanjom role pomjeńši so wobšěrnosć lěsow a powjetšichu so pola, na kotrychž zasydlenu ludnosć počachu Polanow mjenować. Tajcy Polanowje namakachu so hižo wot 2. stotka po Khr. při Warće, při Dunaju a po času tež při hornjej Sprewi. Tola tam, hdźež bě zemja mokrojta, pěskata, mjenje za wobdźěłanje přihódna, jako při delnjej Sprewi a w Pomórskej, rozwiješe so rólnistwo pomału a wotstupowaše městno za plahowanje skotu a łučne hospodafstwo, čohoždla tam přebywacy ludźo Łučenjo a Łužičenjo rěkachu. A dołho hišće mjaso a ryby při delnjej Sprewi khlěb zastupowachu, mjez tym zo w Serbskom mjez Solawu a Łobjom a tež na stronicach čěskich hór mjez Łobjom a Kwisu přiběrace rólnistwo k rozwiću derjeměća a z tym tež civilisacije abo zdźěłanosće pomhaše.

Naši prjedownicy spóznachu, zo je dla pozběhnjenja krajneho hospodaŕstwa přemysło trěbne, zo bychu so dary přirody lěpje zwužitkowałe. Skót podawaše jim wjele mloka, sydra a masła, rěki pak wjele rybow, lěsy hribow, jahodow, worjechow, ptačiny a zwěriny; ale to wšitko njeměješe žanych kupcow, dokelž prěnjotnje směďźeše kóždy sam hdźežkuli syéc, saki a pasle stawić, pastwišćow běše dosć za wšitkich, krajna a dwórska wyšnosć w tym ludźi hišće njewobmjezowaše, tak zo tehdy za swobodnosć přemysła město derje łosahaše. Dokelž pak bě lěsa najwjacy, bě lěsne přemysło najprěniše a lěsne štomy buchu najlěpše pozběhadło wjesneho hospodaŕstwa. Dub nałožowaše so na wóski za wozy, na ławy a blida, wjaz na zwjena, lipa na kołče, škorjeněina na hrjady za twarjenja, smrěki za čołmy a łódźe; z topoła a lipy dźěłachu so lohke čołmiki za přewjezanje přez rěki a domjaca nadoba. Z buka, klona a wosebje z krušwiny tworjachu so łžicy; přetož jenož na wjeŕchowskich stołach móžachu so mědźowe nadeńć. Smoła, z jehlinowych štomow na wuhelnišću warjena, běše khwalena k wusmolenju čołmow a łódźi, též jako maz za wózne koła a jako wulěpjenje. Žiwicate drjewo trjebaše so jako łučwo, wo kotrymž je znate, zo so hižo w 5. stotku při Dunaju wužiwaše za woswětlenje. Brězu palachu na wuhle do kowaŕnje a při rozpušćenju mědźe; přetož tajke lijeŕnje při Łobju sahaju do časa před Khrystusom, hdyž mějachu Łužičenjo a Serbja wot 1. stotka po Khr. hižo železne brónje. Z bołminy a rokota plećechu koše a z młodeje lipoweje skory stupnje, kiž běchu wšědne wobuće wjesnjanow w lěsnych wokolinach.

Nadobnosć mjedu w lěsach rozwiny zahe zalubowanje do pčołaŕstwa. Štóž móžeše, staraše so wo kołče; přetož płasty abo dale wóska donjese lohcy na torhojšćo, hdźež bě za tu tworu kupcow dosć. Z mjedu tworješe so słódna připrawa za jědź a napoj, wosebje zahe sławna mjedowina, z kotrejž hižo w 5. stotku hosći počesćowachu. Palenc z cyła njeznajachu, ale piwo z ječmjenja rozšěrjowaše so wot přidunajskich Słowjanow, hdźež so w 5. stotku hižo powšitkownje wužiwaše. Dla khowanja mjedu a piwa w piwnicach abo pincach trjebachu sudy a za připiwanje na hosćinach hornčeŕske karany abo buwołace rohi, a pola bohatych mějachu mědźane kelušci, jara z rědka škleńčane. Z njeprawom Němcy wudawaju, zo je piwo jich wunamakanje; woni

nawuknychu je warić hakle tehdy, hdyž sebi słowjanske krajiny podćisnychu.

Słowjanski kraj běše bohaty na słonych wodach, z kotrychž so sól warješe na wjele městnach při baltiskim morju, při frankowskej Sali w Chižicach (Kissingen); mjez Serbami pak běchu warjeŕnje w Dobrohorje (Halli) při Solawje, z čohož Serbja wulki dobytk ćehnjechu; přetož tutón wutwor, wšitkim trěbny, słužeše zaho rozwiću wikowanja a z tym tež zwjazowanju zwjazkow mjez ludami. Čechowje njeměješachu sele w swojim kraju a tohodla dyrbjachu přez swoje hory sćežki připrawić, zo bychu po nich sól přiwozyć móhli ze serbskich warjeŕni, při Solawje t. r. sólnej rěcy so namakacych. Za to pak Serbja njeměješachu žanych drohotnych rudow a dyrbjachu je wot Čechow kupować, kotřiž wot starodawna w rudnych horach (Mirkwidach) sydlachu a kotrymž tež přisłušachu rěki: złotonosna Otawa, slěbronosna Mža a złotopěskowa Wołtawa. Po železo dyrbjachu so Serbja do Slezskeje podawać, hdźež so hižo w 1. stotku po Khr. z wudobywanjom železneje rudy prócowachu, abo do Čech, hdźež běchu tohorunja zaho rudnicy, kiž železo dźěłachu. Železo dostawaše so tež ze Smolin (Harca), ale tute hory připadźechu w lěće 531 Němcam; tuž nałožowaše so tam přez Słowjanow dźěłane železo k wužitku Němcow, wjele železa potrěbnych za mječe a brónje, kotrež běchu w tamnych časach hišće nahladniše dyžli nětko. Njedostatk železa a z tym bóle njedostatk mištrow za mječe a brónidła Słowjanam potom wjele škodźeše, mjez tym zo Němcy z Romjanami a z romskimi krajemi mjezowacy wottam mištrow a tež hotowu bróń dostawachu.

Wot natury k rólniskemu žiwjenju khmani rozymjachu Słowjenjo wšitke domjace a hospodaŕske potrjeby sebi wobstarać. W kóždym domje znajachu woblečenja a wobuće, ručne młyny za wumlěće muki a stupy za tołčenje konopneho a prósneho zorna (jahłow), jako tež druhe rólniske připrawy wudźěłać. W kóždej swójbje móžachu płasć, z předźena płat a sukno tkać, husto tež barbić. Z předźenjom zajmowachu so jeničcy žónske, za přitwjerdźenje lenu abo konopi kudźeł trjebajcy. Tohodla praješe so wo někim, kiž bě přiwuzny po žoninej stronje, zo wukhadźa po kudźeli; wo tym pak, kiž bě z mužoweje strony, so rjekny, zo wot tajkeho prjedownika wukhadźa po mječu. Z předźenjom

Naši prjedownicy spóznachu, zo je dla pozběhnjenja krajneho hospodaŕstwa přemysło trěbne, zo bychu so dary přirody lěpje zwužitkowałe. Skót podawaše jim wjele mloka, sydra a masła, rěki pak wjele rybow, lěsy hribow, jahodow, worjechow, ptačiny a zwěriny; ale to wšitko njeměješe žanych kupcow, dokelž prěnjotnje smědźeše kóždy sam hdźežkuli syće, saki a pasle stawić, pastwišćow běše dosć za wšitkich, krajna a dwórska wyšnosć w tym ludźi hišće njewobmjezowaše, tak zo tehdy za swobodnosć přemysła město derje dosahaše. Dokelž pak bě lěsa najwjacy, bě lěsne přemysło najprěniše a lěsne štomy buchu najlěpše pozběhadło wjesneho hospodaŕstwa. Dub nałožowaše so na wóski za wozy, na ławy a blida, wjaz na zwjena, lipa na kołče, škorjenčina na hrjady za twarjenja, smrěki za čołmy a łódźe; z topoła a lipy dźěłachu so lóhke čołmiki za přewjezenje přez rěki a domjaca nadoba. Z buka, klona a wosebje z krušwiny tworjachu so łžicy; přetož jenož na wjeŕchowskich stołach móžachu so mědźowe nadeńć. Smoła, z jehlinowych štomow na wuhelnišću warjena, běše khwalena k wusmolenju čołmow a łódźi, tež jako maz za wózne koła a jako wulěpjenje. Žiwicate drjewo trjebaše so jako łučwo, wo kotrymž je znate, zo so hižo w 5. stotku při Dunaju wužiwaše za woswětlenje. Brězu palachu na wuhle do kowaŕnje a při rozpušćenju mědźe; přetož tajke lijeŕnje při Łobju sahaju do časa před Khrystusom, hdyž mějachu Łužičenjo a Serbja wot 1. stotka po Khr. hižo železne brónje. Z bołminy a rokota plećechu koše a z młodeje lipoweje skory stupnje, kiž běchu wšědne wobuće wjesnjanow w lěsnych wokolinach.

Nadobnosć mjedu w lěsach rozwiny zahe zalubowanje do pčołaŕstwa. Štóž móžeše, staraše so wo kołče; přetož płasty abo dułe wóska donjese lohcy na torhojšćo, hdźež bě za tu tworu kupcow dosć. Z mjedu tworješe so słódna připrawa za jědź a napoj, wosebje zahe sławna mjedowina, z kotrejž hižo w 5. stotku hosći počesćowachu. Palenc z cyła njeznajachu, ale piwo z ječmjenja rozšěrjowaše so wot přidunajskich Słowjanow, hdźež so w 5. stotku hižo powšitkownje wužiwaše. Dla khowanja mjedu a piwa w piwnicach abo pincach trjebachu sudy a za připiwanje na hosćinach horněčeŕske karany abo buwołace rohi, a pola bohatych mějachu mědźane kełuški, jara z rědka škleńčane. Z njeprawom Němcy wudawaju, zo je piwo jich wunamakanje; woni

nawuknychu je warić hakle tehdy, hdyž sebi słowjanke krajiny podćisnychu.

Słowjanski kraj běše bohaty na słonych wodach, z kotrychž so sól warješe na wjele městnach při baltiskim morju, při frankowskej Sali w Chižicach (Kissingen); mjez Serbami pak běchu warjeŕnje w Dobrohorje (Halli) při Solawje, z čohož Serbja wulki dobytk ćehnjechu; přetož tutón wutwor, wšitkim trěbny, słužeše zahe rozwiću wikowanja a z tym tež zwjazowanju zwjazkow mjez ludami. Čechowje njeměјachu sele w swojim kraju a tohodla dyrbjachu přez swoje hory sćežki připrawić, zo bychu po nich sól přiwozyć móhli ze serbskich warjeŕni, při Solawje t. r. sólnej rěcy so namakacych. Za to pak Serbja njeměјachu žanych drohotnych rudow a dyrbjachu je wot Čechow kupować, kotřiž wot starodawna w rudnych horach (Mirkwidach) sydlachu a kotrymž tež přisłušachu rěki: złotonosna Otawa, slěbronosna Mža a złotopěskowa Wołtawa. Po železo dyrbjachu so Serbja do Slezskeje podawać, hdźež so hižo w 1. stotku po Khr. z wudobywanjom železneje rudy prócowachu, abo do Čech, hdźež běchu tohorunja zahe rudnicy, kiž železo dźěłachu. Železo dostawaše so tež ze Smolin (Harca), ale tute hory připadźechu w lěće 531 Němcam; tuž nałožowaše so tam přez Słowjanow dźěłane železo k wužitku Němcow, wjele železa potrěbnych za mječe a brónje, kotrež běchu w tamnych časach hišće nahladniše dyžli nětko. Njedostatk železa a z tym bóle njedostatk mištrow za mječe a brónidła Słowjanam potom wjele škodźeše, mjez tym zo Němcy z Romjanami a z romskimi krajemi mjezowacy wottam mištrow a tež hotowu bróń dostawachu.

Wot natury k rólniskemu žiwjenju khmani rozymjachu Słowjenjo wšitke domjace a hospodaŕske potrjeby sebi wobstarać. W kóždym domje znajachu woblečenja a wobuće, ručne młyny za wumlěće muki a stupy za tołčenje konopneho a prósneho zorna (jahłow), jako tež druhe rólniske připrawy wudźěłać. W kóždej swójbje móžachu přasć, z předźena płat a sukno tkać, husto tež barbić. Z předźenjom zajmowachu so jeničcy žónske, za přitwjerdźenje lenu abo konopi kudźel trjebajcy. Tohodla praješe so wo někim, kiž bě přiwuzny po žoninej stronje, zo wukhadźa po kudźeli; wo tym pak, kiž bě z mužoweje strony, so rjekny, zo wot tajkeho prjedownika wukhadźa po mječu. Z předźenjom

a tkanjom prócowachu so hakle po skónčenju pólneho dźěła, hdyž dołhe nazymske a zymske wječory nastawachu, hdźež błóto a zyma ludźi do ćopłeje jstwy honještej. W tym času zesydachu so serbske žony a holcy při woswětlenju z łučwom a z wusušenymi brězowymi wosłonami k swojej kudźeli. Přaza drje je jednora a wostudła, ale za zahnaće wostudłosće měješachu wone dobry duchowny dar abo basnjeřsku tworiwosć, z kotrejž krasne mysliški a začuća w hnujacej a přistojnej pěsni wurażowachu. Předliče spěwachu pěsnje, hólcy a dźěći připosłuchachu, a hdyž so mjez spěwaŕkami dorosćene holcy nadeńdźechu, přikhadźeše též susodna młodźina na bjesadu, zo by posłuchała a bliže so zeznała. Tajke wječory a skhadźowanki wotbywachu so po rjadu w susodowacych domach a rěkachu **wječornicy** abo **přazy**. W tym nastupanju zbudźowaše Słowjanam přinarodźena towaŕšnosć ludźi k zbližowanju mjez sobu a z tym též k zdźěłanosći w domjacym žiwjenju.

Wšelake potrěbnosće člowjeskeho žiwjenja žadachu wjele tajkich wudźěłkow, při kotrychž dyrbješe so wustojnosć nałožić, nabyta přez nazhonjenje a nawučenje a často též wotwisowaca wot wěsteje městnosće. Tak njenadeńdźechu so wšudźe pokłady dobreje hliny a železneje rudy, kóždy njemóžeše hornčeŕ a rudnik być; ale dokelž hlinjane a železne twory wšudźe trjebachu, załožowachu přemysłowi ludźo na tych městnach, hdźež so přihódny material namaka, wosebite sydlišća za hlinjane a železne wudźěłki. Zaso na druhich městnach podawachu so ludźo bětnaŕstwu, kołodźějstwu, hornčeŕstwu, łamanju a ćesanju kamjeni za ručne a wódne młyny atd. To běchu wjesni rjemjeslnicy, kotřiž dary přirody swojeje wokoliny derje wutrjebachu w času po pólnym dźěle zbywacym, w nadźiji na wotbyće swojich wudźěłkow na pjenjezy abo na wuměnjowanje za druhe wěcy. Z tajkich rjemjeslnikow nastawachu mjez Słowjanami sydlišća abo wsy z mjenom: Bětnarje, Kołodźěje, Hornčerje, Rudniki, Žornosyki*), Žornow, Łomsk atd. Namakachu so též tajcy, kiž wěstu wustojnosć sebi dobywši wot druhich so pytachu za twarjenje młynow a wódnych spušćadłow, za twarjenje pjecow abo za rězbaŕske dźěło. Tajkich ludźi z jich sydlišćemi mjenowachu: Młynarje, Wodo-

*) Žorna, pl. = ručny młyn.

rady, Pjecorady, Cartoryje atd. Z cyła wědźachu sebi naši prjedownicy we wšěch potrěbnosćach žiwjenja derje radźić a wšomu přihódne, z natury wěcy wukhadźace pomjenowanje dawać.

§ 11.

Torhojšća, cuzokrajni hosćo, znajomstwo ze susodami.

Dla předawanja a kupowanja skhadźowachu so ludźo hižo w starodawnosći na městnach, kiž so k tomu w běhu časa postawichu. Najprjedy wotbywachu so tajke „wiki“ při městnach, hdźež so nabožne wobrjady wukonjachu; hdźež so wjele ludu skhadźowaše, tam nastawachu sydlišća abo wosady z mjenami, kiž na tajke nastaće pokazuja: Wiki, Wikow, Torg*), Torgowisko, Torgow (n. př. při Łobju). Torhojšća abo wiki, wokoło „hrodow“ wotbywane, dachu spočatk měšćanskim wosadam a někotre z nich buchu po času nahladne města, kaž spomnjeny Torgow (Torgau) a druhe. Na wiki wjezeše kóždy, štožkuli z domjaceho hospodaŕstwa a přemysła wuzbytkowaše; tam kupowaše za wšěch trěbnu sól, po kotruž dyrbješe druhdy daloko khodźić, abo kruch železa abo připrawjenu kožu, z cyła wšitko, štož sebi sam wudźěłać njemóžeše: hlinjane horncy a šklě, nože, sekery, někotre hospodaŕske připrawy, rubiška, mědźowu wozdobu za žónske, hrajki za dźěći. Wšitko druhe wobstara sebi doma sam abo wot susodow přez wuměnjenje. Na wjetše wiki přihonjowachu howjadła a konje, a to wosebje za cuzych kupcow z němskich krajow, Skandinavskeje a wot Dunaja; wot nich pak kupowachu wšelake žadnostki, wosebje tež njewólnikow a njewólnicy. Słowjenjo njewikowachu z njewólnikami a njewodźachu jich na torhojšća. Lědma druhdy móžeše so pola někotreho lěcha njewólnik kupić, tola jenož po wójnje; přetož hdyž njewólnik do dwórskeje čeledźe zastupi, zakaza zwučene prawo jeho předać. Kupcy z Italskeje a Grekskeje přejězdźowachu słowjanske kraje. Dla kupowanja jantarja we wokolinje Gdańska při baltiskim morju překhodźicy pohladachu tež do Serbskoho, zo bychu sebi tu rjane mjedwědźace, rysowe, lišče a bobrowe kožuchi wobstarali, kotrež w po-

*) Torg, targ, trh atd. — torhojšćo, jermank.

łočnišej Europy po wysokej płaćiznje předawachu. Wot cuzokrajnych kupcow přijimachu na serbskich wikowanskich městnach romske, grekske, galliske, pozdźišo francózske a němske pjenjezy a zasupowachu krajne pjenjezy, kotrež Serbja tehdy hišće njebijachu.

Často jědźeše Serbjan, byrnje ničo kupić njeměł, na swjatočnym dnju na wikojšća, hdźež móžeše so ze susodami zetkować, wo nowych swětnych podawkach słyšeć, w towaŕstwje přećelow dobreho piwa abo mjedowiny se napić, na hraje kumštarjow, najčasćišo Włochow z wopicami, Němcow z rejowacymi psami abo Cyganow z mjedwjedźemi pohladować. Tam posłuchaše tež na pěsnjerjow a slepych starcow, kotřiž wo podawkach ze žiwjenja a druhdy tež wo bohatyrskich skutkach prjedownikow spěwachu. Torhojšća běchu z tym za ludi tež městna rozwučenja, wužitnych poradow a spóznawanja swěta. W časach khorosći, hłodu, přibliženja njepřećelow abo druheho zhromadneho njezboža wuradźowaše so wokolny lud na torhojšćach. Tam běchu často zawjeselenja po stajnje jenajkim wjesnym žiwjenju. Tak běše to wjele lětstotkow mjez Serbami a tak hišće něhdźežkuli je w słowjanskich krajach.

Cuzokrajnym, kiž do serbskich krajinow wikowanja dla přikhadźachu, rěkachu powšitkownje hosćo, wot nich dawany dawk pak mjenowaše so hosćinne (hosćowske) abo hodźiwe*) t. r. přihódne, sprawne zarunanje. Zo cuzy kupcy z mnohim přewodom wot starodawna słowjanske kraje při Łobju překhodźowachu, wo tym přepokazuja nas stawizny powědajcy, zo je Samo z Frankow wikowanja dla do Čech připućował, a ze swojimi ludźimi Awarow z kraja wuhnać pomhał, na čož jeho jako krala wuzwolichu (w lěće 627). Žiłži z nawječornych němskich městow přikhadźachu w 9. lětstotku do kraja při delnim Łobju, zo bychu njewólnikow kupowali, kotrychž Němcy pola Słowjanow złowichu. Hdyž Karl Wulki, załobjanskich Słowjanow sebi podćisnywši, k Solawje přićahny, wobstarachu cuzokrajni kupcy Serbam mječe a brónje. Karl z tym rozhněwany wuda w lěće 805 rozkaz, zo kupcy njesmědźachu wjacy tajke brónidła do słowjanskeho kraja

*) Hodźij, staroserbscy Godiwi abo Godiwo, na ważnym pućn wot ranja k wječoru wjedźacym, ma snadź z toho swoje mjeno.

přiwozyć pod hroženjom wotewzaća jich twory. Ejdo, přez njeho w Magdeburgu*) postawjeny naměstnik, měješe wobkedźbowanje nad wikowanjom po Łobju wjedźenym. Wottal bu wobkhód kupcow při Łobju přez člownicy wobćěsnjeny. Za to móžachu Serbja k susodnym Słowjanam swobodnje pućować; přetož tam so nichtó njeprašeše, čohodla je štó do kraja přišoł. Tak podawachu so po Wódrje hač do jeje wuliwa a přiwožowachu wottam hižo tehdy khwalene jerije a móžachu so z časami po Warće do kraja Polanow wróćić, hdźež so w 9. lětstotku knježstwo tworješe ze zaměrom zjednoćenja mjez sobu blizkich ludow, kotrež sebi wjacykróć we wójnach přećiwo Němcam pomhachu. W Čechach rozšěrjowaše so hižo w 9. stotku křesćanstwo słowjanskeho wobrjada a přez susodne Čechi přikhadźachu morawscy duchowni wěsće tež do Serbow z wopowědowanjom evangelija.**) Tak zhonichu Serbja tež wo krutej wójnje morawskich wjeŕchow z Němcami, kotrychž dalše napěranje po Dunaju tamni wotrazychu a z tym khwalbu pola wšěch Słowjanow zasłužichu. Bratrowske ludy pak póznawachu so po słowje, zwjazowachu zwjazki mjez sobu a mócniši serbscy wjeŕchowje dróhowachu do Čech a do Němcow, serbske póselstwa pak přikhadźachu tež na dwory cuzych kralow a kejžorow.

Přećelnosć, z kajkejž naši prjedownicy cuzokrajnikow, hosći mjenowanych, pola sebje powitachu, běše po dalokim swěće znata. Štóž do słowjanskeho domu zastupi, čuješe so jako mjez swojimi a za jeho potrjeby bě derje starane; tež njepřećel wužiwaše prawo hospodliwosće. To wědźicy překhodźowachu wšelacy přikhadnicy z němskich krajinow serbske kraje, wužiwajcy hospodliwosć zasydlichu so a hdyž němski nadpad Serbow a Łužičanow sebi podćisny, posłužichu tući přikhadnicy k zmócnjenju cuzeho žiwjoła, k wobsydlenju městow a lěpšich knjezowskich dworow, zabywajcy prjedawšu serbsku přećelnosć a hospodliwosć.

*) Magdeburg bě prjedy słowjanski hród Dźěwin.

**) Přirunaj str. 40.

III.

Časy njewotwisnosće (531—929).

§ 1.

Samo, słowjanski kral (627). Wjeřch Derwan (630). Wojowanja ze susodnymi Saksami.

Wot podćisnjenja Durinkow (531) dyrbjachu Serbja při Solawje swoju njewotwisnosć před nadpadami Frankow a Saksow wobarać. Mjez tym rubjachu Awarowje w susodnych Čechach, kiž běchu wot wukhoda při Dunaju w lěće 568 hač tam přićahnyli. Ale hdyž bu rubježnistwo Awarow Słowjanam wobćežne, wotmyslichu sebi jich wuhnać a přimachu so brónje. Wojowanja so spočachu, hač skónčnje kupc Samo ze swojim wójnskim přewodnistwom z Frankow přišedši wjednistwo postanywšich Słowjanow na so wza a sylnych Awarow zbi. Z dźakownosće wuzwolichu jeho Słowjenjo za swojeho krala w lěće 627. Tutón wustojny muž zjednoćiwši přidunajskich Słowjanow, Morawjanow a Čechow, do jednoho wulkeho mócnařstwa pobi z pomocu Serbow wójsko Dagoberta, krala Frankow, pola Domažlic w Čechach w lěće 630 a potom honješe Frankow hač do Durinskeje. Tehdy podćisny so tež serbski wjeřch Derwan ze swojim ludom pod Samowe knježeřstwo.

Dagobert spyta swoju móc hišće raz přećiwo Serbam, ale druhi króć zbity dyrbješe Słowjanow na pokoj wostawić, kotřiž zjednoćiwši so pod wjednistwom Sama wot Dunaja hač k Magdeburgej zbožownje přebywachu. Ale po Samowej smjerći (662) chcychu Čechowje, Morawjenjo, Serbja a druzy Słowjenjo z nowa sami za so w prjedyšej njewotwisnośći žiwi być, njedźiwajcy na to, zo z tym njepřećelam puć za nadpady a rubjenja wolóžichu. We wojowanjach ze susodnymi Saksami wobarachu drje Serbja zbožownje swoju hranicu, ale potom přibližowaše so hrózbniša móc Frankow, nad kotrymiž jedyn z najnahladnišich mócnarjow — Karl Wulki knježeše.

§ 2.

Napady Karla Wulkeho a jeho nastupnikow na Serbsko w 9. stotku.

Přesćěhujcy Saksow přihnachu so wójska Karla Wulkeho hač k rěcy Orje, při kotrejež wusću do Łobja wón swoje lěhwo rozpřestrě a zwadne naležnosće Saksow a Słowjanow rozsudźeše (780). Dwě lěće pozdźišo rubjachu Serbja do Durinskeje padnywši wobsydnosće Frankow a zadźěrachu so ze Saksami. Dla wurunanja poměznych zwadow mjez Serbami a Saksami sydleše Karl W. (802—803) w hrodźe Seltzu při Solawje, z wotkelž njepřezjednosć mjez Słowjanami rozsywaše, wójska přećiwo Lutycam a Čecham sćeleše a skónčnje tež přećiwo Serbam (805). Frankowje Solawu překročiwši zničichu krajinu Głomač a podćisnychu jich wjeŕcha Semiła. W slědowacym lěće (806) biješe Karl, syn Karla W., wulku bitwu ze serbskim wjeŕchom Miliduchom při měsće Hwernafeldo (njedaloko nětčišeho Gera), hdźež Miliduch we wobaranju wótcneho kraja padny. Potom ćehnjechu Frankowje dale přez Łobjo do kraja Milčanow, spalichu hłowny serbski hród Budyšin a přinućichu Milčanow k wotedaću swojich synow jako rukowanje swěrneho podaća.

Dla krućišeho zdźerženja Serbow w posłušnosći přikaza Karl W. natwarjenje twjerdźiznow: w Čartowje pola Magdeburga a w Dobrohorje (Halle) při Solawje, w Magdeburgu pak postawi hrabju Ejdo, kiž měješe we wokolnym kraju knježić. Wottal přemjenowachu zastarski słowjanski hród Dźěwin na Magdeburg, kotryž bu nětko wažne město za knježeŕstwo a za wikowanje.

Nastupnik Karla W., jeho syn Ludwik Pobožny, chcyše Słowjanow bóle z politiku wobknježić dyžli z mječom, ale hidźenje mjez Słowjanami a Saksami dowjedźe k wójnje w lěće 816 a něšto pozdźišo wojowaše Ludowit, najskerje delnjołužiski kral, z nowa z kejžorom (820). Stawizny dale wopominaju, zo bu Tungło, jedyn ze serbskich wjeŕchow, přez swój lud wobskoržowany, jako by přećiwo kejžorej Ludwikej zapřisahanje wotmyslił a zo bu tohodla do Ingelheima powołany (826), hdźež dyrbješe so wosprawnić a swojeho syna jako rukowarja wostawić. Pozdźišo nadpadźechu Frankowje kraj Koledičow połnócnje wot Lipska a

bijachu z nimi pola Kozinesburga wulku bitwu, w kotrejž bu jich wjeŕch Čimisław zabity a jeho hród dobyty (839).

Synowje Ludwika Pobožneho rozdźělichu so po zjednanju we Verdunje (843) do kejžorstwa a wottal wustupuje Němska jako wosebite mócnaŕstwo pódla Francózskeje. Prěni kral Němskeje běše Ludwik z přimjenom Němski, surowy njepřećel Słowjanow. Pod jeho knježenjom spočachu so nowe nadpady Němcow po cyłej słowjanskej hranicy wot wusća Łobja hač k adriatskemu morju. Ludwik sam přewodźeše wójsko do Serbskoho (851), kóncowaše kraj, nuzowaše Serbow mjez Solawu a Muldu do poddanstwa (856). Pozdźišo wobnowi wón nadpady, ale strašna wójna z mócnymaj wjeŕchomaj Morawskeje, Rosćisławom a Swjatopołkom, njedowoli jemu mocy přećiwo Serbam zhromadźić.

Sławne dobyća Morawjanow nad Němcami zdźeržowachu napěranje Němcow. Serbja k Morawjanam so tulicy čujachu so wěsći hač do kónca 9. stotka. Ale w tym času zbichu Madźarowje, kotřiž běchu tehdy wot wukhoda hač k Dunaju dоćahnyli, též Němcow pola Pressburga w lěće 907 a spowalichu morawske mócnaŕstwo. Wottal běchu Serbja swojim mocam zawostawjeni a dyrbjachu sami swoju njewotwisnosć wobarać.

§ 3.

Wjeŕch Česćibor.

W surowych wójnach z Němcami zjewja so pola Serbow wokoło lěta 856 wjeŕch Česćibor, jara powolny Ludwikej Němskemu a tohodla swojemu ludej njeluby. Po powěsći chronikarjow poda so syn jednoho českeho wjeŕcha k Česćiborej z próstwu wo pomoc přećiwo swojemu bratrej Sławićěchej, kotryž bě jemu hród Witoraz wzał. Česćibor prošeše krala Ludwika wo podpěranje tutoho Čecha. Na jeho próstwu pomjenowa Ludwik tak poručeneho jako knjeza na Witorazu a pósła swoje wójsko přećiwo Sławićěchej (857). Tón pak podda so Rosćisławej Morawskemu, kiž jeho mócnje podpěraše a na wukhodnych Serbow přićeže. Tych to tak rozhori, zo swojeho wjeŕcha Česćibora, němskim wotpohladam přikhilneho, zamordowachu (859).

Hdźe je sydło Česćibora było, njeje w historiji zapisane; jenož podawizny měnja, zo je na Landskronje pola Zhorjelca swój hród měł a potajkim drje wjeŕch Milčanow był.

§ 4.

Křesćanstwo.

Rosćisław, morawski wjeŕch, cyrkwi njewotwisnosć wot Němcow přejo, skaza sebi z posrědnistwom narańšo-romskeho kejžora Michała III. bratrow Konstantina (Cyrilla) a Methodija ze Sołuna (Thessaloniki), wjele wučeneju w duchownych naležnosćach a w słowjanskim pismje. Jeju přikhad do Morawy w lěće 863 rozhori němskich biskopow, kotřiž so prócowachu, Morawsku arcybiskopej w Salzburgu podćisnyć. Bratraj překhodźowaštaj štyri lěta słowjanske kraje (863—867), wopowědujcy Bože słowo Čecham, Słowakam, Polakam a Serbam: „A radźi słyšachu Słowjenjo wo wulkosći Boha we swojej rěči.“ Ale Němcy měječhu to njeradźi, dokelž z rozšěrjowanjom křesćanstwa přez sołunskeju bratrow zhubichu słowjanske wowcki a z nimi dźesatk a němski wliw. Wobskorženaj pola japoštołskeho stoła jako njeprawowěrnaj dźěštaj bratraj do Roma, kotremuž běštaj milijony wukřćenych a hišće wukřćijomych Słowjanow přiwobroćiłoj. Bamž Adrian III. sam wuńdźe słowjanskimaj japoštołomaj napřećiwo, witaše jeju we wěčnym měsće z tajkej swjatočnosću, wo kajkejž prjedy njeje słyšeć było. Bamž położi sam na wołtaŕ Maćerje Božeje wot bratrow přinjesene słowjanske knihi a swjećeše před nimaj Božu mšu. Tři dny za sobu wotbywaše so swjatočnje słowjanska Boža słužba. Łaćanscy biskopja wuswjećichu pola s. Pětra towaŕšow sołunskeju bratrow na měšnikow, a słowjanscy přikhadnicy spěwachu cyrkwinske hodźiny w narodnej rěči cyły čas swojeho pobyća w Romje. Tak dokonja so při rowje swjateho japoštoła Pětra zjednoćenje ludow w mjenje jenajkeho nabožnistwa bjez rozdźěla narodnosće a rěče.

Staršeho z bratrow, Methodija, postawi bamž jako arcybiskopa noweje křesćanskeje provincy, młódši Konstantin bě tež za biskopa pomjenowany, ale po 50 dnjach khorosće zemrě w Romje w lěće 869. Jeho mnišske mjeno pak bě Cyrill, kotrež je so w słowjanskim ludźe rozšěriło, a pod tutym mjenom je swjaty muž pola wšěch Słowjanow sławjeny.

Methodij do Morawy so wróćejo zadźerža so w Błatnje pola wjeŕcha Kocela, na kotrehož žadosć bě bamž Methodija tež jako pannonskeho biskopa postawił, štož Němcow tak rozhněwa, zo

z lěwicu a z [illegible] Methodija do Bajerskeje wotwjedźechu a tam poł třeća lěta w [illegible] [illegible]. Na [illegible] wjércha Kocela wunuzowaše bamž Jan VIII. wot Němcow wuswobodźenje Methodija, kotryž so [illegible] wróći a potom do Morawy, hdźež po [illegible] [illegible] [illegible] na Wjelehrodźe sydleše. [illegible] křesćanska wěra bóle rozšěrješe, [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] a pohani [illegible] do [illegible] so wotrjekujcy. Morawske [illegible] [illegible] so na [illegible] [illegible] rozpřestrěwać a [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible].

[illegible] [illegible] [illegible] z [illegible] rozmnóže so šěroko po [illegible] [illegible] [illegible] křesćanskich wučownikow, [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]. Čěski wjérch Bořiwoj [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] so při wšim přećiwjenju Němcow na [illegible] [illegible] wot [illegible] Methodija (wokoło l. 874). Křesćanstwo [illegible] [illegible] w [illegible], w Slezskej, w Čechach a w Serbach.

[illegible] je so [illegible] [illegible] je [illegible] [illegible] do wokoliny Zhorjelca [illegible] [illegible] w [illegible] haju (Königshain) přebywał w [illegible] a [illegible]. [illegible] [illegible] [illegible] je, na [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]. To je [illegible] wokoło lěta [illegible] so [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] bratrow do Roma, z [illegible] so [illegible] [illegible] [illegible] [illegible].

IV.

Wojowanje wo njewotwisnosć.

§ 1.

Napad Hendricha Ptačnika w l. 929. Markhrabja Gero. Podćisnjenje Łužičanow w l. 963.

Z nastupjenjom Hendricha I. Ptačnika njemowaneho, na němski tron skónčichu so [illegible] časy za Serbow. Mjezyrěč, serbski hród při Solawje, [illegible] Merseburg přemjenowany, dobywši wobda wón z murju a napjelni jón z [illegible] a wojowafskimi ludźimi, kotrychž so zhubnikow wot khostanja za njeskutki woswobodźenych nazběra. A zjaćowawši „legiony rubježnikow“,

poča napady na susodnych Słowjanow, doby hród Branibor w kraju Stodorjanow a wotwjedźe wjeŕcha Tugomira do zajeća (w lěće 929). Potom přićeže do kraja Głomačow a po dwacećidnjowskim wobleženju doby hłowny hród Gronu a podda jón surowosći swojich wojownikow: dorosćeni wobydlerjo buchu zamordowani, žónske a dźěći pak wotwjedźene do zajeća, na słužbu a robotu k němskim knjezam. W Mišnje załoži Hendrich twjerdźiznu a postawi hrabju Bruna jako naměstnika za hraničny kraj abo „marku“. Wokolni Serbja dyrbjachu twjerdźizny twarić, pod rozkazami hrabjow słužbu dopjelnić a jim w času wójny zežiwjenje wobstarać. Prjedy serbske hrody wobsydli Hendrich z Němcami a přeměni je do němskich městow. Přikhadnicy z Němcow zasydlichu so radźi w tajkich městach a wobohaćichu so pod zakitom wjetšich prawow, na škodu Serbow, kotřiž přeco bóle wokhudnychu.

Přez Ptačnika započate podćisowanje Serbow wjedźeše jeho syn Ota I. z přimjenom Wulki dale (936—977). Wón přenjese swoje sydło do Magdeburga, kotryž z cyrkwjemi wudebi, z brónitym ludom a wójnskim přihotom napjelni. Z Magdeburga pohladowaše Ota na wobšěrnu słowjansku runinu, derje wobdźěłanu a zamóžitu; ale słowjanske tam sydlace ludy, njespóznawajcy njepřećelske zaměry, wostawachu při žiwjenju w jednotliwych splahach a nochcychu so zjednoćić do wjetšeho zwjazka. Tuž njeběše Němcam ćežko słowjanske splahi po rjadu zbić, jedyn po druhim, hač do krajinow při Sprewi a Wódrje dokročichu.

Jako rozkazowarja w dobytych słowjanskich krajach pomjenowa Ota markhrabju Gera, kotryž sebi tajke surowosće dowoli, zo je zrudno na nje pomyslić. Z tym rozhorjeni přimachu so Słowjenjo brónje a chcychu na Gera ćahnyć; ale tón so počinjejo, jako by wo ničim njewědźał, přeprosy k sebi třicećoch wokolnych słowjanskich knjezow a po dobrej hosćinje poruči wšitkich skóncować. Jenož jedyn młody wjeŕch Stodorjanow, bratrowc w Němcach přebywaceho Tugomira, wućekny (w lěće 939). Tohodla rozzłobjeni zebrachu so Słowjenjo na Němcow a wuhnachu wšitkich z kraja. Sam Gero ćekny přez Łobjo, ale tež tam wumysli nowu přeradu. Z pjenjezami a slubjenjemi nakłoni w Němcach hižo křćeneho Tugomira, zo by jemu přez přeradu wótcowski kraj poddał. Tón přińdźe do Branibora a

z lesću a z ludanjom Methodija do Bajerskeje wotwjedźechu a tam poł třeća lěta w jastwje dźeržachu. Na zarěčowanje wjeŕcha Kocela wunuzowa bamž Jan VIII. wot Němcow woswobodźenje Methodija, kotryž so najprjedy k Kocelej wróći a potom do Morawy, hdźež po bamžowej poručnosći jako arcybiskop na Wjelehrodźe sydleše. Wot toho časa poča so křesćanska wěra bóle rozšěrjeć, „duchowni přiběrachu we wšitkich hrodach a pohani počachu do praweho Boha wěrić, swojich błudow so wotrjekujcy. Morawske mócnaŕstwo poča so na wšě strony rozpřestrěwać a bjez hrěchow nad swojimi njepřećelemi dobywać."

Hłós słowjanskeho arcybiskopa z Wjelehroda rozeńdźe so šěroko po słowjanskich krajach, doby křesćanskich wučownikow, zjednoći ludy do jednoho wulkeho zhromadnistwa. Čěski wjeŕch Boriwoj ze swojej mandźelskej Ludmiłu da so při wšim přećiwjenju Němcow na Wjelehrodźe křćić wot s. Methodija (wokoło l. 874). Křesćanstwo počinaše kćěć w Nitranskej, w Slezskej, w Čechach a w Serbach.

Podawizna je so zakhowała, zo je s. Cyrill hač do wokoliny Zhorjelca (Drjewnowa) přišoł, w Kralowskim haju (Königshain) přebywał, w Jaworniku a tam, hdźež nětko Hainwald je, na měsće pohanskeje swjatnicy cyrkej natwarił. To je móhło wokoło lěta 865 so stać před pućowanjom sołunskeju bratrow do Roma, z wotkelž so s. Cyrill wjacy wróćił njeje.

IV.

Wojowanje wo njewotwisnosć.

§ 1.

Napad Hendricha Ptačnika w l. 929. Markhrabja Gero. Podćisnjenje Łužicow w l. 963.

Z nastupjenjom Hendricha I., Ptačnika mjenowaneho, na němski trón skónčichu so zbožowne časy za Serbow. Mjezyrěč, serbski hród při Solawje, potom Merseburg přemjenowany, dobywši wobda wón z murju a napjelni jón z brónjemi a wojowaŕskimi ludźimi, kotrychž ze złóstnikow wot khostanja za njeskutki woswobodźenych nazběra. A zrjadowawši „legiony rubježnikow",

poča napady na susodnych Słowjanow, doby hród Branibor w kraju Stodorjanow a wotwjedźe wjeŕcha Tugomira do zajeća (w lěće 929). Potom přićeže do kraja Głomačow a po dwacećidnjowskim wobleženju doby hłowny hród Gronu a podda jón surowosći swojich wojownikow: dorosćeni wobydlerjo buchu zamordowani, žónske a dźěći pak wotwjedźene do zajeća, na słužbu a robotu k němskim knjezam. W Mišnje załoži Hendrich twjerdźiznu a postawi hrabju Bruna jako naměstnika za hraničny kraj abo „marku". Wokolni Serbja dyrbjachu twjerdźizny twarić, pod rozkazami hrabjow słužbu dopjelnić a jim w času wójny zeživjenje wobstarać. Prjedy serbske hrody wobsydli Hendrich z Němcami a přeměni je do němskich městow. Přikhadnicy z Němcow zasydlichu so radźi w tajkich městach a wobohaćichu so pod zakitom wjetšich prawow, na škodu Serbow, kotřiž přeco bóle wokhudnychu.

Přez Ptačnika započate podćisowanje Serbow wjedźeše jeho syn Ota I. z přimjenom Wulki dale (936—977). Wón přenjese swoje sydło do Magdeburga, kotryž z cyrkwjemi wudebi, z brónitym ludom a wójnskim přihotom napjelni. Z Magdeburga pohladowaše Ota na wobšěrnu słowjansku runinu, derje wobdźěłanu a zamóžitu; ale słowjanske tam sydlace ludy, njespóznawajcy njepřećelske zaměry, wostawachu při žiwjenju w jednotliwych splahach a nochcychu so zjednoćić do wjetšeho zwjazka. Tuž njeběše Němcam ćežko słowjanske splahi po rjadu zbić, jedyn po druhim, hač do krajinow při Sprewi a Wódrje dokročichu.

Jako rozkazowarja w dobytych słowjanskich krajach pomjenowa Ota markhrabju Gera, kotryž sebi tajke surowosće dowoli, zo je zrudno na nje pomyslić. Z tym rozhorjeni přimachu so Słowjenjo brónje a chcychu na Gera ćahnyć; ale tón so počinjejo, jako by wo ničim njewědźał, přeprosy k sebi třicećoch wokolnych słowjanskich knjezow a po dobrej hosćinje poruči wšitkich skóncować. Jenož jedyn młody wjeŕch Stodorjanow, bratrowc w Němcach přebywaceho Tugomira, wućekny (w lěće 939). Tohodla rozzłobjeni zebrachu so Słowjenjo na Němcow a wuhnachu wšitkich z kraja. Sam Gero ćekny přez Łobjo, ale też tam wumysli nowu přeradu. Z pjenjezami a slubjenjemi nakłoni w Němcach hižo křćeneho Tugomira, zo by jemu přez přeradu wótcowski kraj poddał. Tón přińdźe do Branibora a

wudawaše, zo je Němcam ćeknył; tuž bu wot swojich z nowa za wjeŕcha přijaty, zabi pak swojeho bratrowca, kiž bě zbožownje z tamneje hosćiny wućeknył, a podda swój kraj Gerej.

Z dwojej přeradu Słowjanow předobywši, mysleše Gero na wutworjenje wosebiteho kralestwa za swojeho syna Sigfrida a dla rozšěrjenja swojeho knježstwa přihotowaše wójnu přećiwo Łužičanam a Milčanam, kotřiž běchu z Polakami zwjazk sčinili. Mječisław I., wjeŕch pólski, přikhwata Serbam na pomoc, ale Gero předoby Serbow a přinući Mječisława kejžorej hołdować (963). Tak sahaše němske dobywanje hač do Wódry a dorażowaše hač na Pólsku, ale tu bě kónc wotebranja krajow. Gerowe knježenje pak rozpřesćěraše so do čěskich hór a pólskeje hranicy. Kejžor wopokazowaše jemu přećelnosć, bohatstwa a dokhody z podćisnjenych ludow sypachu so jemu do ruki, ale što jemu to pomhaše? Wón kóncowaše cyły čas žiwjenja Słowjanow a bjerješe jim kraje za swojeho syna Sigfrida, ale tón padźe w prěnjej bitwje z Polakami, a druheho wón njeměješe. Tohodla so Gero wulcy rudźeše, zo běchu wšě jeho prócowanja za njeho podarmo; prózdnosće swěta jeho njespokojichu, wón woteda knježenje swojeje narańšeje marki, poda so do wótcneje Sakskeje, hdźež we wokolnosći Harca rjany klóštr Gernrode natwari, a tam zemrě w lěće (965).

§ 2.

Załoženje biskopstwow: Mišnjanskeho, Merseburgskeho a Žičanskeho w lěće 968.

Dokelž chcyše Ota I. w Magdeburgu arcybiskopstwo załožić dla wobroćenja Słowjanow, spózna za trěbne najprjedy někotre biskopstwa wobstarać. Wot njeho běštej hižo dwě założenej w kraju Lutycow: Havelbergske a Brandenburgske (946 a 949), tola bórzy po podćisnjenju Łužičanow a Serbow přistupi wón k założenju biskopstwow: Mišnjanskeho, Merseburgskeho a Žičanskeho. Najwobšěrniše bě Mišnjanske biskopstwo, do kotrehož z lěweje strony Łobja kraj hač do rěki Muldy słušeše, a z praweje strony kraj Milčanow a Łužičanow. Za zdźeržženje tutych biskopstwow připokaza Ota wobšěrne kubła a dokhody z podćisnjenych ludow, ale tute dawki dąwace ludy nochcychu posłuchać na to, štož jim Němcy powědachu. Tohodla poruči Ota křé-

sćansku wučbu w zrozymliwej rěči wopowědować, załoži tež w Magdeburgu šulu, w kotrejž so mniša słowjansku rěč wučachu; tola to bě pomałke dźěło. Bozo, biskop w Merseburgu, wučeše Słowjanow „Kyrie eleison spěwać, ale ći z tymi njezrozymjenymi słowami žortowachu spěwajcy: w kri olša“ t. r. w keřku wólša! a prajachu, zo je jich Bozo tak wučił. Rozhněwany na swój njewuspěch a na směchi Serbow wopušći Bozo biskopstwo a wróći so do swojeje wótcowskeje Bajerskeje. Wigbert, třeći biskop Merseburgski, wučeše wokoło nawječorneho Halštrowa a Plisy, ale njedokonja wjele, dokelž pohanstwo w tych stronach hišće dołho kćěješe. Tola duchownstwo twarješe cyrkwje a přiwodźowaše Němcow w nadźiji, zo něhdy Słowjanow přewinje a z Němcami do jednoho naroda přelije.

§ 3.

Ćahi Mječisława I. do Łužicow. Pozběžk Słowjanow w lěće 983 a pad němskeje mocy we Łužicach a w Serbskom. Podćisnjenje Milčanow w lěće 990.

Jako křesćan a hołdownik kejžorstwa wopokaza Mječisław I. swěrnosć kejžorej, kotryž rad widźo, zo mjez swojich posłušnikow „polanskeho krala“ ličić móžeše, jemu wosebitu přećelnosć popřa. Ale Hodo, narańši markhrabja, pohladowaše z podhladnym wokom na poměr Mječisława ke kejžorstwu a jónu, hdyž kejžor w Magdeburgu njepřebywaše, zrěča so wón ze Sigfridom, hrabju na Walbeku, a wobaj wućahnyštaj ze zjednoćenymi mocami napřećiwo Mječisławej. Bitwa započa so na dnju s. Jana (24. junija) l. 972 při Čednje (Cidini) na prawej stronje Wódry. Najprjedy mějachu Němcy přewahu, ale po přikhadźe Čudobora, Mječisławoweho bratra, dobychu Polacy wulke dobyće: wšitcy najlěpši němscy ryćerjo ležachu mortwi na bitwišću; jenož jich wjednikomaj so poradźi „z bitwišća woteńć z rozdrětymi khorhowjemi. Němska hordosć bě pokorjena na zemju padnyła.“ Kejžor Ota powoła zwadnikow do Quedlinburga, hdźež wón w l. 973 wjele pósłow přijimaše a tež Mječisława, kotryž z darami wjesoły so domoj wróći. Wot toho časa njesmědźachu markhrabjowje Mječisława nadpadować, ale za to wón z časami přez łužiske hranicy

překhadźeše, hdźež we wokolinje delnjeje Nisy knježeše, markhrabjow wobmjezowaše a swoje knježenje při Wódrje wobkrućowaše.

Něšto lět pozdźišo walichu so Słowjenjo, přihódny čas sebi wuhladawši, na Němcow w Havelbergu a Brandenburgu, wuwróćichu tamnišej biskopstwje a skóncowachu němskich duchownych (w lěće 983). Roznjemdrjene črjódy zničichu wšitko, štož bě němske a křesćanske. A hdyž Čechowje Serbsko mjez Solawu a Muldu nadpadźechu, sahaše zapusćowanje hač do Durinskeje. Mišnjanski markhrabja Rigdag ćekny, swětna a cyrkwina wyšnosć bu přez Serbow zamordowana. Na to bu tež biskopske město Žič wurubjene, biskop Hugo wućekny, ale klóštry buchu k zemi zrunane. Němske knježenje spadźe hač do Solawy.

Dwě lěće hromadźachu Němcy mocy cyłeho kejžorstwa, zo bychu zhubjene słowjanske kraje z nowa dobyli. Počachu swój pokhód najprjedy do Serbskoho a wojowachu někotre lěta, njesmědźachu pak postupić ani přez Habolu, ani tež přez Sprewju, hdźež w tym času Mječisław swoju móc rozšěrješe w delnjej Łužicy. Na njezbože přićeže Bólesław, wjeřch čěski, kotryž so tež prawa na kraj při delnjej Nisy mocowaše, z wójskom dla wobsadźenja tutoho kraja. A hač runje dyrbješe z prózdnym so domoj wróćić (990), słužeše tola zwada mjez tutymaj słowjanskimaj wjeřchomaj k wužitku Němcow; přetož markhrabja Ekhard přewiny Łužičanow a podćisny dotal swobodnych Milčanow w lěće 990, za čož bu za Mišnjanskeho markhrabju postawjeny.

§ 4.
Wjeřch Krescencius.

Po starodawnej powěsći pósła němski kejžor, rozhněwawši so na Krescencija, wójsko, kotrež po krwawnym wojowanju jeho hród na Limasowej horje doby. Krescencius ćekny z někotrymi towařšemi přez wobhrodźacy nasyp, kiž połnócny dźěl hrodu wobdawaše, ale pozdźišo bu přez kejžorowych wojownikow zamordowany.

Druha ludowa podawizna w delnjołužiskich Błótach powěda, zo je něhdy serbski kral, kiž dyrbješe we wójnskim času z hornjeje Łužicy ćěkać, na małym čołmje do Błótow přijěł a blizko wsy Bórkowow hród załožił, hdźež je hišće dołho knježił. K tomu podawizna přistawja, zo je tutón serbski kral, kotryž w hrodźišću

pola Bórkowow sydleše, swojim konjom podkowy nawopak přibijeć dał, zo bychu přesćěhowarjo městno jeho skhowa wuslědźić njemóhli.

Podawiznje přirunawajcy spóznawamy, zo Krescencius njeje na Limasu zahinył, ale předrěwši so zaso k swojim ludźom, k ranju wot Wojerec stojacym, so wokoło Wujězda na čołm sydnył a tak do Błótow dojěł. Ale tež tu w njepřistupnych bahnach njewopušći jeho bojosć před njepřećelskim nadpadom a tohodla prócowaše so přesćěhowarjow zamylić.

Tutón wjeŕch měješe zawěsće druhe słowjanske mjeno, kotrež su chronikarjo do łaćanskeho přełožili, najskerje rěkaše Přibysław abo Rosćisław. Lěto jeho ćěkanja njeje nihdźe zapisane; wěrje podobne je, zo bě to w času pozběžka Serbow w lětach 983—990. Wón běše, kaž so zda, wjeŕch dźěla hornjeje Łužicy abo Milčanskeje, kotraž sebi swoju njewotwisnosć zdźerža hač do podćisnjenja přez markhrabju Ekharda (990).

§ 5.

Wuhnaće Němcow z Łužicy a Milčanskeje přez Bólesława Khrobłeho. Jeho napad na Serbsko w lěće 1002.

Přez markhrabju Ekharda přewinjeny serbski a łužiski lud dyrbješe kwakulu njesć, njewidźo nihdźe pomocy; přetož čěscy wjeŕchowje běchu so z Němcami spřećelili, pólski Mječisław I. bě zemrěł (992) a jeho syn Bólesław běše po pobyću kejžora Oty III. w Gněznje (1000), jako přez njeho z titulom njewotwisneho krala zaškitowany, zjawnje z kejžorom w přećelstwje.

Njenadźěta smjerć Oty III. wobstejenja z cyła přeměni. Bólesław Khrobły, spóznawajo so swobodny wšěch přisłušnosći napřećiwo kejžorstwu a mjenujo so přećel nowowuzwoleneho krala Hendricha II. Bajerskeho, přićeže do Łužicy, doby Budyšin, docpě hač k Łobju, wza Strelu a woblehny Mišno, hdźež „widnicy“ serbskeho splaha swojeho wjednika Brikcija moriwši z Bólesławom so zrěčachu, jemu wrota wotewrichu a jeho za knjeza přijachu (1002).

Dobywši Mišno postupowaše Bólesław dale, podćisny sebi kraj hač do nawječorneho Halštrowa (Elster) a postawi wšudźe swoje

wobsadki. Němske wójsko zebra so přećiwo Bólesławej, ale tutón „čłowjek wulkeje lesće“ wobkrućeše, zo wšitko čini z wědźenjom a přizwolenjom Hendricha a zo so dospołnje jeho woli podćisnje, hdyž tón we wobsedźenstwje kejžorstwa so zdźerži.

W juniju l. 1002 bu Hendrich za němskeho krala wuzwoleny a w juliju přijimaše w Magdeburgu hołdowanje Saksow. Bólesław tam so podawši bu powitany nic jako njepřećel, ale jako towafš Němcow. Wón chcyše dobyte kraje sebi wobkhować a lědma přizwoli, zo bu Mišno Guncelinej, jeho přiwuznemu po kudźeli wotstupjene. Sam pak wujedna sebi wobsedźenstwo kraja Milčanow a Łužičanow (25. julija 1002).

Hdyž skónčnje Bólesław z Hendrichom so rozžohnowawši z hrodu wustupi, nadpadźe jeho črjóda wobrónjenych Němcow tak nawalnje, zo móžeše jeho přewodźacy hrabja z mjenom Hendrich znamjeniteho hosća lědma wumóc, mjez tym zo buchu pólscy ryćerjo wurubjeni a zranjeni. Bólesław so tohodla jara zrudźi, „dokelž sebi mysleše, zo so tutón nadpad njeje bjez wědźenja krala Hendricha stał.“ Hdyž potom ze strony Hendricha ani wotprošenje ani pokhostanje winowatych njeslědowaše, móžeše Bólesław wězo měnić, zo je to wšitko z jeho wědźenjom a ze zamysłom so přihotowało. Tuž do Strele při Łobju so wróćejo wokolnym wobydlerjam přikaza, zo maju so do Pólskeje přesydlić, spali město a rozpósła na wšě strony swojich pósłow z poručnosću, zo bychu ludźi po móžnosći wot Hendricha wotwobroćeli.

W tym času so zběhacy njeměr w Čechach wobroći kedźbnosć Bólesława na tu stronu. Tuž ćehnješe do Prahi (1003), hdźež bu wot wobydlerjow do města dowjedźeny a „jednomyslnje za knježićerja Čech wuwołany.“

Wobsadźenje Čech krala Hendricha II. mócnje zrani, ale bojosć před wójnu ze wšitkimi Słowjanami na dobo přinući jeho z pokornosću to znjesć, štož bě so stało. Tohodla pósła k Bólesławej pósłow z wozjewjenjom, zo dyrbi jemu, chce-li nowodobyty kraj zdźeržeć, po starym prawje we wšitkim słužbu činić. Ale Bólesław wotpokaza z rozhorjenjom wuměnjenja, jemu přez kralowskich pósłow poskićane, a započa wójnu.

§ 6.
Wójny dla Łužicy a Milčanskeje (1003—1018).

1. Prénja wójna (1003—1005).

Do wójny so hotujo přesćěhaše Hendrich II. přiwisnikow Bólesława, a mjez tym postupowaše Bólesław bjez komdźenja ze swojim wójskom hač přez Łobjo, doby Mišno a da přećelnemu jemu měsćej Streli prajić, zo bychu so tam ničoho njebojeli. Potom zapusćowachu pólske wójska, po kraju Głomačow rozpušćene, swojich njepřećelow a wotwjedźechu z najmjeńša 3000 ludźi do Pólskeje. Hendrich přihotowaše dołho wójnski ćah přećiwo Milčanam, ale Bólesław jeho překhwatajo přićeže do Bajerskeje a činješe wobydlerjam wulku křiwdu (1004). W augusće toho sameho lěta připowědowaše Hendrich, wójsko w Merseburgu zhromadźiwši, zo chce do Pólskeje wójnscy zakročić, ale k powšitkownemu spodźiwanju wobroći so k połdnju hač do Čech, hdźež Němcy so starachu, prjedy z kraja wuhnateju wjeŕchow Jaroměra a Oldricha zaso jako knježićerjow postawić.

Tutón postup do Čech běše za Bólesława jara strašny, ale w tajkej wuzkosći pokaza so jeho wulka rozomnosć a raznosć. Ze spěšnymi wobrotami swojich wójskow khwataše wón tak spěšnje do Čech, zo so pomałym Němcam zdaše jako „rujacy law“, kiž so do Prahi bliži. Hendrich ćehnješe dale pohanjejo čěskich wjeŕchow do prědka, zo by z jich přiwisnikami nahle w nocy Bólesława napadnył. Ale Bólesław měješe tež swojich přećelow mjez Čechami. Wobě stronje přihotowaštej wotmach, tola „najlesćiwši čłowjek Bólesław“ wuhra. Hdyž před switanjom při wothłosu pastyŕskeje pišćałki na Wyšehrodźe so zazwoni, mějachu přiwisnicy Jaroměra na Polakow napadnyć, ale Bólesław wuwjedźe hižo před nimi swoje wójsko w nocy z Prahi. Jenož Sobjebor, bratr swjateho Wjacsława, z dźělom pólskeje wobsadki hišće wostawši, haješe zmužiće móst, ale padźe na smjerć ranjeny (w septembru 1004).

Po wotstupjenju Bólesława z Prahi wozjewi Hendrich II. Jaroměra jako čěskeho wjeŕcha, ćehnješe z nim do Milčanskeje a woblehny Budyšin. Polacy wotrazychu z lohkosću tutón napad, haj jedyn z pólskich třělcow naměri so z prokom na Hendricha a jeho nimale zatřěli; přetož pódla njeho stojacy hrabja padny a

Hendrich so z pozběhnjenymaj rukomaj Bohu dźakowaše. Skónčnje pósła też Bólesław rozkazy, zo dyrbi jeho wobsadka Budyšin wopušćić.

W slědowacym lěće 1005 zhromadźi Hendrich II. wójsko z cyłeho mócnafstwa a čěsku pomoc, ćehnješe přez Dobroług a překroči Sprewju, wokoło kotrejež hižo njepřećelowje na njeho dorażowachu, wosebje wokoło Bjeskowa, Storkowa, Lubina a Gubina. A hdyž hišće črjódy wobrónjenych Lutycow přibychu, přewza Němcow wulka radosć, tak zo swoje hidźenje pohanow zapomniwši z nimi po bratrowsku wobkhadźachu, jenož zo bychu najstrašnišeho njepřećela němskeho kejžorstwa zhromadnje nadpadnyli.

Wobdaty ze wšěch stron wot Němcow, Čechow a Lutycow postupowaše Bólesław kedźbnje a cofaše do swojeho kraja. Němcy přeńdźechu přez Wódru a po wobćežnych pokhodach dóńdźechu do Mjezyrěča, z wotkelž hišće dale kročachu; ale přez daloki puć zesłabjeni, dyrbjachu sebi měr wujednać, kotrehož wuměnjenja nam njejsu znate. Tute pak njemóžachu za žanu stronu spokojace być, dokelž so bórzy na to wobě stronje do noweje wójny hotowaštej.

2. Druha wójna w l. 1007—1013.

Kral Hendrich II., na nowu wójnu so hotujo, zwjaza zwjazk z Lutycami, kóncowaše Słowjanow, kiž běchu Bólesławej přikhilni, a dźeržeše swoje wobsadki we Łužicy a Milčanskej. To Bólesław znjesć njemóžeše a přećahny kraje přez Němcow wobsadźene hač do Magdeburga, zapusćowaše krajinu Moračanow a wotwjedźe wobydlerjow hrodu Serbišća sobu. Potom wróći so k połdnju, zaničowaše němske wobsadki we Łužicy, woblehny Budyšin a doby jón z nadběhom w lěće 1007.

W Budyšinje bydlo knježeše Bólesław w milčanskim kraju a přihotowaše wójsko, hač runje so dospołnje spokojeny zdaše. Nadobo přićahny jeho wójsko překročiwši Łobjo před Mišno. Dwaj z widnikow slubištaj jemu wrota wotewrić, ale někajkeho zadźěwka dla so jimaj to njeporadźi. To pytnywši woteńdźechu Polacy zaso do Budyšina. Widnikaj pak buštaj skóncowanaj.

Hendrich II. překładowaše sebi cyłu zymu, kak by so za „hańbu přez Bólesława jemu přihotowanu“ wjećił. Hakle po

jutrach nastupi swój wójnski pokhód do Łužicy. Němske wójsko dóńdźe hač do Jarina, zapusćowaše Łužicu, ale skhorje; Čechowje wróćichu so domoj a tež zbytni druzy wojownicy khwatachu z domojwrótom; „přetož wulke dešćowe lijeńcy“ zadźěwachu jim w dobywanju. Wuradźowaše so wo zastaću wójny, do čohož Bólesław zwoli, a tak wobzamkny so pjećlětny přiměr w l. 1011 „nic zo by dołho trać měł, ale dokelž jón wobě stronje potrjebowaštej.“

Zwužitkujo přiměr wobtwjerdźowaše Hendrich II. spěšnje hród Lubušu (Lebusu), kiž z kralowskimi kubłami na łužiskej hranicy ležeše, a poruči magdeburgskemu arcybiskopej Walterdej so k Bólesławej w Sciciani*) přebywacemu z předłožkom podać, zo by z Łužicow wotstupił. Bólesław zaćisny tajki pokoj (w augusće 1012) a hdyž Němcy njewědźachu, što maju započeć, wotmysli sebi sam wójnu z nadpadom Lubuše wobnowić.

Bólesławowe wójsko nadběhowaše khroble; wón pak, wěsty dobyća, sedźeše při hosćinje a wjesele na swojich wojownikow pohladowaše, kiž dobywarscy do twjerdźizny kročachu. Wrota hrodu so rozbichu a krew z čuru ćečeše, přez 500 Bólesławowych wojownikow padźe na bitwišću, ale z třochtysacoweje němskeje wobsadki mało njezranjenych wosta. Dobyćeŕska syła „z bohatej dobytwu so wobdźěliwši“ a město zapaliwši wróći so wjesele ze swojim wjednikom a wjedźeše wjele jatych sobu, mjez nimi Guncelina a Izyka, nawjedowarja zbiteje wobsadki (20. augusta 1012). Lubuša bě z nowa w rozpadankach.

Přez tutón podawk nastróženy widźeše so Hendrich II. nućeny z wobzamknjenjom měra pokhwatać. Na Bólesławowe žadanje do Merseburga přišedši wobzamkny Hendrich měr 25. meje 1013 „ze škodu za němske mócnaŕstwo“, dokelž po nim Bólesław kraje hač do Čorneho Halštrowa (a Połčnicy) w swojej mocy bjez wuměnjenja wobkhowa.

3. *Třeća wójna w l. 1015—1018.*

Němcy njemóžachu so zjednać z myslu wotstupjenja krajow hač do Čorneho Halštrowa „hrózbnemu Słowjanej“ a Bólesław wójnu před sobu widźo pósła swojeho syna Mječisława (Mješka)

---

*) Tutón hród ležeše při Čornym Halštrowje, ale kak prawje serbscy rěkaše, njeje znate. Snadź Swinjany = Schweinitz.

k Oldrichej Čěskemu z dopominanjom, zo byštaj sebi spominajcy na zwjazk krewineho přećelstwa ruku k jednoće podałoj a dla zhromadneho skutkowanja přećiwo wšelakim njepřećelam, wosebje pak přećiwo kejžorej (štož Hendrich II. nětko bě) so zjednoćiłoj. „Ale Oldrich wot němskich stronarjow naśćuwany da Mječisława do jastwa sadźić a jeho přewodnikow skóncować.“

Zo by nowy zamysł Hendricha II. w zwjazku z Čechami a Lutycami zničił, napadny Bólesław kejžorske wobsydnosće a wotewza sebi wěsty kruch kraja. Z tym rozhněwany wupósła Hendrich pósłow k njemu, zo by zebrany kraj wróćił, ale tón z horda wotmołwi: „nic jeno njewotedam tón, kiž sym dobył, ale hišće wjacy zdobudu.“ Na tajku powěsć modleše so kejžor k Bohu, zo by na zastupnu próstwu s. Mauricija jemu „zasakłeho njepřećela“ přewinyć pomhał. Přihotowanje do wójny bě pilniše dyžli hdy prjedy. Zhromadźowachu so němske wójska, Čechowje a Lutycy na někotrych městnach, zo bychu ze wšěch stron na dobo Bólesława přimali. Při Bólesławje wostachu jenož jeho najswěrniši poddani — Serbja a Łužičenjo.

Němske wójsko zhromadźi so 8. julija 1015 pod wjedźenjom kejžora samoho pola Magdeburga, přeńdźe nimo Ciani (Swinjany?), z wotkelž wobsadka, najskerje z Łužičanow, wupad sčini. Dale ćehnjechu Němcy po bjezpućach a tonidłach hač do Krosna, hdźež bě kralowc Mječisław ze swojim wójskom. Wot połnocy ćehnjechu Lutycy pod wjedźenjom sakskeho wjeřcha Bernarda, wot połdnja tłóčeše so Oldrich z Čechami a Bajerami do Slezskeje. Bólesław wobaraše překhody přez Wódru a ze spěšnymi pohibami wotrězny wjeřcha Bernarda, kotryž dyrbješe so domoj wróćić. Oldrich z Bajerami, kotryž so tohorunja njemóžeše z kejžorom zjednoćić, zapusćeše wokoliny a zapali slezski hród Bólesław. Kejžor w ćěsnoće so wuhladawši, cofaše přez krajinu Dźědošanow. Bólesław pak přesćěhowaše kejžorske wójsko, kotrež w nocy přez bahniska wućekny. Kejžor wopušći wójsko, wjednistwo magdeburgskemu biskopej Gerej přepodawajo z napominanjom, zo by so na kedźbu brał. Woprawdźe, po třikróćnym strašnym zawołanju pokaza so nahle syła pólskich prokownikow w lěsu prjedy wukhowanych. Tuta bitwička běše 1. septembra 1015 a žałostnje krwawna. Wšitcy lěpši ryćerjo padźechu, zajatych bu mało; z wjednikow buštaj z dźiwom njezranjenaj zdźeržénaj arcybiskop

Gero a hrabja Burkhard, zo byštaj samaj kejžorej powěsć wo strašnej porażcy přinjesć móhłoj.

Kejžor Hendrich II. zhubjenje telko nadobnych ryćerjow wobžarowaše a wotpósła mišnjanskeho biskopa Ejda, zo by wot Bólesława wudaće ćěłow markhrabje Gera a někotrych towafšow wuprosył a je z česću pohrjebać dowolił. Bólesław rad do toho zwoli a pólscy wojownicy pomhachu mortwych pohrjebać. Mjez tym pak přesćěhowaše kralowc Mječisław kejžorowe wójsko přez Žarow, Mužakow a Wojerecy a docpěwši 13. septembra l. 1015 k Łobju ze sedmimi črjódkami jězdnikow, poruči jednej połojcy wójska wokolinu zapusćić a druhej Mišno nadběhować. Widnicy, kotrymž bě wobaranje Mišna dowěrjene, zapalichu předměšća. Nastróženy markhrabja Herman prošeše Boha wo miłosć a swjateho martrarja Donata wo sobupróstwu. Polacy nadběhowachu hród, wojowanje bě zatrašne, ale Mječisław přihladowaše w nadźiji, zo tež ći z jeho wojowarjow dóńdu, kotřiž běchu we wokolinje rozpjeršeni. Ći pak so njewróćichu a tohodla bu nowy nadběh na druhi dźeń wotstorčeny. Tola w nocy poča woda we Łobju mócnje přibywać a tak dyrbješe Mječisław na jeho prawy brjóh wotstupić.

Dla wujednanja měra přińdźechu k Bólesławej, kiž w Ciani při Čornym Halštrowje přebywaše, kejžorowi pósłowje žadajcy, zo by k nim přišoł, ale wón wotmołwi: „ani přez tutón móst njepostupju.“ Kejžor so wot wobzamknjenja měra wotwlakowaše a wotstorkowaše wójnu. Hakle po někotrych měsacach přihotowanja w juliju 1017 k wójsku so podawši poča wuprawu. Čechowje a Lutycy khwatachu jemu na pomoc. Po dawnym nałožku ćehnješe kejžor přez Łužicy a přińdźe před Głogow; tola njezwaži so jón nadběhować, přeměni wójnski plan a wupósła dwanaće črjódow wojownikow dla dobyća hubjeneho městačka Němče při Slezy, potom tež sam docpě k tutomu městu. Tři tydźenje nadběhowachu Němcy z Čechami a Lutycami tamny hród, ale woblěhowani wobarachu so z wuspěchom. Skónčnje kejžor widźo, zo jeho z khorosćemi zesłabjene wójsko podarmo wo dobyće hrodu so prócuje, woblehnjenje zběhny a wotkhód nastupi. Nětko hakle wobstupowachu lohke wotdźělenja Bólesławowych jězdnikow coface wójska a počachu je po rjadu pobijeć, tak zo bě kejžor, kiž do Čech ćehnješe, we wulkej strašnosći „a hišće hórši bě wukhód z tu-

toho kraja.“ Tuta jeho wójnska wuprawa traješe jenož dwaj měsacaj, ale běše hišće njezbožowniša dyžli prjedyše.

4. *Budyšinki mér w l. 1018.*

Dołholětny njewuspěch we wójnach z Bólesławom zrudźi mócnje pobožnu dušu Hendricha II.; zbity a spokorjeny njewědźeše što započeć. Mjez tym bě Bólesław z naležnosćemi južneje Ruskeje zajimany a tak staraše so kejžorej wobzamknjenje měra wolóžić. Jednanja počachu so w Budyšinje, hdźež po rozkazu kejžora a po žadanju Bólesława Khrobłeho so zeńdźechu: arcybiskop Gero z Magdeburga, biskop Arnulf z Halberstadta, markhrabja Herman z Mišna, hrabja Fridrich z Ilburga a kejžorski dwórski zastojnik hrabja Fridrich. Po skónčenju poradow wobzamknychu tući wotpósłancy měr a wobtwjerdźichu jón z přisahu na 30. januara 1018. Štyri dny pozdźišo přińdźe do Scisciani Oda, dźowka mišnjanskeho markhrabje Ekharda, wo kotruž bě so Bólesław hižo dawno prócował. A dokelž běše to w nocy, wuńdźechu jej Serbja, wobydlerjo Sciciani, ze zapalenymi pochodnjemi napřećiwo. Wěrowanje Ody z Bólesławom měješe so bjez komdźenja w póstnym času.

Po wujednanju měra w Budyšinje wosta Łužica z Milčanskej hač do Čorneho Halštrowa (a Połčnicy) při Pólskej a k tomu hišće dosta Bólesław wot Hendricha II. 300 wobrónjenych Němcow na wuprawu do Ruskeje.

§ 4.

Knježenje Bólesława Khrobłeho hač do 1025.

Němcam kraje hač do Čorneho Halštrowa wutorhnywši poča Bólesław knježić nic jako cuzy dobywař, ale jako woswobodźeř bratrow z cuzeje přemocy, zo by milčanske a łužiske ludy z Polanami při Warće do jednoho wulkeho naroda zjednoćił. To tež ludy při Halštrowje a Łobju bydlace zrozymichu. Łužičenjo a Milčenjo podachu so Bólesławej z ćěłom a z dušu, wojowachu a woprowachu so za zhromadnu naležnosć a ani jedyn króć wot swojeho krala njewotstupichu. Serbja za Łobjom wupřestrěwachu rucy k njemu, zo by jich z cuzokrajneje přemocy wumóhł, a běchu, byrnje hižo dawno potłóćeni, tola zwólniwi kóždy čas Polanam pomhać. Ze swojeje strony pak tež słowjanski hor-

dźina Bólesław, ludej na pobrjohach Sprewje dospołnje dowěrjejo přihotowaše srědki dla wobróća kraja, sydleše někotre lěta w Budyšinje, jako w swojim narodnym měsće, tworješe serbske wójska, kotrež runja Polanam wójnu z Němcami wjedźechu, a knježeše w kraju jako syn, kiž swoju wótčinu lubuje. Hdyž Bólesław w lěće 1002 do Łužicow přićeže, běchu ludy hišće po zastarsku žiwi, w rodźinskim zhromadnowobsydnym zrjadowanju, hač runje běchu tu tež zemscy wobsedźerjo za swoju wosobu abo sami za so. Podobne towafšne zrjadowanje běše tehdy tež w Pólskej. Bólesław měješe tuto zrjadowanje wobkhować, dla wjedźenja krajnych należnosći pak tajkich zastojnikow postawić, kajcyž běchu w Pólskej, naměstnikow a sudnikow. Stawizny njejsu nam ani jednoho mjena Bólesławowych zastojnikow we Łužicach zakhowałe; tola njemóžemy dwělować, zo su tudomni ludźo do zastojnstwow powołani byli; přetož hdyž Bólesław cuzokrajnikow do swojeho ryćefstwa přijimaše, kak by móhł swojich najswěrnišich Milčanow a Łužičanow při wobsadźenju zastojnstwow zabyć? Při hranicach běchu postawjeni hrodowscy starostowje (kastellanowje mjenowani), a pod jich rozkazowanjow stojachu wojowafscy ludźo, wićazowje, z přisłušnosću, na prěnje zawołanje z konjom słužbu dopjelnjeć k wobaranju kraja. We wójnskim času wustupowachu z ludu prokownicy a z jich pomocu wjedźeše Bólesław najězdnu spěšnu wójnu, škitowaše hrody při swojich hranicach a wobtwjerdźowaše pomězne twjerdźizny.

Sam horliwy wuznawaf křesćanstwa prócowaše so Bólesław, zo by swětło evangelija wšitkim jeho poddanam přistupne było, wobdawaše so ze samymi křesćanami, ale njedowoli nikoho z mocu do křesćanstwa nućić. Tohodla tež pólscy rozšěrjowarjo křesćanskeje wučby we Łužicach njeliča mjez sobu ani jednoho martrarja, a to je najlěpši dopokaz, zo njeje nichtó k wotćisnjenju stareje wěry nuzowany był. Miłosć a sprawnosć knježenja w měrnym času a wurjadna dźěławosć a porjadnosć w času wójny wuznamjenjachu knježenje krala Bólesława, a přiwobroćichu jemu wutroby poddanow tak, zo, hdyž zemrě (1025), cyły kraj so do zrudoby wodźě, přez cyłe lěto zasta hudźba a zabawa; lud płakaše po nim, jako po ródnym nanje. Ze wšěch ludow pak najwutrobnišo na njeho spominachu Serbja při Sprewi, pola kotrychž je

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

Prěni król na wójnu wućahnychu.
Wulke tam škody wučinychu.

Hdyž bě to zhonił tam kral wón jich wjeśch,
Dał je jich wšitkich wón před sebje přinć.

Wšitkich wón jara je wukórował,
Do swojich wojakow wšitkich je wzał.

Druhi król na wójnu wućahnychu.
Wulke tam škody wučinychu.

Hdyž bě to zhonił tam kral wón jich wjeśch,
Dał je jich wšitkich wón před sebje přinć.

Dał je jich wšitkich wón zwjazanych
Do samoho hrodu dowjesć.

Třeći król na wójnu wućahnychu.
Wulke tam škody wučinychu.

Hdyž bě to zhonił tam kral wón jich wjeśch,
Dał je jich wšitkich wón před sebje přinć.

Dał je wón kóždemu ryzy konja,
Hišće tón swětły mječ k zejhrawanju.

§ 8.

Knježenje Mječisława II. (1025—1032).

Hdyž Mječisław II., syn Bólesława Khr., na trón stupi, počachu potomnicy markhrabjow Wukhódneho (narańšeho) a Mišnjanskeho swojich wumyslenych prawow na Łužicy so mocować, wobleśćowachu a pytachu sebi stronarjow mjez poměnymi pólskimi starostami. To pohnu Mječisława II., zo k srjedźnemu Łobju ćehnješe dla pokhostanja šćuwarjow, kotrymž kraje wurubi a wjele

jatych wotwjedźe (1028). Kejžor Konrad II., z hidźenjom pólskeho krala rozhorjeny, poča, wójsko pola Magdeburga zhromadźiwši, postup do Łužicow, błudźeše po kraju njewědźo, hdźe ma ćahnyć a zapleće so tak w swojich hibanjach, zo dla zalutowanja haniby swoje wójsko k połdnju wobroći a Budyšin woblehny. Ale tu bě wšitko za zmužite wobaranje přihotowane; Konrad podarmo město nadběhowaše, zhubi wjele ludźi a wróći so prózdny do Sakskeje.

Mjez tym wobdawachu Mječisława II. kołowokoło njepřećelowje, kiž běchu so přećiwo njemu zjednoćili. Tohodla předeńdźe Mječisław w januaru l. 1030 wotmysły Wuherow, Rusynow a Němcow z tym, zo z wójskom hač přez Łobjo pokroči a zjednoćiwši so z přikhadźacymi Lutycami žałostne zapusćenje němskich wobsydnosći přihotowa. Pohani so pozběhnychu, kóncowachu němskich duchownych a Lutycy wotwjedźechu dźewjeć tysac ludźi do zajeća. Přećiwo pohanam wustupi drje hrabja Theodorich, ale njemóžeše jich přewinyć.

Runje dwě lěće přihotowachu so Němcy na wójnu a njespočachu ju prjedy, hač běchu sebi pomoc Wuherow zawěsćili a do swojeje politiki tež Bezbraima, z Pólskeje wuhnateho Mječisławoweho bratra, zapletli. W nazymje l. 1031, hdyž Kijowski wjeŕch Jarosław Mječisława wot wukhoda napadny a hdyž Bezbraim z Čechami do Morawy a Slezkeje zaćahny, stupaše Konrad II. do Pólskeje, hdźež stronarjo Bezbraima njeměr syjachu a skónčnje zatrašne kóncowanje wuwjedźechu. Po někotrych měsacach žałostneho zapusćowanja w Pólskej bu Bezbraim zabity; ale Mječisław II. z wjele njezbožemi poraženy a na wobornych srědkach zesłabjeny njemóžeše so mócnje dosć napěrać přećiwo njepřećelam, ze wšěch stron jeho napadowacym. Tuž dyrbješe zwolić, zo so Milčanska Mišnjanskemu markhrabi Ekhardej II. a Łužica Wukhódnemu (narańšemu) markhrabi Ditrichej wotstupi (1032); Lubušska pak wosta při Pólskej.

V.

Serbja a Łužičenjo pod knježenjom cuzokrajnikow wot XI. do XV. lětstotka.

§ 1.

Napadnistwo wšelakich knježerjow na Łužicy (1032—1115).

Po wottorhnjenju wot Pólskeje w l. 1032 bu **Milčanska** pod knježenje Mišnjanskeho markhrabje poddata, jako wosebity kraj z hłownym městom Budyšinom, **Łužica** pak pod knježenje Wukhódneho markhrabje, kotryž w Eilenburgu při Muldźe bydleše. Po času pozhubi Milčanska swoje mjeno, jeje nawječorny dźěl rěkaše potom **Budyšinska** a južnowukhódny **Zagózd***). Ale tež tute mjena hinu w 13. stotku a prjedyša Milčanska dostawa mjeno **Hornja Łužica**, k rozeznaću wot woprawdźiteje Łužicy, kotraž bu na **Delnju Łužicu** přemjenowana.

Pjećatřiceći lět knježachu markhrabjowje w Milčanskej a Łužicy pokojnje, ale w lěće 1069 poča so **Wróćisław II.** do **Milčanskeje** přićišćować a tež pólski kral **Bólesław Zwažny** mocowaše so swojich prawow na Łužicu, kotruž bě w l. 1071 kejžor Hendrich IV. w Mišnjanskej cyrkwi swjatočnje pólskemu kralej wotstupić slubił. Wójny ze susodami a wotkhad Bólesława Zwažneho z Pólskeje zadźěwachu wukonjenju Mišnjanskeho wujednanja wo Łužicy; tola Wróćisławej so poradźi **Budyšin** a **Zhorjelc** wobsadźić w l. 1076. W krótkim na to dosta **Wiprecht** z Grojča, woženiwši so z Juditu, Wróćisławowej dźowku, Budyšinski kraj a župu Nižin jako pomoc a Zhorjelc měješe jako leno njeposrědnje wot Čech. Kejžor Hendrich V., Wiprechta njelubowacy, wuhna jeho z wobsydnosće, kotruž **Hoyerej** z Mansfelda woteda, ale Wiprechtowy syn Hendrich, zjednoćiwši so z němskimi panami (wulkimi knjezami), poča rokoćenje přećiwo kejžorej a zabi Hoyera w bitwje ze samsnej ruku (1115). Tak bě Milčanska z nowa

*) Zagózd rěka: kraj za gózdom abo lěsom, za husćinu. Woprawdźe běše derje wobdźěłana Budyšinska wot połdnja a wukhoda z mnohimi lěsami wobdata, a tohodla bě Žitawska krajina hižo „za lěsami“.

bjez knježerja a to runje w času powšitkowneho njeměra w krajach při Łobju.

§ 2.

Pozběžk Słowjanow w lětach 1110—1118. Wójna wo Milčansku a Łužicu do l. 1136.

Połdra lětstotka bě so minyło wot časa založenja biskopstwow za Serbow přez kejžora Otu I. (968) a tola njebě křesćanstwo wulki postup mjez Solawu a Łobjom sčiniło. Hladajcy na chcyjatosć němskich pósłow wěry a na wšelake złósće kejžorskich zastojnikow nochcychu Serbja tomu wěrić, štož jim křesćenjo powědachu wo lubosći k bližšemu, wo póććiwosćach a přisłušnosćach wuznawarjow evangelija. Tuž dźeržachu so Serbja prjedyšeje wěry tak sylnje, zo w spočatku 13. lětstotka pohanstwo hišće kćěješe na lěwej stronje Solawy, w Bajerskej při Mohanje, w durinskich horach, a tež pod samym Magdeburgom, metropolnym sydłom słowjanskeje cyrkwineje provincy.

Mjez tym přićišćachu so z Němcow čryódy přemysłowcow a wšelakich dyrdomdejow a přinjesechu Serbam znajomstwo z cuzokrajnymi nałožkami: z njewólnistwom, lichownistwom, jebaństwom, falšowafstwom, wo čimž w staršich časach ani zapřijeća njeběše. Skaženje poča so tež mjez Serbami rozšěrjeć. Zamóžitym chcyše so sćěhować němskich panow, lud pak złožowaše so po staršim zwučenju; ale mjez tym zawinowachu napady Němcow na susodne kraje Lutycow zapusćowanje poměznych krajow a rozhorjachu njepřestawajcy słowjanski lud. Słowjanam zdaše so k wotbyću Němcow najpřihódnišo, zo so křesćanska wěra wotstroni. Pohanski duch, w 12. stotku hišće dosć mócny, a wosebje dobyće pólskeho krala Bólesława Křiwohubneho nad Němcami na Psowim polu njedaloko Wrótsławja (1109) zjednoćištaj w jednej mysli wšitkich potłóčowanych: Obotrytow, Lutycow a Serbow. Pozběžk bě žałostny. Kóncowachu so hrody a cyrkwje, zapusćowachu so pola a wšitko Němcam přisłušace, njepřepušćichu so ani prošerjo a putnicy. Wuhłódnjeni mniša ćěkachu z čryódami hłubje do Němcow a roznjesechu powěsć wo strašnym pozběžku Słowjanow. Jako wothłós tajkich powěsći zebra so cyła Sakska do brónje (1110), tola runje w tym času nastaty njeměr w Němcach samych njedowoli, zo bychu wšitcy Němcy na dobo

na Słowjanow so walili. Ota z Ballenstadta, nan markhrabje Albrechta Mjedwědźa, zbi drje wěsty wotdźěl Słowjanow pola Kodnja (Köthen) w lěće 1115 a přešedši Łobjo podćisny sebi župu Serbišči, ale pozběžkarjo kruće wojowachu. Tehdy wujedna arcybiskop Adelgot Magdeburgski mjez sobu rozkorjenych hrabjow a pohnuwaše jich k sobuskutkowanju při wójnskej, wot njeho přihotowanej wuprawje přećiwo Słowjanam. Mjez němskimi panami, kotřiž po próstwje Adelgota přećiwo Serbam a Lutycam wojować přińdźechu, namaka so tež Wiprecht z Grojča, syn toho, kotryž bě prjedy we Łužicach knježił. Němske wójsko wojowaše dwě lěće ze Słowjanami, powaleše z nowa pozběhnjene pohanske přibohi a twarješe cyrkwje. Što je so tehdy we Łužicach stało, wo tym stawizny mjelča, wosebje ničo njepowědaju wo nawróćenju k pohanstwu. Arcybiskop Adelgot pak tudy njeje pobył a njeje móhł pola Budyšina přiboha, kotrehož su Němcy z njewědomosće „Flinsa“ přemjenowali, powalić.

Honjo za pozběžkarjemi při Łobju předoby Albrecht Mjedwědź kraj wokoło Jutroboga a podćisny sebi Delnju Łužicu, kotraž so w l. 1131 Hendrichej z Grojča dosta. W Budyšinskim kraju wobtwjerdźi so po skónčenju pozběžka (1118) Wiprecht z Grojča nan hač do lěta 1124 a po nim jeho syn Wiprecht; tola w lěće 1135 podćisny sebi Konrad z Wettina, mišnjanski markhrabja, wobě Łužicy. W krótkim potom pak poradźi so čěskemu wjerchej Soběsławej župu Zagózd a Budyšinski kraj wobsadźić (1136). Župa Nižin wosta při Konradźe.

§ 3.

Pad habolskich Słowjanow.

Hišće w času pozběžka přiłobskich Słowjanow (1110—1118) bu Albrecht Mjedwědź znaty přez surowe wutupjenje pohanow. Něšto pozdźišo, hdyž bu markhrabja Połnócny, w Starej marcy při Łobju, ćehnješe na prawy brjóh Łobja, doby Havelberg a počinjejo so jako přećel Braniborskeho wjerćha Přibysława zapleće jeho tak, zo tón, dokelž dźěći njeměješe, jeho přećiwo woli swojeho luda za nastupnika pomjenowa. Hdyž pak Přibysław zemrě (1142), zwobknježi Albrecht Mjedwědź Branibor a położi z tym zakład Brandenburgskeje marki, kotraž měješe wokolnych Słowjanow wukorjenić.

W Brandenburgu so wobtwjerdźiwši rozšěrjowaše Albrecht swoje dobyća hač do Łužicy. Tola při delnjej Sprewi sydleše w Kopanicy wjeŕch Jacko (Wjacsław), kotryž z Brandenburgskej wobsadku, najwjacy ze Słowjanow wobstojacej, so zrěčawši, na dobo Brandenburg nadpadny a twjerdźiznu předoby w lěće 1157. Tutón podawk Albrechta Mjedwědźa jara nastróži, dokelž dosahaceje mocy njeměješe, zo by zmužiteho wjeŕcha Sprewjanow přewinył. Hakle z pomocnym wójskom Magdeburgskeho arcybiskopa poradźi so Albrechtej Jacku z Brandenburga wuhnać. Jacko wućekny rěku přepłuwawši do Spandowa, a što je so z nim stało, njeje dosć wěste. Wot toho časa padny tež njewotwisnosć Lutycow, a w jich krajach připrawjachu Němcy swoje knježenje a počachu nětko tež wot połnocy na łužiske kraje tłóčić.

§ 4.
Serbska narodnosć w 11. a 12. stotku.

Hdyž Bólesław Khrobły hač přez Łobjo postupowaše, běše kraj mjez Solawu a Łobjom hišće cyle serbski, a hač runje w hrodach při Solawje a Łobju hižo Němcy sedźachu, wobstoješe wokolna ludnosć jeničcy ze Serbow. We Łužicach pak tehdy Němcow z cyła njeběše. Hakle po wottorhnjenju Łužicow wot Pólskeje w lěće 1032 poča kraj so z Němcami napjelnjeć, kotřiž dyrbjachu jako mjeńšina wobydleŕstwa po serbskej wjetšinje so złožować a ludowu rěč nawuknyć. Mišnjanski biskop s. Benno ze swojej maćerju Bezelu w Hodźiju bydlo natwari tam (1076) cyrkej ss. Pětra a Pawoła, w kotrejž často serbscy tak derje prědowaše, zo jemu lud rozymješe a rad na jeho wučbu posłuchaše.

W rozsudźowanju sudnych wěcow wužiwaše so tehdy serbska rěč, přetož němska so njerozymješe. Serbja wobsedźachu hišće kubła na dźědźičnym (herbskim) prawje a móžachu je druhim wotstupować po słowjanskim nałožku. W lěće 1071 sta so mjez biskopom s. Bennom a zamóžitym zemjanom Borom, wobsedźerjom kubłow w Łužnicy (?) pola Drażdźan, znate wujednanje, po kotrymž Bór pjeć swojich sydlišćow w župje Nišany, w burgwardźe Wóz ležace, w přitomnosći a z přizwolenjom swojeju synow Wicharda a Luthera jako swójstwo ze wšěmi přisłušnosćemi, poddanami, młynami, rybarjenjom a t. d. biskopej wotstupi z wuměnjenjom, zo ma so

na Słowjanow so walili. Ota z Ballenstadta, nan markhrabje Albrechta Mjedwědźa, zbi drje wěsty wotdźěl Słowjanow pola Kodnja (Köthen) w lěće 1115 a přešedši Łobjo podćisny sebi župu Serbišći, ale pozběžkarjo kruće wojowachu. Tehdy wujedna arcybiskop Adelgot Magdeburgski mjez sobu rozkorjenych hrabjow a pohnuwaše jich k sobuskutkowanju při wójnskej, wot njeho přihotowanej wuprawje přećiwo Słowjanam. Mjez němskimi panami, kotřiž po próstwje Adelgota přećiwo Serbam a Lutycam wojować přińdźechu, namaka so tež Wiprecht z Grojča, syn toho, kotryž bě prjedy we Łužicach knježił. Němske wójsko wojowaše dwě lěće ze Słowjanami, powaleše z nowa pozběhnjene pohanske přibohi a twarješe cyrkwje. Što je so tehdy we Łužicach stało, wo tym stawizny mjelča, wosebje ničo njepowědaju wo nawróćenju k pohanstwu. Arcybiskop Adelgot pak tudy njeje pobył a njeje móhł pola Budyšina přiboha, kotrehož su Němcy z njewědomosće „Flinsa“ přemjenowali, powalić.

Honjo za pozběžkarjemi při Łobju předoby Albrecht Mjedwědź kraj wokoło Jutroboga a podćisny sebi Delnju Łužicu, kotraž so w l. 1131 Hendrichej z Grojča dosta. W Budyšinskim kraju wobtwjerdźi so po skónčenju pozběžka (1118) Wiprecht z Grojča nan hač do lěta 1124 a po nim jeho syn Wiprecht; tola w lěće 1135 podćisny sebi Konrad z Wettina, mišnjanski markhrabja, wobě Łužicy. W krótkim potom pak poradźi so čěskemu wjerchej Soběsławej župu Zagózd a Budyšinski kraj wobsadźić (1136). Župa Nižin wosta při Konradźe.

§ 3.

Pad habolskich Słowjanow.

Hišće w času pozběžka přiłobskich Słowjanow (1110—1118) bu Albrecht Mjedwědź znaty přez surowe wutupjenje pohanow. Něšto pozdźišo, hdyž bu markhrabja Połnócny, w Starej marcy při Łobju, ćehnješe na prawy brjóh Łobja, doby Havelberg a počinjejo so jako přećel Braniborskeho wjerćha Přibysława zapleće jeho tak, zo tón, dokelž dźěći njeměješe, jeho přećiwo woli swojeho luda za nastupnika pomjenowa. Hdyž pak Přibysław zemrě (1142), zwobknježi Albrecht Mjedwědź Branibor a położi z tym zakład Brandenburgskeje marki, kotraž měješe wokolnych Słowjanow wukorjenić.

W Brandenburgu so wobtwjerdźiwši rozšěrjowaše Albrecht swoje dobyća hač do Łužicy. Tola při delnjej Sprewi sydleše w Kopanicy wjeŕch Jacko (Wjacsław), kotryž z Brandenburgskej wobsadku, najwjacy ze Słowjanow wobstojacej, so zrěčawši, na dobo Brandenburg nadpadny a twjerdźiznu předoby w lěće 1157. Tutón podawk Albrechta Mjedwědźa jara nastróži, dokelž dosahaceje mocy njeměješe, zo by zmužiteho wjeŕcha Sprewjanow přewinył. Hakle z pomocnym wójskom Magdeburgskeho arcybiskopa poradźi so Albrechtej Jacku z Brandenburga wuhnać. Jacko wućekny rěku přepłuwawši do Spandowa, a što je so z nim stało, njeje dosć wěste. Wot toho časa padny tež njewotwisnosć Lutycow, a w jich krajach připrawjachu Němcy swoje knježenje a počachu nětko tež wot połnocy na łužiske kraje tłóčić.

§ 4.
Serbska narodnosć w 11. a 12. stotku.

Hdyž Bólesław Khrobły hač přez Łobjo postupowaše, běše kraj mjez Solawu a Łobjom hišće cyle serbski, a hač runje w hrodach při Solawje a Łobju hižo Němcy sedźachu, wobstoješe wokolna ludnosć jeničcy ze Serbow. We Łužicach pak tehdy Němcow z cyła njeběše. Hakle po wottorhnjenju Łužicow wot Pólskeje w lěće 1032 poča kraj so z Němcami napjelnjeć, kotřiž dyrbjachu jako mjeńšina wobydleŕstwa po serbskej wjetšinje so złožować a ludowu rěč nawuknyć. Mišnjanski biskop s. Benno ze swojej maćerju Bezelu w Hodźiju bydlo natwari tam (1076) cyrkej ss. Pětra a Pawoła, w kotrejž často serbscy tak derje prědowaše, zo jemu lud rozymješe a rad na jeho wučbu posłuchaše.

W rozsudźowanju sudnych wěcow wužiwaše so tehdy serbska rěč, přetož němska so njerozymješe. Serbja wobsedźachu hišće kubła na dźědźičnym (herbskim) prawje a móžachu je druhim wotstupować po słowjanskim nałožku. W lěće 1071 sta so mjez biskopom s. Bennom a zamóžitym zemjanom Borom, wobsedźerjom kubłow w Łužnicy (?) pola Drażdźan, znate wujednanje, po kotrymž Bór pjeć swojich sydlišćow w župje Nišany, w burgwardźe Wóz ležace, w přitomnosći a z přizwolenjom swojeju synow Wicharda a Luthera jako swójstwo ze wšěmi přisłušnosćemi, poddanami, młynami, rybarjenjom a t. d. biskopej wotstupi z wuměnjenjom, zo ma so

runje ta sama ličba sydlišćow mišnjanskeje cyrkwje Borej a jeho synomaj dać. Jako tajke wuměnjane sydlišća dosta Bór: Tešicy, Lutiwicy, Wirnoćiny, Drogobudowicy a Ročinu*). Tuto wujednanje sta so w přitomnosći wjele němskich knjezow a tež serbskich: Zwěsława, Bolibora, Rotaša, Zdźisława, Minichona, Přibysława, Sulisława, Wysława, Wjeŕchosława, Mjezybora a jeho syna: Nadźiwoja, Kosa, Borisława, Jana, Tymana a t. d. Mjez swědkami namakachu so tež čěski wjeŕch Wróćisław a pólski kral Bólesław Zwažny. Z toho so pokazuje, zo je Serb Bór dyrbjał zamóžity knjez być a zo je starodawny nałožk wobkhował, hdyž při swojim wotstupjenju wobsydnosći přizwolenje swojeju synow za trěbne spóznawaše; taj synaj pak dźeržeštaj drje so hižo němskeho zwučenja, dokelž mataj mjeno Wichard a Luther.

Wliw němskeje wyšnosće a cyrkwje přićahowaše zamóžitych serbskich zemjanow k přiwzaću němskich nałožkow, k zastupowanja do mandźelskich zwjazkow z Němcami, k přijimanju němskich zastojnstwow a pomału k přeněmčenju. Tola sta so to jenož po něčim, hdyž hišće w spočatku 12. stotka pohanstwo při hornjej Solawje a pod Magdeburgom so šěrješe, hdyž běše w měsće Lubronju, Magdeburgskemu biskopej słušacym, w lěće 1115 zarjadowaŕ Přibor „hač do toho časa pohan“, a hdyž w Serbskom pohan Bren, kiž so nochcyše wobroćić, Žičanskeho biskopa Theodoricha w lěće 1123 zabi.

Pódla zamóžitych knjezow abo panow běchu mjeńši wobsydnicy zemje, z kotrychž so w běhu dołhich wójnow z Němcami wosebity staw wojowniskich ludźi z mjenom „wićazow“ wutwori. Tutón staw rozmnoži so lětstotk wot lětstotka a rozeznawaše so wot zhromadnowobsydnych rólnikow jako něšto wyšše; přetož čŕjódy jězdnych wojownikow tworjo wudoby sebi za to woswobodźenje wot njesenja wšelakich zjawnych wobćežnosći a dawkow, na zbytnu ludnosć napołoženych. Štóž z wićazow wjacy koni a słužobnych do wójny stawić móžeše, tón doby sebi wjetšu nahladnosć a zastupi z tym do ličby zamóžnišich zemjanow; štóž pak jenož sam na konju do wójny ćehnješe, tón płaćeše za wšěd-

*) Tute wsy su w Mišnjanskej. Ročina = Roitzschen pola Mišna.

neho wojownika abo wójnarja. Hdyž Němcy Serbsko dobychu, njezaničichu wićazow, ale wotmyslichu sebi jich zwužitkować a tohodla dźeržachu w swojich hrodach abo městach straže „widnikow“, woboru předměšćow (strohowow) a wrotow jim dowěrjejcy. Prěnjotnje buchu wšitcy wićazowje poddani markhrabjow; ale hdyž tući wšelake kubła duchownstwu rozdachu, namakachu so wićazowje tež na duchownskich wobsydnosćach, tola buchu jako něšto wosebniši dyžli wšědni rólnicy (burja) wobhladowani; přetož jim přisłušeše prawo staća pod krajnym sudom, a nic pod sudom zemjanow. Tak měјachu wićazowje na kubłach klóštra w Lauterbergu (Mons Serenus), jězdnisku słužbu wotbywacy, w l. 1181 přistup do krajneho sudu zawěsćeny. Z toho widźimy, zo běchu wićazowje hač do kónca 12. stotka pod swojim prawym a wosebitym mjenom znaći; pozdźišo hakle přemjenowachu jich na „lehenmannow“ t. j. lenniskich ludźi a jich sydlišća „lehngüter“, wićežne kubła.

Zbliženje z Němcami a wliw jich wopřijeća wo wšelakosći stawow w narodźe wutworištaj njerunosć wobydleństwa. Zamóžniši zastupichu do ličby němskeho ryćeŕstwa a přewzachu so z jeho duchom, po mału so přeněmčujcy, ale khudši wójnsku słužbu činicy, wobkhowachu pod mjenom „lehmannow“ swobodu za swoju wosobu, wobsedźachu zemju abo kubło, prawo honitwy a rybarjenja, jako tež piwowarjenja; tola za zeḿsku wobsydnosć položichu so po času na nich wićežne dawki a wobćežnosće. Wićazowje pak dźeržachu so po móžnosći starodawneho zwučenja a wobstawachu na swojich prawach, a to zakhowa jich před změšenjom z Němcami.

§ 5.

Němscy kolonisći.

Hižo pod kejžoromaj Hendrichom Ptačnikom a Otu I. ćehnjechu za němskim wójskom do Serbskoho wšelacy přemysłowcy, kotřiž so w słowjanskich hrodach zasydlichu. Při tym hišće rozdawachu kejžorowje wšelakim panam słowjanske dwory a wsy. Tajcy knježowje přiwjedźechu swoju čeledź z němskich krajow a hižo w 10. stotku załožowachu hrodźiki při Solawje, pomału k ranju hač do Łužicow so hibajcy. Naježdy Bólesława Khrobłeho (1002—1018) wočisćichu Łužicy wot Němcow hač do Łobja,

zapusćowachu němske wobsydnosće mjez Łobjom a Solawu, z čimž lětstotkowe prócowanje Němcow w tych stronach sylnje podrychu. Pozdźišo wotehna strašny pozběžk pohanow (1110—1118) z nowa němske wobydlerstwo ze Serbskoho, tak zo jenož w hrodach a twjerdźiznach Němcy zwostachu, zbytny kraj pak běše we wobsedźenju Serbow. Hdyž w spočatku 12. stotka Wiprecht z Grojča w Pegawje pola Lipska klóštr załoži, „poruči lada při rěkomaj Halštrowje a Plisnje pod płuh wzać, ale dla njedostatka dźěłaćerjow dyrbješe kolonistow (přesydlencow) z Frankow přiwjesć a jim poskićeć, zo po wupusćenju lěsa kóždy swój kruch jako dźědičnu wobsydnosć dostanje, a „zo by něšto směšne přispomnił“ přikaza też, zo by kóždy kolonista tajku wobsydnosć, kotruž ze swojej čeledźu zwobydluje, po swojim mjenje přemjenował. Potajkim zdaše so přemjenowanje sydlišćow w Serbskom z němskimi mjenami Wiprechtej, kiž bě słowjanskim nałožkam přiwučeny, jako tak wažna směšnosć, zo pegawske lětopisy njezakomdźichu tuto zapisać. A woprawdźe přiwjedźenje němskich kolonistow do Serbskoho njenastupi prjedy hač po přewinjenju pozběžka (1118).

W krótkim po změrowanju pozběžka woteda Magdeburgski arcybiskop Adelgot, Słowjanow ze wsy Zemicy pola Magdeburga wuhnawši, ju němskim kolonistam a wuměni sebi dźesatk z dokhodow. Tutón dźesatk běše wunošniši dyžli słowjanski dawk z mjenom wosop (wosyp) a to pohonješe němskich knjezow hišće bóle k wobstaranju kolonistow; tola tajkich wupytać njebě lohko, dokelž wokoło Łobja a Solawy běše lud hišće wšudźe słowjanski, a dale při Wezerje běše tamna njemnoha němska ludnosć trěbna za wobdźěłanje samsneho kraja. Tohodla dyrbjachu so kolonisći wot Rheina a z Flandriskeje přiwjesć, hdźež mórske powodźenja a wójny w domjacym kraju tamniše wobydlerstwo k wućahowanju nućachu.

Z nastupjenjom Wichmana na arcybiskopski stoł w Magdeburgu (1152) a z runočasnym wobtwjerdźenjom knježenja Albrechta Mjedwědźa w Brandenburgu połožichu so Němcy woprawdźe na přewjedźenje kolonistow, a prjedy hač móžachu ći přićahnyć, počachu słowjanske wsy na němske prawo přeměnjować, z čimž dyrbjachu słowjanscy ludźo z dźědźičnych wobsedźerjow

zemje so na dańskich přewobroćić, němskim knjezam dawki płaćić a za swoju wosobu roboćić.

W lěće 1154 přińdźe do Mišnjanskeho markhrabinstwa něšto kolonistow, kotrymž biskop Gerung wjes Korin woteda z přisłušnosću płaćenja za sudnistwo, třiceći pjenjezow město žitneje sypki (zip); ale što je so ze Serbami w tej wsy bydlacymi stało, wo tym so njepowěda.

W lěce 1158 kupi abt klóštra w Naumburgu, wot wěšteho Switera burgward (hród) Kluč při Muldźe a „wotehna bjezbóžnych Słowjanow dla zasydlenja křesćanow". Ale črjódy kolonistow z Flandriskeje wuhladachu hakle w lěće 1159. Tući přikhadnicy zasydlichu so na płódnej runinje wot Bělska do Jutroboga, a tohodla přiwza wokolina mjeno „Flaming". Tam załožene města a wsy wobkhowachu dotal mjena, kajkež so we wótčinje kolonistow namakachu: Niemegk pomjenowany po Nimwegen, Brück po Brügge, Aken po Aachen, Kemberg po Cambray. A hdyž pusteho kraja pobrachny, kupowachu Flamandźi wsy wot němskich knjezow, kotřiž samowólnje a nahle Słowjanow z dźědičnych wobsydnosći wuhnachu. W lěće 1159 předa abt Arnold z Ballenstadta Flamingam Nowe Sedło (Nauzedel) a Němč při Muldźe, „dotal wot Słowjanow wobydlenej". Podobny wosud trjechi w lěće 1162 Serbow w burgwardźe Stene (Sćěny) při Muldźe, kotřiž buchu z přizwolenjom Albrechta Mjedwědźa wotehnaći, jako tež wobydlerjow wsy Krakow pola Magdeburga, kotruž po wuhnaću Słowjanow Hollandźenjo wobsydlichu. W tym samym času dostaštaj Werner a Gottfrid wjes Popendorfstede znapřećiwo Magdeburga za wobsydlenje kolonistow, kotřiž dyrbjachu pódla zwučeneho dźesatka z kóždeje „hufy" dwaj soldaj (grošej), jako tež po dwěmaj kórcomaj pšenicy a wowsa płaćić, štož so po słowjanskim zwučenju „wosop" mjenowaše. W lěće 1173 zajachu kolonisći wsy Černicy, Dědowicy a Unstanden pola Serbišća (Zerbst), a Słowjenjo dyrbjachu wotstupić. Dwě wsy Sławoticy a Materno zawostaštaj we wobsedźenstwje Słowjanow w lěće 1173, ale jich wotehnaće bě hižo doprjedy připowědźene: wobsedźerjo Němcy čakachu jenož na přikhad kolonistow.

W lěće 1171 załoži arcybiskop Wichman njedaloko Jutroboga w Činowje (Zinna) klóštr, w kotrymž zasydleni cisterciscy mniša so pilnje za rólne hospodařstwo starachu a tež za poněmčenje

wokolneje słowjanskeje ludnosće. Tři lěta pozdźišo (1174) pozběhny Wichman Jutrobog k nahladnosći města, wudźěli jemu magdeburgske prawo, ale łuki pódla města přepoda Flamandam. Mócny nadpad pomóŕskich Słowjanow, po rozkazu sakskeho wjeŕcha Hendricha Lawa hač do Jutroboga so zahnawši, trjechi strašnje tutón klóštr, kotrehož abt bu wot pohanow skóncowany (1179). Tola pokoj so w krótkim nawróći. Wichman pak wjedźeše kolonisaciju dale a přesydlowaše wjacy Flamandow, kotřiž w Jutrobogu sukelnistwo załožichu a mjena wokolnych wsow přeměnjowachu, a pola Jutroboga wopokazuje so samo „Flamandski“ móst.

Z rozmnoženjom kolonistow nasta změšenje dweju narodnosćow. Słowjenjo dyrbjachu na němske prawo přeńć a na njesenje dawkow po němskim prawje so zwjazać; tola zwostawachu tež tajke wsy, kotrež starodawneho nałožka so dźeržicy kóždolětnje žitny dawk z mjenom „wosyp“ płaćachu. Zwužitkujcy tajke zaměšenje we wjesnych hospodaŕskich wobstejenjach žadachu někotři němscy knježa wot poddanow dawk po němskim a słowjanskim prawje. Při předaću lěsa pola Čartowa Drakonej w lěće 1187 žadaše klóštr s. Marije w Magdeburgu, zo by sam Drakon starosta rólnikow był, kotřiž so tam zasydla, a potom němski dawk „bede“ a słowjanski „wosyp“ dawał. Runje tajki wosyp płaćeše wjes Sławoticy hišće w lěće 1187 a wjes Materno płaćeše žitny dawk w 13. stotku, ale tutón dawk njeměješe hižo wjacy słowjanske mjeno.

Pod potłóčowanjom přibywacych kolonistow ćerpješe słowjanska narodnosć wjele w druhej połojcy 12. stotka w krajinach bliže Magdeburga ležacych, wosebje župa Serbišći a krajina wokoło Jutroboga, hdźež w spočatku 13. stotka Němcy přewahu nad Słowjanami dostachu. W Serbskom mjez Solawu a Łobjom pak bě słowjanski žiwjoł do kónca 12. stotka při wšěch jemu činjenych křiwdach hišće mócny, a w Łužicach Němcy lědma hakle počachu so zasydleć. Přiróst němskeho žiwjoła w tych stronach bu hakle wot 13. stotka widomy, wo čimž dalše hišće powěmy; mjez tym pak wobroćmy swoju kedźbnosć na knježenje wšelakich cuzokrajnych knježićerjow we Łužicach wot lěta 1136.

§ 6.

Hornja Łužica pod čěskim knježenjom (1136—1254) a pod brandenburgskim (1254—1319).

Mjez tym zo buchu Serbja w mišnjanskim markhrabinstwje w krajach, magdeburgskemu arcybiskopstwu a brandenburgskemu markhrabinstwu słušacych, ze swojich dźědźičnych sydlišćow wućiskowani a do khudoby zapadźechu, wjeseleše so lud w Hornjej Łužicy znjesneho wobstojenja. Čěscy wjeŕchowje, kiž wot lěta 1136 po lenniskim prawje Budyšinski kraj a župu Zagózd wobsedźachu, njeměјachu potrěbnosće němski wliw rozšěrjeć. W lěće 1147 nadpadźe mišnjanski markhrabja Konrad Hornju Łužicu a dźeržeše ju hač do lěta 1157; tola poradźi so Čecham swoje knježstwo w Łužicy z nowa dobyć, a z nastupjenjom Přemysla Otakara I. na čěski trón w l. 1197 w tutym kraju cyle njewotwisnje wot kejžorstwa knježić. Tola tutón zmužity kral a jeho syn Wjacsław I., kiž so khroble wšelakim kejžorowym mocowanjam do Čech napřećiwo stawješe a wótčinu před němskimi nadpadami wobaraše, njeměještaj čuća za pozběhnjenje słowjanskeje narodnosće přez wužše zjednoćenje bratrowskich ludow z čěskej krónu. Přemysl Otakar přewzaty z poetiskim darom prócowaše so w tworjenju němskich spěwow a słušeše k minnesingeram, ale nječuješe z cyła potrěbnosće duchowneho pozběhnjenja swojeje samsneje narodnosće. Tež jeho syn Wjacsław I. złožowaše so po wliwje němskich nałožkow. We wočomaj tuteju kralow běchu Łužicy jimaj wosebje słušacy, dobyty kraj, kotryž so hodźeše wotstupić, dźowkam jako pomoc sobu dać a rozdźělić. W prěnjej połojcy 13. stotka dźeržachu kruch Hornjeje Łužicy slezscy wjeŕchowje, a druhi kruch z Rulandom a Kamjencom wotstupi Wjacsław brandenburgskemu markhrabi Otej III. (wokoło 1244), najskerje jako rukowanje wupłaćenja pomocy za swoju dźowku Boženu. Skónčnje njejsu jednotliwosće toho wotstupjenja znate, ale wěste je, zo po smjerći Wjacsława I. (1253) Brandenburgscy w nawječornym dźěle Hornjeje Łužicy knježachu, a bórzy potom dostachu tež narańši dźěl kraja z Budyšinom, Zhorjelcom, Lubanjom a Lubijom (l. 1254). Jenož Žitawski kraj zwosta při Čechach.

Hdyž běchu brandenburgscy markhrabjowje Hornju Łužicu wobsadźili, njenałožowachu swoje knježenje po potrěbnosćach kraja, ale k swojemu samsnemu wužitku. Kraj bě jim jako kubło, kotrež so jim za spekulaciju a za docpěće samsnych zaměrow dosta. Tuž rozdźělichu markhrabjowje na zjězdźe w Plawnje (1268) Hornju Łužicu na dwě dźělbje: Zhorjelcsku z městami Zhorjelcom, Lubanjom, Schönbergom, Rozbórkom, Landskrónu a połojcu Wojerec dosta Salzwedelska linija, Budyšinsku pak z Budyšinom, Lubijom, Njeswačidłom, Kinsbórkom a druhej połojcu Wojerec Stendalska linija. Hranica mjez tymaj dźělbomaj dźěše po rěcy Lubaće, potom při Małej Sprewi hač do jeje zjednoćenja z Wulkej Sprewju pola Sprewic, wottudy k ranju na Mužakow k rěcy Nisy.

W času knježenja w Łužicach napadowachu markhrabjowje susodne słowjanske kraje a wadźachu so mjez sobu, hač skónčnje po Božej miłosći čěski kral Jan I. z domu Luxemburgski Budyšinsku wobsadźi, a narańša dźělba Hornjeje Łužicy ze Zhorjelcom, Lubanjom a Žitawu dosta so Hendrichej, wjeřchej na Jaworje a Fürstenbergu (w l. 1319). A hdyž tutón wjeřch bjez potomnikow w lěće 1346 zemrě, buchu zbytne jeho krajiny po prjedyšich wučinjenjach čěskej krónje přidźělene.

§ 7.
Delnja Łužica pod knježenjom markhrabjow Mišnjanskich, Polakow a Brandenburgskich (1136—1373).

Wobsadźiwši Delnju Łužicu w lěće 1136 přepoda ju Mišnjanski markhrabja Konrad Wettinski swojemu synej Ditrichej do zarjadowanja, kotryž z němskimi panami do zwjazka stupiwši přećiwo sakskemu wjeřchej Hendrichej Lawej napad pomóřskich Słowjanow na Łužicy nawabi. Na rozkaz Hendricha Lawa mjenujcy zapusćichu črjódy pohanskeho ludu z kraja Obotrytow a Lutycow najprjedy wokolinu Jutroboga, a hdyž běchu swoje ćahi hač do Wroza (Frohse) při Łobju (l. 1179) rozćahnyli, zaničowachu w slědowacym lěće 1180 Delnju Łužicu hač do Gubina. Zbity Ditrich wobkhowa drje knježenje w Delnjej Łužicy, ale krótko potom zašmatachu so wobstojnosće Mišnjanskich markhrabjow ze strony pólskoslezskich wjeřchow.

W Pólskej njebě zapomnjene, zo buchu Łužicy wot njeje přez zapletki (intrigi) a krajny njeměr (1032) wottorhnjene, a z wujednanja Bólesława Zwažneho w Mišnje (1071) dopokazowachu Polacy swoje prawa na Łužicy. Njenadźěte podawki, jako wućehnjenje Bólesława Zwažneho z Pólskeje, njepřestawace wójny pod Bólesławom Křiwohubnym a potom zaměšenja w jeho potomnistwje njedowolichu Polakam swoje prawa na Łužicy z brónju podpěrać. Tola hdyžkuli jim wobstojenja popřachu, dopominachu Polacy, zo dyrbja Łužicy jim přisłušeć. Synowje Władysława II., najstaršeho syna Bólesława Křiwohubneho, Bólesław Dołhi, Mječisław a Konrad, dostáwši Slezsku (1163), pomnichu sebi, zo maju pólscy wjeřchowje prawo na Łužicy a zo to same na nich jako najbližšich susodow łužiskich krajow překhadźa; ale při tym wědźicy, zo je docpěće tajkeho prawa ćežke, postawichu w mjezsobnym wujednanju wo rozdźělenju Slezskeje, zo „štož Łužicy nastupa, kotrejež cyłeje so Mišnjanscy markhrabjowje mocuja, prawowanje wo tutón kraj jako wostorčene wobhladuja, hač do skónčenja zwady ze spomnjenymi markhrabjemi.“

W Lubušskim kraju knježicy měwachu pólscy wjeřchowje časćiše zwady dla hranicy z Mišnjanskimi markhrabjemi. Sta so jónu, zo Władysław Wuzkostopny wěstu dźělbu kraja, kotraž Mišnjanskemu markhrabi słušeše, najskerje Delnju Łužicu nadpadny, na čož tón z wójnskim zakročenjom do Lubušskeho kraja a z woblehnjenjom Lubuša wotmołwješe (1209). Władysław ćehnješe na woswobodźenje Lubuša a wotby njezbožownu bitwu z markhrabju, tola Lubuš njezhubi. W tym samym času poručeše slezski wjeřch Hendrich Brodaty w Delnjej Łužicy, jako w swojim samsnym kraju, wudźěleše privilegije a rozšěrješe swoju móc, na čož susodni Němcy ze zawistnym wokom pohladowachu. Z Hessow, Durinskeje a Mišnjanskeje zebra so 3400 jězdnych ryćerjow a jara wjele pěšich škitnikow ze sprosteho ludu. Tute wójnske mocy zjednoćichu so njedaloko Wulkeho Wosyka (Grossenhain) a ćehnjechu pod wjedźenjom durinskeho krajneho hrabje Ludwika na Lubuš. Prědk wójnskeho ćaha z 300 ryćerjemi k Lubušej dokročiwši zasta na horje nawječornje wot hrodu, zapali město a čakaše tři dny na přikhad krajneho hrabje z wójskom (w juliju 1225). Krajny hrabja poča nadběh na hród, wobsadka wobaraše so wósm dnjow, na wotwoboru ča-

kajo; ale hdyž ta njepřińdźe, podda so wobsadka a krajny hrabja zaja hród a hotowaše so hižo na domojwrót. Tola runje w tym času přićeže Hendrich Brodaty ze swojim wójskom. Što je so dale stało, njeje znate, khiba jenož to, zo bu Lubuš tehdy Hendrichej z nowa wróćeny; tón pak přemyslowaše, kak by so nad Němcami wjećił, a zhromadźeše wójsko. Ale w krótkim zjewi so nowy napadnik (prætendent) na Lubuš, mjenujcy Magdeburgski arcybiskop Wilibrand.

W l. 1235 přiswoji sebi mišnjanski markhrabja Hendrich Jasny, hdyž do Prus dla wobroćenja pohanow z brónju ćehnješe, dźělbu D. Łužicy a wudźěli Gubinej privilegij na magdeburgske prawa, ale bórzy potom knježi Hendrich Brodaty z nowa w D. Łužicy hač do swojeje smjerće (1238). Tule wobstojnosć wužiwajo napadźe arcybiskop Wilibrand na Lubuš a woblěhowaše jón někotre tydźenje, doniž slezski wjerch Hendrich z wotwoboru njepřińdźe. Zbity Wilibrand ćekny do Magdeburga, ale njepřesta intrigować a ze susodami so zrěčować, kak by Lubuš dobył. Mjez tym časom měšeše so Hendrich Jasny do domjacych zwadow slezskich wjerchow, napadny a wobkhowa Delnju Łužicu, ale njeje znate, w kotrym lěće so to sta; tola zda so, zo je to w lěće 1245 było. Někotre lěta pozdźišo nawabichu Wilibrand a Brandenburgscy rozbrojateho Bólesława Plěchača, zo jim Lubuš za mału summu pjenjez do zastawy da. A hdyž pjenjezy na wěsty termin wupłaćene njebuchu, zawosta Lubuš w rukach Němcow (1250).

Hdyž wjerchowje Wettinskeho domu we D. Łužicy zaso knježenje dostachu, wokhudnychu tak, zo njemóžachu swoje wobsydnosće zwobarać, a tohodla předachu je Brandenburgskim, kotřiž najprjedy (1304) Hródk, Khoćebuz a Lubin zajachu a poł lěta pozdźišo přeńdźe tež zbytk Delnjeje Łužicy do jich rukow. Zarjadowanje brandenburgskich markhrabjow běše pokračowanje mišnjanskich zarjadowanjow w němskim duchu a njepomhaše serbskemu ludej w ničim. Bychmy móhli wo tym mjelčeć, ale w lěće 1348 zjewi so člowjek njeznateho pokhoda, kotryž so za markhrabju Waldemara wudawaše, kiž bě w lěće 1319 zemrěł abo z jědom zawdaty był. Tutón falšny napadnik powědaše, zo je po rozkazu bamža 28 lět pokućenja dla w dalokich krajach přebywał a zo je so po minjenju tutoho časa wróćił dla přewzaća markhrabinstwa. Mnohim němskim panam so zdaše, zo je wón

woprawdźiwy Waldemar, tohodla stupichu na jeho stronu a pomhachu jemu k dobyću wjele městow, haj samoho Barlina. Tehdyši kejžor Karl IV. připózna Waldemara jako brandenburgskeho markhrabju, a tutón wotrjekny so ze swojeje strony Delnjeje Łužicy, kotruž Karl IV. Čecham přidźěli w lěće 1348. Mjez tym pak poča prjedyši brandenburgski markhrabja Ludwik, hdyž bě so we Frankfurće při Wódrje wobtwjerdźił, wójnu z Waldemarom, ale po třoch lětach hakle na zjězdźe w Budyšinje w lěće 1350 so jemu poradźi Karla IV. wot Waldemara jako člowjeka njewěsteho pokhoda wotwobroćić a sebi wotstupjenje Delnjeje Łužicy wujednać. Za to pak wotrjekny so Ludwik wšitkich prawow na Hornju Łužicu. Waldemar dźeržeše so hišće někotre lěta w Brandenburgu, ale wot Karla IV. jako ludak poznamjenjeny, skhowa so do Dessaua a skónči tam žiwjenje w samoće (l. 1357).

Nastupnicy markhrabje Ludwika wujednachu sebi z Karlom IV. wotstupjenje D. Łužicy za wěste zarunanje, ale hdyž pozdźišo wujednanje dopjelnić nochcychu, zakroči Karl IV. do Brandenburgskeje, doby Lubuš a přinući markhrabju Otu čěskej krónje Brandenburgsku z cyłej Łužicu wotstupić, za čož Karl IV. Otej a jeho přiwuznym 500,000 złotych zapłaćić a někotre hrody w Hornjej Pfalcy wotpušćić přislubi (15. augusta 1373).

Tak buchu Łužicy po wotstupjenju Polakow w l. 1032 přez němsku politiku rozkuskowane a w běhu 340 lět wot jednoho knjeza k druhemu přemjetowane, hač buchu skónčnje zjednoćene do jedneje cyłoty pod wjeŕšnistwom čěskeho kralestwa, kotrež z pohladom na serbsku narodnosć, hač runje nic staroséiwe, tola z najmjeńša passivne stojnišćo přislubjowaše.

§ 8.

Pad serbskeje narodnosće mjez Solawu a Łobjom.

Z rozmnoženjom němskich kolonistow mjez Solawu a Łobjom w druhej połojcy 12. lětstotka začuwachu Němcy swoju móc a nałožowachu nětko zjawnje srědki k wutupjenju Serbow.

Pod wliwom knježeŕstwa a cyrkwje wotrodźichu so zamóžići serbscy knjezowje tak spěšnje, zo hižo wosrjedź 12. stotka wo nich ničo słyšeć njeje. Wićazowje jězdnu słužbu na kubłach

markhrabjow a klóštrow činicy běchu wjeseli, zo so jim wosobina swoboda zawostawi a zo maju prawo pod krajnym sudom stać, nic pod sudom němskich zemjanow, w tym lětstotku dla přesćěhaŕstwa a njesprawnosće znatych. Potom běše tu hišće mnohosć wjesneho ludu, prjedyšich zhromadnowobsydnych prawow wurubjeneho a do poddanow přewobroćeneho. Kejžorowje běchu hižo w 10. a 11. stotku wjele serbskich wsow markhrabjam a cyrkwjam rozdarowali, njemało serbskich rodźin bu w 12. stotku z jich dźědźičnych wobsydnosći wuhnatych, dla zasydlenja kolonistow; kóždy dźeń pohóršowaše so wosud wjesnjanow, kotřiž běchu nuzowani ćežke zjawne roboty při twarjenju a porjedźenju twjerdźiznow, dróhow a mostow dokonjeć abo swojim knjezam słužić, před kotrychž sudom stojachu. Jelizo so ze wsy wuhnaty Słowjan domoj wróći, dźeržachu jeho jako njewólnika. A hišće njebě na tym dosć! Nahrabnosć potłóčowarjow wumysli sebi wšelaku přičinu k wodrěću luda, kotryž zakitanja pola knježeŕstwa njeměješe. Po starych podawiznach dyrbješe kóždy Słowjan po 6 fenigach z krajneje hufy płaćić. Holca, kiž so wudawaše, płaćeše knjezej šiling a mać za zemrěte dźěćo dwaj šilingaj. Mać, kiž dawk za zemrěte dźěćo składowaše, zaruna z tym škodu, kajkuž knjez abo ryćeŕ měješe, dokelž bě wo jednoho njewólnika khudši! Wurěči za přikrywanje tajkeho rubjenja běše dosć, ale to wšitko dowjedźe Serbow do nuzy, nućeše jich do wućehnjenja z dźědźičnych sydlišćow a do překhoda na němske prawo. Wo to pak so němscy knježa poprawom prócowachu. Starodawne zrjadowanje słowjanskeje wsy rozbić a tak Serbam móžnosć mjezsobneje pomocy ze zjednoćenymi mocami wotewzać, kaž při žadankach knježeŕstwa a knježstwa, tak při druhich ćežkich wobstojnosćach, to bu nadawk Němcow, kotřiž so wot połojcy 12. stotka zjawnje prócowachu, zo bychu spěšnišo Serbow zničili a kolonistow zasydlili. Ale Serbja tak lohcy njewotstupichu. Wotehnaći z wótcneje wsy twarjachu sebi nowu wjes toho sameho mjena, a Němcy k tomu mjenu „Wendisch t. j. słowjanska“ přidawachu dla rozeznaća wot starodawneje wsy, kotraž bě přez kolonistow wotewzata.

Surowe rozkazy knježeŕstwa a potłóčowanja knježstwow rozhorichu mysl Serbow a zažehlachu narodne hidźenje tak jara, zo Němcy na Serbow pohladowachu jako na psow, a Serbja na-

wopak njemóžachu swoju wotkhilnosć přećiwo potłóčowarjam potajić. Skónčnje přińdźe k tomu, zo běštaj Němc přećiwo Serbej a Serb přećiwo Němcej w sudach stajnje hotowaj falšne swědčenja dawać, čohoždla „Sakske Hladadło“*) postawi, zo před sudom Němc přećiwo Słowjanej, ani Słowjan přećiwo Němcej swědčić njesmětaj, dokelž je znate, zo je kóžda strona hotowa wšelaku njeprawdu, z kotrejž by druhej stronje zeškodźić móhła, jako prawdu z přisahu wobtwjerdźić.

Z běhom časa potłóčowanje serbskeje narodnosće přiběraše. Němscy prawnicy hněwachu so na wobkhowanje stareho zwučenja, po kotrymž dyrbješe sebi sudnik, kiž serbsku rěč njerozymješe, tołmačerja dźeržeć a prawowanja Serbow tež w jich wótcowskej rěči sudźić. Ale mnohosć serbskeho ludu zadźěwaše hišće zběhnjenju tutoho zwučenja. Hakle na kóncu 13. stotku přikaza w najdalšej stronje serbskeho kraja, w nětčišej Anhaltskej, wjeŕch Bernhard II. (1293), zo bychu so prawowanja Serbow wjacy po serbsku njewotbywałe. W 14. stotku zahnachu Němcy, Anhaltskeho wjeŕcha naslědujcy, serbsku rěč w sudach jara wobhladniwje, najprjedy w městnach ze Sakskej mjezowacych, a pomału pokročowachu z tym wot wječora k ranju. Tak zakaza w Altenburgu (w prjedyšej Plisnjanskej) hrabja Fridrich před swojej smjerću (1327) serbsku rěč a wupraji wšitkich Serbow za wustorčenych ze zjawnych zastojnstwow. Wokoło tutoho časa počachu serbsku rěč při Solawje a we wokolnosći Lipska přesćěhać, hdźež buchu Serbja nuzowani, před sudom němsku rěč wužiwać. Něšto pozdźišo bu serbšćina ze sudu w Zwikowje wućisnjena, a hač runje Karl IV. w „złotej bulli“ l. 1356 markhrabjam a wjeŕcham kejžorstwa přikaza słowjansku rěč česćić, njedźiwachu Němcy na to a zběhujcy pomału słowjanske sudy wuhnachu tež w Mišnje serbsku rěč ze sudow w lěće 1427.

Njeměјcy křesćanskeje wučby a ani jedneje knižki w swojej zrozymliwej rěči zapadowachu Serbja do ćěmnoty a njeměјachu mocy so přećiwo němčinje sprěć, kotraž bě přez knježeŕstwo, cyrkej a šulu podpěrana. Cyłe lětstotki nuzowany němsku rěč słyšeć wot duchownych, zastojnikow a zemjanskich wobsydnikow, zhubi serbski lud pomału swoju wótcowsku rěč a přeněmčowaše

*) Sachsenspiegel je zběrka prawow, w spočatku 13. stotka spisana.

so, serbske wsy so minychu a němske so množachu. Pad narodnosće počinaše so při Solawje, hdźež běše napěranje Němcow sylniše, a we wokolinach Jutroboga, přez Flamandow zasydlenych. Tam namakamy w lěće 1275 pola Bělska słowjansku wjes Wendtorp, a pola Jutroboga staj so pódla němskeju wsow Alstorp a Linde dwě, słowjanski Alstorp a słowjanska Lipa, zdźeržałoj hač do lěta 1459. W susodnej Canje (Zhanne) měrješe so zemja hišće w 14. stotku po słowjanskich łanach*) (Wendeschen houen), ale měra po flamandskich łanach běše hižo powšitkownje znata tež na lěwej stronje Łobja.

Wuhnaći a wurubjowani wot knježich a wot kolonistow pytachu Serbja wućek a zasłužbu w městach, ale tež tu stawješe jim njepřećelska zawisć zadźěwki. W měsće Jutrobogu směďźachu Serbja khěžki kupować po płaćiznje nic wyše 16 kop pražskich grósow, ale domy wyššeje hódnoty zakaza w lěće 1419 měšćanska rada Słowjanam předawać. W Draždźanach běše za čas wolerja-wjeŕcha Ernsta a wjeŕcha Albrechta (1472) zakazane, tajkich do rjemjeslniskich jednotow přiwzać, kotřiž z němskeho ludu njepokhadźachu. Jelizo chcyše so štó do druheho města přesydlić a do měšćanstwa zapisać, dyrbješe po knježeŕskich wukazach w jeho wobswědčenju spomnjene być, zo njeje wot serbskeju staršeju rodźeny, ale wot němskeju. Podobne wukazy buchu po wšitkich městach nic jeno sakskich, ale tež w brandenburgskich a za Łobjom wšudźe wudate, hdźežkuli so Słowjenjo namakachu. W Lipsku wobkedźbowachu so tajke předpisy kruće hišće wosrjedź 16. lětstotka. Z jednym słowom Němcy běchu dosć wumysłow a srědkow, zo Serbam wšu móžnotu derjeměća wotewzachu a jich do khudoby, do służowniskeho a roboćeŕskeho powołanja zastorčichu.

Z njezbožom poraženi, wokhudźeni a w duchownej ćěmnoće pokorjeni njeběchu Serbja w 14. a 15. stotku hižo wjacy podobni na swojich zwažnych, wojowniskich a wobhladniwych prawótcow 10. stotka. Njewólnistwo přez někotre lětstotki bě narodneho ducha zaničiło, towaŕšniske zrjadowanje roztorhało a jim prje-

*) Łan, die Hufe, Hube. Łannik, pozdźišo: lennik, Hüfner, Vollspanner; połłanik = połleńk.

dyše póććiwosće rubiło: wotewrjenosć, hospodliwosć a lubosć k maćeřnej rěči. Lud nuzowany dźeń wote dnja kedźbować, zo bychu jeho njepřećelowje z ludanjom poslědni kusk khlěba njewzali, přiwza zamknjeny charakter a njemysleše na hospodliwosć; přetož wón měješe starosć wo jutřiši dźeń a wo kut, hdźež by móhł wotpočnyć a swoje kosće złožić. Wuwiwajo so wusměšenju ze strony swojich knjezow a knježeřskich słužownikow přiswoji sebi serbski lud cuzokrajne wuprajenje, kepsaše swoju rjanu rěč, wotbywaše z Němcami njedorozymjene němske modlitwy, ale Němc přeco njebu a być nochcyše. Přepozdźe dopomni so wyšnosć na wbohi serbski lud, zo by so z pomocu narodneje rěče w cyrkwjach, šulach a z pomocu wudawanych knihow za jeho zdźěłanosć postarała! Hdyž Serbja potom k reformaciji přeńdźechu, počachu so z Němcami bóle měšeć, rěč bu hišće bóle po němsku złožowana, starodawne wótcowske podawizny so zapomnichu a ludźo přiwzachu stojnišćo němskich poddanow. Tola dołho hišće wotpočowaše znamješko słowjanskeho pokhoda na potomnikach zněmčenych Serbow, wot Němcow samych hidźenych a zastorkowanych. Hdyž skónčnje serbska narodnosć mjez Solawu a Łobjom cyle do rowa zestupi, w časach třicećilětneje wójny, tehdy hakle přestachu Němcy za wusměchowanje a potłóčowanje Serbow srědki wumysleć*).

§ 9.

Serbska narodnosć we Łužicach w běhu 13. a 14. stotka.

Kak snadny wliw Němcow na łužiskich Serbow, kiž křesćanstwo tola na stajne hižo pod pólskim kralowanjom přijachu, pozdźišo běše, dopokazuje spodźiwnje pomałke załožowanje a twarjenje cyrkwjow, štož ani wo horliwym a spomóžnym wučenju křesćanstwa njeswědči. Po podawiznje natwari hakle biskop s. Benno prěnju cyrkej w Hodźiju, hišće pozdźišo spominaju so cyrkwje w Jaworniku a Zawidowje (Seidenberg) a hakle w lěće 1181, za markhrabju Ditricha II., nasta w Dobroługu na łužiskomišnjanskich pomjezach klóštr cisterciskich mnichow, a wokoło l. 1200

*) To nastupa jenož kraj mjez Solawu a Łobjom; we Łužicach pak je potłóčowanje Serbow přiběrało w 17. a 18. stotku. Přirunaj niže VII. § 2.

[illegible] Bernhard II. pan na Kamjencu, [illegible] klóštr w tutym městě. [illegible] duchowni Němcy, [illegible] wuspěcha mjez Serbami, [illegible] njerozymjachu. W [illegible] pan z Barta, [illegible] wzěła hubjenje [illegible] duchownych, kiž [illegible] srědki podać, [illegible] Tehodla natwari [illegible] s. Pětra w Budyšinje [illegible] markhrabje [illegible] [illegible]anskeho biskopa stawi. [illegible] Serbja wuknyć, [illegible] we Łužicach derje [illegible] Bruno, zo bychu [illegible] we Łužicy [illegible] znali: z teje přičiny [illegible] Serbja [illegible] abo tola tajcy, kiž [illegible] rěči mějachu. Podawizna [illegible] z čěskich kralow w šuli Budyšinskej [illegible] Němca [illegible]. Serbja [illegible] njeběchu, ale [illegible]

W [illegible] časa [illegible] so we Łužicach cyrkwje a klóštry [illegible]*); duchowni [illegible] w zrozymliwej rěči a [illegible] njepodpěraše z najmjeńša němske wotmysły, hač [illegible] za pozběhnjenje serbskeje narodnosće ničo njeskutkowaše.

---

*) Klóštr franciskanow w Budyšinje w lěće 1217—1225; cistercziskich mniškow w Marijnym Dole pola Wostrowca přez čěsku kralownu Kunigundu 1234 abo 1239; franciskanow w Žitawje přez panow z Lipy 1260; cisterciskich mniškow w Marijnej Hwězdźe přez třoch bratrow panow na Kamjencu: Witega, Burkharda a Bernharda 1264; cistercziskich mnichow w Nowej Cali přez markhrabju Hendricha Jasneho 1260—1268; franciskanow abo minoritow w Lubanju přez tamnišich měšćanow k česći s. Křiža a Knježny Marije 1273; konvent franciskanow w Žarowje přez knjezow z Dźěwina w l. 1274 abo 1290; franciskanow w Khoćebuzu 1280—1300 přez Richarda z Khoćebuza; dominikanow w Łukowje 1291; pokutnicow s. Marije Madleny (magdalenkow) w Lubanju přez wjerćha Hendricha na Jaworje a Fürstenbergu 1320; franciskanow w Lubiju 1336; celestinow na Ojwinje pola Žitawy přez Karla IV. 1369 na měsće w lěće 1357 wutupjeneho rubježniskeho hrodu; pozdźišo hišće wjele druhich. Wšitke su so zhubiłe hač na Marijnu Hwězdu a Marijny Doł.

Na njezbože njesłušeše Hornja Łužica čěskej krónje jako dźěl čěskeho kralestwa, ale jako kejžorska wobsydnosć, čěskim kralom po lenniskim prawje, z čimž so wšelakim němskim panam puć k zapletkam a napadam do Łužicow wotewri. Při tym namaka so Delnja Łužica pod knježenjom Wukhódnych a Brandenburgskich markhrabjow, pod kotrychž zakitom Němcy w kraju přibywachu, w městach so zasydlachu a zemjanske wobsydnosće do swojich rukow zaběrachu. W 13. stotku běchu w Łužicach hišće zamóžići Serbja, kiž wobšěrne kubła wobsedźachu, ale njekedźbni na potrěbnosće kraja předawachu swoje dźědźične dwory a hrody Němcam, kotřiž radźi za tunje pjenjezy rjane wobsydnosće kupowachu. Wokoło l. 1218 wotstupi Mojko, knjez nadobneho rodu, mišnjanskemu biskopej Brunej II. swój hród a wobsydnosć Stołpno. Tutón hród bu město a srjedźišćo biskopskich wobsydnosći, kotrež so po času rozmnožichu; tam zasydleni Serbja pak buchu poddani biskopstwa. Druzy knjezowje spředawachu swoje kubła němskim ryćerjam a panam, kotřiž zasydliwši so ze swojej čeledźu w prjedyšich knjezowskich dworach sebi hrody natwarichu a wjacy swojich krajanow přiwjedźechu, tworicy tak němske sydlišća w serbskim kraju. Tajke wusydlenje serbskich knjezow z jich wobsydnosći, pak přez předań pak přez přemóc postupowaše spěšnje, hdyž nasrjedź 13. stotka hižo Němcy w knjezowskich hrodach a dworach sedźachu, přiběrajcy mjena wot přewzatych sydlišćow abo knježich dworow. Z toho nastachu na łužiskej zemi zamóžići panowje a knježa: von Kamenz, Kottwitz (z Kotec), v. Krakowe, v. Pannewitz, v. Teichnitz a druzy. Do čŕjódy tutych panow přistupichu změmčeni knjezowje, kotřiž podobnje jako Němcy mjena wot swojich kubłow přiwzachu. Wot tajkich změmčenych knjezow pokhadźeju zemjanske swójby von Nostitz, a tež von Kittlitz běše znata swójba hižo w 12. stotku.

Ze změšenja cuzokrajnych panow ze změmčenymi knjezami wutwori so w 13. stotku wosebity staw łužiskich zemjanow, rozdźěleny na ryćerjow a panošow (Ritter und Knechte), kotřiž so wo powjetšenje zamóženja w kejžorskej słužbje prócowachu. Někotři z tutych zhromadźichu w swojej rucy wobšěrne zemjanske kubła a zasydliwši so we wobtwjerdźenym hrodźe rozkazowachu wokolnemu ludej nimale jako njewotwisni knježerjo. Tak two-

rjachu so wosebite wjetše panstwa a mjeńše knježstwa, po němsku „Herrschaften“ mjenowane: Wojerecy, Kamjenc, Njeswačidło, Mužakow, Ruland, Pentzig, Barut, Ketlicy a jara wjele druhich, kiž mějachu swoje wosebite sudy (Patrimonialgerichte), přez čož wjesna ludnosć bóle wot tutych zemjanskich panow a knjezow wotwisowaše, dyžli wot čěskich kralow a wot markhrabjow. Po měrje přibywanja němskich knjezow pohórši so staw serbskich rólnikow, kiž dyrbjachu po starodawnym słowjanskim prawje přisłušnosće činić při twarjenju a porjedźenju hrodow, dróhow, mostow, tež wšelake wójskowe wobćežnosće njesć a k tomu hišće knjezam słužić, kotřiž jich pomału do roboćanow přewobroćachu. W prjedyšim času wědźeše serbski rólnik, kiž zjawne wobćežnosće njeseše a dawki płaćeše, zo to čini jako přisłušnosć za swoju dźědźičnu zemju a za wosobinsku swobodu; tola wot 13. stotka dyrbješe starodawne ćeže njesć a tež nowe přisłušnosće dopjelnjeć, a k tomu zemju wobdźěłać nic jako dźědźic, ale jako poddan w hrodźe sedźaceho zemjana, kotryž dawk žadaše a tež sprawnosć wuměrjowaše. Při tajkim porjadku zběhaše drje so swědomjo serbskeho ludu, ale ruka čwělowarjow bě jón hižo přez měru sylnje potłóčiła, zo by so móhł dopomnić, kak su jeho prawa jemu z přemocu wotewzate.

Zawěsće njebychu zemjenjo sami ze swojej čeledźu tak ćežku kwaklu na serbskich rólnikow napołožić zamóhli, ale jim přikhadźachu črjódy němskich kolonistow na pomoc, kotřiž wot počatka 13. stotka z Mišna po „kralowskej drózy“ hač do Pólskeje ćahachu. Po tutej drózy rozwiješe so postup přikhadnikow, kiž mějachu we wěstych zdalenosćach nócne hospody, a w tych městnach zasydlichu so němscy korčmarjo, kupcy a rjemjeslnicy, přez čož so tež Kamjenc, Budyšin, Lubij, Zhorjelc a Lubań z Němcami napjelnichu. Přikhadnicy zawjedźechu swoje porjady, stojachu pod wosebitym sudom, tworjachu nowu towařšnosć w prjedy serbskich městach a dostachu pod zakitom markhrabjow přewahu nad serbskim wobydleřstwom, kotrež bu přeco niže zestorkane.

W 12. stotku wobsydleše serbska ludnosć runiny na woběmaj stronomaj Sprewje jara husće, ale stroniny čěskich horow na łužiskim boku běchu tehdy hišće mało wobydlene. Tute znate hory z rjanymi městnosćemi a z bohatstwom přirody wa-

bjachu Němcow k sebi, kotřiž ze spočatkom 13. stotka do tutych krajinow přićahować počinachu. Přikhadnicy spobiwachu prastare lěsy, zwobsadźichu prjedy serbsku zemju jako swójstwo, załožowachu wsy po němskim nałožku, dawachu jim mjena w swojej rěči abo překepsachu prjedyše słowjanske wjesne a městnišćowe mjena hač do njepóznaća, n. př. Schirgiswalde za Šěrachow, Neukirch za Wjazonica a t. d. Wot toho časa su Sněžnicy a Sněžka potom Schneeberge a Schneekoppe, Jelenjowa Hora je Hirschberg, rěčka Kamjenica Steinbach, Jědlowa Rosenbach a t. d. Po někotrych dźesatkach lět bu kraj k połdnju wot Biskopic, Lubija, Zhorjelca a Lubanja tak z cuzokrajnikami přepjelnjeny, zo so serbske wobydleństwo dospołnje pozhubi a jenož njemnohe městnowe wjele skažene pomjenowanja hišće swědča, zo bě tam něhdy serbska abo z cyła słowjanska krajina. Na tajke wašnje buchu Serbja w 13. stotku wot Čechow wottorhnjeni přez pasmo němskich wsow, stajnje na škodu Serbow so rozšěrjowacych. Ći přikhadnicy, woswobodźeni wot njesenja wobćežnosći a zjawnych přisłušnosći, přiběrachu na zamóženju, rozmnožichu so, wužiwachu prawa swobodnych krajanow, a jich potomnicy zapomniwši, zo wot přikhadnikow wukhadźeju, pohladowachu na poćišćenych Serbow jako na lud, kiž je wot Boha zanjechany.

Z rozmnoženjom Němcow w 13. stotku wotbywachu so krajne sudy po němsku, ale Serbja njerozymjachu němskeje rěče. Tuž dyrbjachu Němcy dla serbskich wjesnjanow wosebite sudy postawić, „Landgerichte“ mjenowane. Serbscy poddani mišnjanskeho biskopstwa słušachu před sud w Hodźiju, hdźež bě sudny stoł (Dingstuhl) za 24 biskopowych wsow. Tam předsydowaše wjesny sudnik (Landrichter) biskopoweje krajneje dźělby w Hodźiju, a wuzwoleni z třoch druhich biskopowych a pozdźišo wjeńchowskich serbskich wsow stołpnjanskeho knježstwa přisydowachu jako radcy abo ławnicy (Landschöppen). Sudniske jednanje běše serbske.

Runje tak běše w Budyšinje wosebity wotdźěl sudu za serbskich wjesnjanow a rěkaše „das wendische Landgericht“. Krajny bohot pomjenowa po swojim spodobanju sudnika samoho, dwaj ławnikaj pak běštaj dźědźičnaj a rěkaštaj starostaj. Pozdźišo bě krajny kancleŕ přitomny. Sud wotbywaše so w budyšskim hrodźe. Tež w Zhorjelcu běše wotdźěl sudu za serbskich wjesnjanow, w kotrymž starostowje sydachu.

Do měšćanskich sudow słušachu jenož někotre wsy, kotrež we wobwodźe (Weichbild) tajkich městow ležachu. Zemjanam a klóštram słušace wsy stojachu pod knježimi abo patrimonialnymi sudami, kotrež měјachu prawo swojim poddatym ćělne a druhe kńłostanje přisudźić, haj tež šibjeńcu. To wotwisowaše wot privilegiji, kajkež so knjezej poradźi pola markhrabjow a potom pola čěskich kralow sebi wuwabić. Tak wuprosy sebi Hendrich z Ketlic (v. Kittlitz) wot krala Jana w lěće 1345 rozšěrjenje sudnistwa za swoje dźesać wsow w budyšinskim a zhorjelcskim wokrjesu z prawom sudniskeho nućenja, kaž tež bića z kijemi a šibjeńcy.

Kralowje a markhrabjowje postawjachu sudy jenož w tych wsach, kotrež zemjanam njesłušachu. Do knježich sudow njesłušachu najprjedy w jich wsach ležace sydlišća a kubła wićazow, ale přemóc na to njedźiwaše. Hdyž so ryćerjo njehańbowachu po drózy přejězdźowacych kupcow wurubić, kak móžachu so wužitka z přićahowanja swobodnych ludźi na swoje sudy hišće wotrjec? Wulcy panowje so njebojachu swoju jurisdikciju na swojich vasallow samo tež z ryćeŕstwa rozšěrić; čohodla bychu woni wjetšu přećelnosć wopokazować měli wićazam, nětko hižo „lehmannam“, kiž so serbskeje narodnosće hišće dźeržachu? Změšenje w zjawnym prawodawstwje 13. a 14. stotka wotwěraše šěroke polo za znjewužiwanje a přemóc a běše wužitne za Němcow w kraju knježacych. Ale to bě z tym žałostniše za Serbow, kiž běchu ze stawa swobodnych krajanow wustorčeni, zakitaceho prawa wurubjeni, na zabyće wotsudźeni a jenož w padźe nuzy spominani w knježeŕskich pismach z wohidźacym mjenom „wendische Bauern“.

VI.

Łužicy w zwjazku z Čechami (1319—1635).

§ 1.

Knježenje krala Jana, kejžora Karla IV. a jeho synow Jana a Wjacsława IV. (1319—1419).

Kral Jan z domu Luxemburgski, po narodźe Němc, we wukraju kubłany, njemóžeše z cyła čěsku rěč a njestaraše so wo

pozběhnjenje narodneho žiwjoła w Čechach. Wón zjednoći wjetši dźěl Hornjeje Łužicy pod swoje knježstwo, zawostawiwši južnowukhódnaj wokrjesaj Lubanja a Žitawy we wobsydnosći slezskeho wjeŕcha Hendricha. Jeho knježenje je pomnjeća hódne přez potłóčenje rubježnistwa łužiskich ryćerjow, kotřiž napadujcy ze swojich wobtwjerdźenych hrodow na nimo jězdźacych tak jara kraj krjudowachu, zo pokojny přejězd kupcow a přewóz tworow móžny njeběše. Po rozkazu krala Jana powoła hornjołužiski bohot Hanuš z Worganowic wotpósłancow šesćich měst: Budyšina, Kamjenca, Lubija, Zhorjelca, Žitawy a Lubanja do Lubija k poradźe dla wotwobroćenja strašnosće. Města so zwjazachu mjez sobu sebi pomhać a ze zjednoćenymi mocami přećiwo rubježnikam skutkować (1346). Tutón přislub bu załožk zjednoćenja hornjołužiskich měst pod mjenom zwjazk šesći měst. Zwjazkowe města wutupichu ze zjednoćenymi mocami rubježniske hrody a wuhnachu złóstnikow z kraja, po čimž zjawna bjezstrašnosć a zbožownosć městow so z nowa wróći. Za wołóženje wikowanskich wobstojnosći natwari so po rozkazu krala Jana nowa dróha, z Draždźan přez Budyšin a Zhorjelc do Pólskeje wjedźaca a do dźensnišeho dnja wobstojaca. Nimo toho nałožowaše kral Jan srědki k zawjedźenju porjada w kraju, wobdari města z privilegijemi, wudźěli jim magdeburgske sudy a wšelake wikowaŕske prawa, přez čož města wuraznu prědnjosć před wsami dostachu ze škodu serbskeho ludu. Tutón lud zakhowa wótcowske zwučenja a swoju rěč, podleža pak woli knježich, kotřiž jón po swojej mysli wobknježowachu, ale žadyn z čěskich zastojnikow so njedopomni jeho byće polěpšić. Tuž lud na wsach wokhudźeše w njezbožu a ćěmnoće, w městach pak dyrbjachu so Serbja we wšom po Němcach złožować, kotřiž horjeka stojachu, tak zo w kraju njeknježachu čěscy zastojnicy, ale němscy knježa a němscy měšćenjo. A tak běše to hač do smjerće krala Jana, kotryž na stronje swojich přećelow Francózow z Jendźelčanami wojujo w bitwje pola Cressy padźe w lěće 1346.

Starosćiwši wo słowjansku narodnosć běše Janowy syn, čěski kral a romski kejžor Karl IV. (1346—1376). Po jeho woli założi so w Prazy universita (1348), z čimž so wuznamnosć Prahi wjele powyši. W Prazy wotbywachu w l. 1356 čěske, morawske, slezske a łužiske krajne stawy wulki zhromadny sejm, na ko-

trymž so poruči, zo maju wšitke tehdy k Čecham přisłušace kraje přichodnje njerozdźělnosć čěskeje króny tworić. Po tutym wobzamknjenju buchu Łužicy na stajne wobsydnosć čěskich kralow. Staroséiwy wo porjad w kraju a wo dobrobyće swojich poddanow wuda Karl IV. w lěće 1356 pomnječa hódnu lisćinu, tak mjenowanu złotu bullu, w kotrejž wjerćham a hrabjam němskeho kejžorstwa jich prawa a přisłušnosće rozpomina a přikazuje, zo maju synowje a nastupnicy čěskeho krala, pfalcgrafa, sakskeho wjerćha, brandenburgskeho markhrabje a wolerskich wjerchow pódla swojeje wótcowskeje němskeje rěče „wot sedmeho žiwjenskeho lěta włóšski a słowjanski jazyk so wučić, a zo dyrbja ći knježa swojich synow w tajkich městnach wukubłać, hdźež bychu tutym jazykam přiwuknyć móhli.“ Tutón rozkaz nastupowaše wosebje brandenburgskich markhrabjow a sakskich wjerchow, kotřiž wobšěrne słowjanske kraje pod swojim knježenjom mějicy njepřestawachu słowjansku narodnosć potłóčeć a kotřiž njedźiwajcy na kejžorowy rozkaz słowjansku rěč z cyrkwjow a sudow wuhonjachu.

Dwě lěće před smjerću rozdźěli Karl IV. swoje kraje mjez třoch synow: Wjacsław dosta Čechi z titulom krala, Sigmund markhrabinstwo Brandenburgske, a najmłódši Jan Łužicy z titulom wjerćha Zhorjelcskeho we wotwisnosći wot krala Wjacsława. Njeměr w Čechach a zajeće krala Wjacsława přez čěskich panow w Prazy pohnuštaj Jana, zo z mnohim wójskom do Čech bratrej Wjacsławej na pomoc ćehnješe, ale jeho njelubowacym panam, w přezjednosći z markhrabju Sigmundom, so poradźi Wjacsława z Janom rozkorić. Bórzy potom pak zemrě Jan (1396) a jeho Łužicu dosta Wjacsław IV.

Přiběracy njeměr w Čechach, wójna krala Wjacsława z bratrom Sigmundom, wospjetowane zajeće krala Wjacsława a jeho přepodaće rakuskim wjerćham, nawrót Wjacsława do kraja a nowa domjaca wójna, to wšitko njedowoli Wjacsławej wo Łužicy so postarać. Prjedyše rubježnistwa so wobnowjachu. Njeměrnik Hanuš z Khoćebuza, zhromadźiwši 800 jězdnych rubježnikow přićeže před Budyšin, wurubi wokolinu, wotwjedźe, štož móžeše a spali 22 wsow (1401). W městach njebě tež žadyn pokoj: měšćenjo wadźachu so z magistratom a wjacykróć přińdźe mjez nimi hač k wojowanju; najwjetše rokoćenje pak wubuchny w Bu-

dyšinje. Rjemjeslniske jednoty, z wuwzaćom rěznikow, walichu so z črjódami na radnicu 25. meje 1405, wotehnachu magistrat a postawichu nowych ze swojeje srjedźizny wuzwolenych měšćanskich radcow. Na powołanje budyšinskeho bohota přićahny wójwoda Bólko Münsterbergski*) ze Slezskeje z wójskom, zaja hród Ortenburg, wupraji w měsće wobležeńske prawo a poruči swojemu synej wjedźenje města. Tola njeměr traješe hišće tři lěta. Hakle potom přińdźe kral Wjacsław, w Čechach so wobtwjerdźiwši, do Budyšina, pokhosta njeměrnikow a wobstara zaso měr (1408). Krótko na to zebra so w Čechach nowe, dla wučby Jana Husa so spočinace wojowanje, kotrež ze swojim zahubjenjom tež Łužicam wjele zeškodźi. Tohodla dyrbimy tehdyše podawki w Čechach přede wšim wopominać.

Wot 10. lětstotka rosćeše hidźenje mjez Słowjanami a Němcami, kotřiž so do słowjanskeje zemje tłóčachu. Němcy, hordźi z toho, zo jich kralowje přez zbožowne zjednoćenje wobstojnosći krónu swjateho romskeho kejžorstwa nošachu, běchu sebi wumyslili, zo su woni něšto wyšše dyžli Słowjenjo a zo jim knježenje nad Słowjanami přisłuša. K tutej nadutosći přitowařši so hišće njepoměrna požadosć Saksow a wuhlady na wobohaćenje přez cuzu prócu. Zbože we wójnach ze Słowjanami při delnim Łobju a jich podćisnjenje w 12. stotku rozhorichu němsku fantasiju do tajkeho stopnja, zo Němcy wjacy njepotajachu swój zaměr zaničenja Słowjanow a wobsadźenja jich krajow přez kolonistow wot Rheina a z Hollandskeje. Haj, woni zamyslichu sebi tež w njewotwisnym čěskim kralestwje hospodarić jako w swojim kraju, a mjez tym zaplećechu so čěscy kralowje do němskeje politiki a njezamóžachu přiběracy němski wliw w Čechach zahaćić. Dóńdźe k tomu, zo bě w 14. stotku magistrat w Prazy ze samych Němcow zestawjeny, a w cyrkwjach prědowaše so po němsku. Njepřećelnosć čěskeho ludu přećiwo Němcam a přećiwo duchownstwu, kotrež swoju móc znjewuži, wopokazowaše so často. To zrozymi Karl IV. a rozšěrješe tohodla ludowe prawa, tola njewotstroni němsku přewahu w Prazy. Słowjanska narodnosć so znjepokoji a žadaše nawróćenje swojich přisłušnych prawow. Němcy a duchownska wyšnosć pak nochcychu popušćić.

*) Münsterberg = Ziębice po pólsku, Zebicy by było po serbsku; ale to mjeno njeje pola nas znate.

W [illegible] Jan Hus, [illegible] [illegible] w wiezowskiej [illegible] się już nim- [illegible] Husa [illegible] z [illegible] pre- [illegible] Później [illegible] i Hus już jako [illegible] porządnie [illegible] w niektórych [illegible] wolnej podo- [illegible] Tak zwany [illegible] w Rzymie też [illegible] pomocy [illegible]

W [illegible] za univer- [illegible] w uniwersyteckiej także [illegible] narodami [illegible] uni- [illegible] a Czechom [illegible] król [illegible] i nowa [illegible] studentów [illegible] uniwersytet w Lip- sku i [illegible] w Krakowie [illegible] a 5000 Niemców [illegible] Niemców, [illegible] a z na- [illegible] swobodne [illegible] a to [illegible] kiedy [illegible] mło- [illegible] skutek wa- [illegible] króla Wacława [illegible] niemieckich zastoj- [illegible] Jan [illegible] po [illegible] w mieszczańskiej także ku [illegible] Między tym [illegible] Hus [illegible]

a wustupowaše přećiwo znjewužiwanju wotpuskow. Wón bu skónčnje na cyrkwinu zhromadźiznu (koncil) do Konstanca powołany, zo by so swojich wučbow dla wosprawnił. Dostawši přewodny jeho wosobu zakitacy list wot kejžora Sigmunda poda so tohodla do Konstanca; tola tam bu do jastwa sadźeny, z přesłyšowanjom přez swojich njepřećelow trapjeny, wot theologow wusměchowany a po přepodaću swětnej mocy na šćěpowcu spaleny (6. julija 1415). Krótko potom sta so to same z Husowym wučownikom a přećelom Hieronymom z Prahi (30. meje 1416). Smjerć Husa běše wonječesćenje cyłeho čěskeho naroda, kotryž bě wot koncila njedótknjenosć magistra Husa žadał. Započachu so wozjewjenja njespokojnosće, ale koncil na to njedźiwaše, wupraji wšěch přiwisnikow Husa za wotpadnikow wot cyrkwje a napominaše knježeřstwa k předobyću kecarjow. Husitowje počachu na wobaranje myslić spóznawajcy, zo so tu bóle wo swobodu čěskeho naroda dyžli wo wuznaće wěry jedna. Wosrjedź najwjetšeho duchowneho wojowanja zemrě kral Wjacsław IV. 16. augusta 1419, před samym spočatkom najžałostnišeje wójny, kotraž měješe w krótkim tež na Łužicy so rozpřestrěć.

§ 2.

Husitske wójny (1420—1436).

Myslo na dostaće čěskeje króny po njedawno zemrětym bratře Wjacsławje, poruči kejžor Sigmund woleřskim a druhim wjeřcham Němskeje, zo bychu Čěsku napadnyli. Němske duchownstwo prědowaše wšudźe křižowu wójnu přećiwo čěskim kecarjam. Spodźiwne hibanje nasta tež w čěskim kraju: wšudźe wołaše so do brónje dla wotraženja Němcow, kiž chcedźa z Čechami tak zakhadźeć, jako to něhdy w mišnjanskim a w přiłobskich krajach činjachu.

Njeměr w Čechach skutkowaše mócnje tež na Łužicy, z nim w zwjazku stojace. Porjada njeběše nihdźe: kóždy činješe, kaž sebi mysleše. Husowa wučba nadeńdźe tež we Łužicach přiwisnikow, ale mało, přetož tu poručachu Němcy, jeho njepřećele. Spominajo na zadźeržženje łužiskich Němcow pósła kejžor Sigmund z Wrótsławja 1420 łužiskim zwjazkowym městam přikaz, zo bychu so na wójnsku wuprawu přihotowali dla přewinjenja

W prěnich lětach 15. stotka poča Jan Hus, magister filosofije a bohawučenosće, ze sprósteho wjesneho ludu, swoje prědowanja w kapałcy bethlehemskej w Prazy. Běše to jena tych njemnohich małych swjatnicow, hdźež móžeše Hus we wótcowskej rěči prědować; přetož we wjetšich cyrkwjach wučeše so po němsku. Syły posłucharjow Husa, kotřiž běchu z jeho wučbu přewzaći, wubudźowachu strach w cyrkwinej wyšnosći. Přińdźe k wurěčowanjam w cyrkwjach w přitomnosći ludu a Hus bu jako błudnik wuwołany, hač runje wón na wotšćěpjenje wot cyrkwje njemysleše. Wón wučeše najprjedy jenož trěbne porjedźenje žiwjenja swětskich a duchownych, pozdźišo zmyli hakle w někotrych artiklach wěry; tež wudźělenje s. eucharistije pod woběmaj podobomaj žadaše wón jenož z přizwolenjom cyrkwje. Tola zwady wo prawu wěru njebychu lud tak rozhoriłe, hdy by w Husu tež mysl wo woswobodźenju narodneho ducha z němskeje přemocy so njewujewiła.

Wot cyrkwinskich zwadow přeńdźe so k zwadam na universiće. Karl IV. bě postawił, zo bychu w universitskej radźe Čechowje tři hłosy měli, Němcy pak z druhimi cuzymi narodami jedyn; tola njeminychu so ani pjećdźesat lět wot założenja university, jako sebi Němcy tři hłosy přiswojichu a Čecham jenož jedyn zwostawichu. Na žadosć narodneje strony pak wuda kral Wjacsław w lěće 1409 nowy rozkaz, zo maju so Čecham z nowa tři hłosy přiwobroćić. Na to so Němcy njesměrnje rozhněwachu a počachu z črjódami Prahu wopušćeć. Na 30,000 studentow wotćahny z university (z nimi załoži so nowa universita w Lipsku a universita w Krakowje so posylni), a 5000 Němcow wopušćichu Prahu. Tola zawosta w Prazy hišće wjele Němcow, hdyž móžeše magistrat, z wjetša z Němcow wobstojacy a z narodnym hidźenjom napjelnjeny, třoch młodźencow za swobodne wuprajenje měnjenja na smjerć wotsudźić, a to runje tehdy, hdyž bě tón samy magistrat Pražanam zawěsćił, zo so tutym młodźencam ničo złeho njestanje (1412). Tónle hanibny skutk wubudźi žałostne rozhorjenje w Pražanach a nućeše krala Wjacsława srědki naložić, zo by njekhmanstwu tamnišich němskich zastojnikow zadźěwał. Njeswěrny starosta Prahi, Jan Oertel, bu po kralowskim rozkazu sćaty a ličba Čechow w měšćanskej radźe bu z ličbu Němcow runa sčinjena. Mjez tym prědowaše Hus ludej

a wustupowaše přećiwo znjewužiwanju wotpuskow. Wón bu skónčnje na cyrkwinu zhromadźiznu (koncil) do Konstanca powołany, zo by so swojich wučbow dla wosprawnił. Dostawši přewodny jeho wosobu zakitacy list wot kejžora Sigmunda poda so tohodla do Konstanca; tola tam bu do jastwa sadźeny, z přesłyšowanjom přez swojich njepřećelow trapjeny, wot theologow wusměchowany a po přepodaću swětnej mocy na šćěpowcu spaleny (6. julija 1415). Krótko potom sta so to same z Husowym wučownikom a přećelom Hieronymom z Prahi (30. meje 1416). Smjerć Husa běše wonječesćenje cyłeho čěskeho naroda, kotryž bě wot koncila njedótknjenosć magistra Husa žadał. Započachu so wozjewjenja njespokojnosće, ale koncil na to njedźiwaše, wupraji wšěch přiwisnikow Husa za wotpadnikow wot cyrkwje a napominaše knježeřstwa k předobyću kecarjow. Husitowje počachu na wobaranje myslić spóznawajcy, zo so tu bóle wo swobodu čěskeho naroda dyžli wo wuznaće wěry jedna. Wosrjedź najwjetšeho duchowneho wojowanja zemrě kral Wjacsław IV. 16. augusta 1419, před samym spočatkom najžałostnišeje wójny, kotraž měješe w krótkim tež na Łužicy so rozpřestrěć.

§ 2.
Husitske wójny (1420—1436).

Myslo na dostaće čěskeje króny po njedawno zemrětym bratře Wjacsławje, poruči kejžor Sigmund wolefskim a druhim wjefcham Němskeje, zo bychu Česku napadnyli. Němske duchownstwo prědowaše wšudźe křižowu wójnu přećiwo čěskim kecarjam. Spodźiwne hibanje nasta tež w čěskim kraju: wšudźe wołaše so do brónje dla wotraženja Němcow, kiž chcedźa z Čechami tak zakhadźeć, jako to něhdy w mišnjanskim a w přiłobskich krajach činjachu.

Njeměr w Čechach skutkowaše mócnje tež na Łužicy, z nim w zwjazku stojace. Porjada njeběše nihdźe: kóždy činješe, kaž sebi mysleše. Husowa wučba nadeńdźe tež we Łužicach přiwisnikow, ale mało, přetož tu poručachu Němcy, jeho njepřećele. Spominajo na zadźeržženje łužiskich Němcow pósła kejžor Sigmund z Wrótsławja 1420 łužiskim zwjazkowym městam přikaz, zo bychu so na wójnsku wuprawu přihotowali dla přewinjenja

Čechow, a tak ćehnjechu jich wobrónjene syły pod rozkazom hejtmana Hlawača z Lipy ke kejžorej. Łužiske šěsć města posłuchachu kejžorowe rozkazy přez 14 njedźeli, potom pak zanjechachu dalše wobrónjenje; tola jich njepřećelske postawjenje přećiwo Čecham dawaše Husitam přičinu k napadej na Łužicy. Wobydlerjo Budyšina zebrachu so spěšnje k powyšenju spadanych wobtwjerdźenjow, a wokolni zemjenjo a wjesnjenjo dźěłachu pilnje při twarjenju nasypow. K tutomu dźěłu pomhaše wosebje abtysa klóštra Marijneje Hwězdy z tym, zo kóždy dźeń na 300 robo-ćerjow připósła. Bórzy nasypachu so wysoke nasypy, wumurjowachu so mócne předmurje a wěže, wobstara so město z wójnskej brónju a wuhotowa so přisprawnje k wobaranju. Druhe zwjazkowe města so tež wobrónichu, dokelž Němcy so Husitow njesměrnje bojachu. Jenož serbski lud běše bjezdźakny přihladować při tym, štož so kołowokoł sta.

Naješd Husitow na Łužicy bu zadźeržany přez přićehnjenje 150,000 křižowcow do Čech, kotřiž hač k Prazy docpěchu, ale tam buchu wot čěskeho ludu, na spěšne z cypami a pikami wobrónjeneho, krwawnje zbići a dyrbjachu z prózdnym woteńć. W slědowacym lěće 1421 zakročichu nowe wójska 200,000 muži pod wjednistwow arcybiskopow Kölnskeho, Mainzskeho a Trierskeho do Čech wot wječora přez Cheb (Eger), a tež wot połdnja postupowaše kejžor Sigmund z 60,000 wojakow, ale wón bu přez Jana Žižku pola Habrow (w januaru 1422) zbity a dyrbješe ćěkać. Sigmund sam njepřińdźe wjacy do Čech hač do skónčenja husitskeje wójny, kotraž hišće 14 lět traješe.

Hdyž so hłowne bitwy we wokolinach Prahi bijachu, khwatachu mjeńše wotdźělenja husitskich wojowarjow na łužiske hranicy, zo bychu nadpady Němcow wotdźeržowali. Dokelž Žitawu dobyć njemóžachu, wurubichu Husići blizki klóštr Ojwin a w lěće 1425 napadźechu Lubij a spalichu tamniše předměsća. Pozdźišo khwataše wójsko zwjazkowych šěsći měst pod wjednistwom bohota Hansa z Koldic na pomoc 30tysacowej mišnjanskej armeji, kotraž ze sylnej artilleriju a wulkim přihotom za lěhwa do Čech ćehnješe. Husitowje zjednoćichu pod wjedźenjom wjerćha Sigmunda Korybuta z domu Jagellonow, Hinka Koldsteinskeho z Waldsteina a Prokopa Wulkeho (wjednika po Žižkowej smjerći 1424) swoje mocy njedaloko města Ustí (Aussig) a bijachu z Miš-

njanskimi bitwu, jenu z najkrwawnišich w husitskich wójnach. Poraženi Mišnjenjo zhubichu nimale cyłu artilleriju a 4000 ludźi, łužiske wotdźělenje wójska pak bu cyle pobite a rozpjeršene (1426). W slědowacym lěće 1427 nadpadźechu Husići pod wjednistwom wobeju Prokopow (Wulkeho a Małeho) Łužicu, zbichu Němcow blizko pola Žitawy, dobychu Lubań, kotrehož předměsća spalichu, a zapusćiwši wokolinu Zhorjelca wotćahnychu do Slezskeje. Budyšina so Husići njedótknychu, tola měšćenjo přeswědčeni, zo jich předkhadźacy napad z Mišnjanami do Čech bjez wjećenja njewostanje, počachu wobtwjerdźenja ponowjeć a na woboru so přihotować z tym bóle, dokelž Hans z Polenc z druhimi panami a tež ze šěsćimi městami přećiwo Husitam wustupowaše. Tola Čechowje mějachu w druhich stronach wojować a njemóžachu tehdy hišće łužiskich Němcow jako wotpadnikow wot čěskeho sejma pokhostać. Hakle w lěće 1429 ćehnješe Prokop Wulki, wokolinu Zhorjelca zapusćiwši a tamniše předměsća spaliwši, na Budyšin, nad kotrymž so wulke njewjedro hromadźeše; ale Husići wobroćichu so nahle na Kamjenc, kotryž po štyrjoch dnjach nadběhowanja zdobychu a cyle wutupichu. Tajki wosud dóńdźe tež klóštr Marijneje Hwězdy.

Po dobyću Kamjenca přićeže 4000 Husitow pod wjedźenjom Mječsławčka před Budyšin, hdźež bě Timo z Koĺdic wójnski nawjedowaŕ. Na 12. oktobra 1429 počachu Husići město woblěhować a nazajtra wobtřělachu je z třoch stron. Na třeći dźeń hišće jónu; město bě w žałostnym straše, ale hdyž bu Mječsławčk smjertnje ranjeny, wotstupichu Husići na próstwu měšćanow wot dalšeho woblěhowanja a wotćahnychu do Delnjeje Łužicy, na swojim puću sebi hołdowanje wunućicy w městach Łukowje, Kalawje a Drjewku, a Hródk wot měšćanow wopušćeny spalichu. Po někotrych dnjach wotpočinka w Khoćebuzu pokroči čěske wójsko hač přez brandenburgsku hranicu, doby wjetše město Gubin, kotrehož wobydlerjo buchu do zaješa wotwjedźeni, a město bu do popjoła přewobroćene. Runje tak sta so klóštrej Nowej Celli. Pad Gubina napjelni wokolinu z tajkim strachom, zo ludźo wjacy na woboru njemyslachu, ale khwatachu w njedostupnych lěsach so wukhować. Čechowje pak postupowachu hač do Krosna, a wottam k połdnju so wobroćiwši ćehnjechu nimo Žahanja a Bólesławja přez Lubań a Žitawu z wulkej dobytwu domoj.

W tym samym lěće (1429) wućahny čěske wójsko w ličbje 44,000 wojownikow, pod wjedźenjom Prokopa Wulkeho, Jana Králowca (hejtmana Syrotkow), Jakuba Kroměšína z Březowic (hejtmana Taboritow) a wjele druhich ryćerjow, w decembru do Mišnjanskeje a poznamjeni dróhu swojeho postupowanja z mječom a zapalowanjom. Předměsća Pirny a Drażdźan buchu spalene, a pola Grimmy zhromadźene němske wójska ćěkachu na powěsć wo přibližowanju Husitow do Hannovera a Bajerskeje. Čechowje pak wokoliny Lipska a Magdeburga wurubiwši wróćichu so z mnohimi wurubkami domoj (februaru 1430). W slědowacym lěće přićeže z nowa mjeńše wotdźělenje čěskich wojownikow do Łužicy a ći napadnychu 20. februara Budyšin. Nadběh bě zaso strašny, ale wjednicy Husitow zběhnychu z njeznateje přičiny woblehnjenje Budyšina a ćehnjechu do Lubija, kotryž 6. měrca dobychu; na to Lubań zapaliwši prócowachu so Zhorjelc dobyć, a hdyž so to njeporadźi, zwostachu na swojim stojnišću w Lubiju, hdźež nadpady Slezakow a z nimi zjednoćeneje wójnskeje mocy šěsći měst dobyćeřscy wotražowachu.

Stajna strašnosć a bojosć wo přichod a k tomu wjelestronske přeswědčenje, zo je njemóžno Husitow předobyć, nuzowachu łužiskich Němcow přiměr z Čechami pytać. Jednanja wo tym so spočachu, ale jenož Budyšin a Žitawa wobzamknyštej separatny přiměr, za kotryž Budyšinjenjo 300 kop gróšow zapłaćichu. Zhorjelčenjo, na swoje mócne murje so spušćejcy nochcychu k přiměrej přistupić a druhe města činjachu po jich přikładźe. To dawaše Husitam přičinu k nowym napadam a zapalenju městow: Zawidowa (Seidenberg) a Lěsneje (Marklissa). Potom nastawaca njejednota mjez stronistwami Husitow, domjaca wójna a smjerć wobeju Prokopow w bitwje pola Lipan (30. meje 1434) zastawichu dalše najězdy do Łužicow. Skónčnje spózna kejžorsko-němska strona, po 16 lět z małymi přestawkami trajacej krwawnej wójnje, zo je přewinjenje Čechow njemóžne, a zo dyrbi so wotmysleneho podćisnjenja Čechow wotrjec. Tohodla dowujedna a wozjewi so w měsće Jihławje přiwzaće tajkich wuměnjenjow, kajkež sebi Čechowje za swoje kraje přejachu a kajkež běchu na cyrkwinym koncilu w Baselu přizwolene, wosebje dostawanje s. sakramenta pod woběmaj podobomaj. To sta so 5. julija 1436 w přitomnosći kejžora Sigmunda, kotryž bu tam nětko jako čěski

kral připóznaty; přetož wón bě 1421 wot Čechow wotsadźeny, kotřiž potom Witołda Litwjanskeho za krala požadachu a jako jeho naměstnika Sigmunda Korybuta přiwzachu.

Přez cyły čas tuteje wójny knježeše kejžor Sigmund we Łužicach jako w swojim samsnym kraju a zwaži sebi z wobškodźenjom prawow čěskeje króny Delnju Łužicu Hansej z Polenc zastawić (1429). Tež łužiscy panowje a knježa, kaž tež zwjazkowe města, přećiwnicy Čechow, njekomdźachu so swojemu prawemu knježićerjej, mějićerjej čěskeje króny a čěskemu sejmej njeswěrni być, a z tym přiwjedźechu na swój kraj wójnu a zapusćowanje přez Husitow, kotřiž njepřińdźechu do Łužicow jako rozšěrjerjo swojeho wuznaća, ale jenož jako wjećerjo za nadpady Němcow na Čechi.

§ 3.

Zwady wo knježenje w Łužicach; napadnistwo Brandenburgskich na Delnju Łužicu a wobkhowanje Khoćebuza a Picnja (1436—1457).

Krótke knježenje w Čechach kejžora Sigmunda (1436—1437) a jeho nastupnika krala Albrechta z domu Habsburgskeho (1437—1439) zadźeržowaše jenož stajne wójny, ale njemóžeše rozhorjene zmyslenja wujednać. Łužiscy Němcy a zwjazkowe města, z hidźenjom Čechow přewzaći, počachu bórzy po smjerći Albrechta čěske mjezy nadpadować, cyle bjez přičiny k tomu. Bjezkralowstwo w Čechach (1439—1453) a zwady stronistwow mjez sobu wosłabichu čěske knježenje we Łužicach, z čohož wšelacy intriganći wužitk pytać so njekomdźachu.

Hilžbjeta, wudowa po kralu Albrechće, njedźiwajo na njerozdźělnosć krajow čěskej krónje přisłušacych, chcyše Łužicy swojej dźowcy Hanje, kotruž za sakskeho wjeŕcha Wilhelma wudać so nadźěješe, jako pomoc dać (1441). Z tym nastróženy łužiski bohot Mikławš z Polenc poda so, hač runje jemu sakscy wjeŕchowje za jeho prawa dźědźičneho bohotstwa pjenježne zarunanje slubichu, pod škit brandenburgskeho markhrabje Fridricha na tři lěta. To zwužitkujo zakroči Fridrich z lesću do Khoćebuza (1445) a potom wobsadźi tež Pićń z wobwodom (1448). Smjerć Hilžbjety (19. decembra 1442) wotwobroći drje

přihotowane wojowanja: panowje z Polenc zwostachu při swojim prawje, ale Brandenburgscy počachu hižo w Delnjej Łužicy hospodarjować. Bórzy na to nasta zaměr Łužicy Margarěće njewěsće Fridricha Ćichomyslneho ze Sakskeje, sotře Władysława Posmjertnika (Posthuma), syna zemrěteho krala Albrechta, jako pomoc podać. Ale narodne čěske stronistwo, na kotrehož prědku wótčinc Jurij Poděbradski stoješe, a tež sakski wjeřch Wilhelm a brandenburgski markhrabja Fridrich II. nochcychu wotedaće Łužicow Margarěće přizwolić (1448). Tuž poča so z nowa njeměr, kotryž Brandenburgskim, z mocu do Delnjeje Łužicy so ćišćacym, derje posłuži.

W tym času rozpominachu w Jihławje na sejmje zhromadźeni čěscy panowje łužiske naležnosće a wobzamknychu přećiwo Jednoće Strakonicskej, kiž bě kejžorej přiwisna, wozjewjenje łužiskim krajnym stawam z dopominanjom, zo nichtó prawa nima wot čěskeje króny łužiske kraje wottorhnyć (1449). Tola dyrbjachu Čechowje brandenburgskim markhrabjam, kotřiž sebi prawo na bohotstwo w Delnjej Łužicy přimocowachu, popušćić a polěkować, na čož njepřećelnje pohladowacy sakski wjeřch Fridrich swoje napadnistwo z brónju popodpěra, ale přez brandenburgskich stronarjow pobity (1450) dyrbješe pytanje swojich prawow wotstorčić.

Znamjenity zarjadnik čěskeho kralestwa Jurij Poděbradski (w oktobru 1451 wuzwoleny) wuprawi w lěće 1453 k brandenburgskemu markhrabi Fridrichej poselstwo z přisłušnej summu pjenjez dla wupłaćenja za prawo dźědźičneho bohotstwa w Delnjej Łužicy, zo bychu po prjedyšich wujednanjach wšitke prawa na Łužicy (w Hornjej měјachu panowje z Koldic bohotstwo, w Delnjej Polencscy) z nowa čěskej krónje nawróćene byłe. Tuto poselstwo pak ničo njewuskutkowa. Bratr markhrabje Fridricha, Albrecht Achilles, kiž so stajnje přećel Čechow mjenowaše, njekhwataše z dopjelnjenjom wujednanja.

W tym času wotstupi Władysław Posmjertnik abo Ladisław po swojim krónowanju jako čěski kral (28. oktobra 1453) Zdenkej Konopištskemu ze Sternberga (10. januara 1454) wšitke swoje prawa na Khoćebuzski hród, město a kraj, z wuměnjenjom, zo by tón tu połojcu, kotruž bě brandenburgski markhrabja Fridrich wot Rinalda z Khoćebuza přez zastawjenje

dostał, zaso wróćo kupił, a druhu połojcu, přez Luthera z Khoćebuza dźeržanu, po jeho smjerći zdźědźił, potom pak wobě dźělbje jako lennistwo čěskeje króny dźědźičnje wobkhował.

Njedołho potom dźeržeštaj markhrabi Jan a Albrecht, w počatku meje 1454 do Prahi přišedši, přećelstwo z čěskim kralestwom a markhrabja Fridrich wobkhowa swój wobsadźeny dźěl D. Łužicy jako čěske lennistwo. A hač runje so markhrabjam njeporadźi cyłu Delnju Łužicu wobsydnyć, njepušćichu tola po swojim nałožku to, štož jónu zapřimnychu. Khoćebuz njedosta so ženje panam ze Sternberga, jim zbywachu jenož prózdne prawa, wo kotrež Sternbergscy so prócować njepřestawachu hač do połojcy 19. lětstotka. Tak zdźerža sebi markhrabja Fridrich Khoćebuzsku a Picnjansku po kupčeřsku dobytu krajinu a přihotowaše z tym swojim nastupnikam puć k wjetšim wotebrankam we Łužicach.

Njejednota w knježeřstwje a njeporjad w Čechach dawachu so mócnje začuwać też we Łužicach, hač do smjerće młodeho krala Władysława Posmjertnika (23. novembra 1457).

§ 4.

Knježenje Jurija Poděbradskeho; napadnistwo Maćija Korvina (1458—1471).

Jurij Poděbradski, 2. měrca 1458 jako čěski kral wuzwoleny, wotmysli sebi swoju wótčinu, wot časa wotstupjenja kejžora Karla IV. stajnje znjepokojowanu, z nowa k prjedyšej mocy pozběhnyć a wšitke jejne wobstatkowe dźělby po přisłušnosći zjednoćić. Łužicy pak po přikładźe Slezskeje so zadźeržejcy nochcychu jeho za swojeho krala spóznać; přetož němskim panam zdaše so njehódne, muža z nizkeho rodu nad sebje powyšić; prælaći pak zacpěwachu jeho jako kecarja a městam so njespodobaše, zo měješe jim Čech a Słowjan rozkazować. Tola podarmo běchu prócowanja łužiskich Němcow wo wuzwolenje jednoho z němskich wjeřchow na čěski trón: Jurij přewiny njepřećelow a pomjenowa burghrabju Zdenka Konopištskeho ze Sternberga jako knježeřskeho naměstnika we Łužicach, jako by brandenburgskim woleřskim wjeřcham pokazać chcył, zo prjedyše slubjenja rodźinje Sternbergow dźeržeć wě. Zwada, wot dawna so

přihotowane wojowanja: panowje z Polenc zwostachu při swojim prawje, ale Brandenburgscy počachu hižo w Delnjej Łužicy hospodarjować. Bórzy na to nasta zaměr Łužicy Margarećе njewěsće Fridricha Ćichomyslneho ze Sakskeje, sotře Władysława Posmjertnika (Posthuma), syna zemrěteho krala Albrechta, jako pomoc podać. Ale narodne čěske stronistwo, na kotrehož prědku wótčinc Jurij Poděbradski stoješe, a tež sakski wjeŕch Wilhelm a brandenburgski markhrabja Fridrich II. nochcychu wotedaće Łužicow Margarećе přizwolić (1448). Tuž poča so z nowa njeměr, kotryž Brandenburgskim, z mocu do Delnjeje Łužicy so ćišćacym, derje posłuži.

W tym času rozpominachu w Jihławje na sejmje zhromadźeni čěscy panowje łužiske naležnosće a wobzamknychu přećiwo Jednoće Strakonicskej, kiž bě kejžorej přiwisna, wozjewjenje łužiskim krajnym stawam z dopominanjom, zo nichtó prawa nima wot čěskeje króny łužiske kraje wottorhnyć (1449). Tola dyrbjachu Čechowje brandenburgskim markhrabjam, kotřiž sebi prawo na bohotstwo w Delnjej Łužicy přimocowachu, popušćić a polěkować, na čož njepřećelnje pohladowacy sakski wjeŕch Fridrich swoje napadnistwo z brónju popodpěra, ale přez brandenburgskich stronarjow pobity (1450) dyrbješe pytanje swojich prawow wotstorčić.

Znamjenity zarjadnik čěskeho kralestwa Jurij Poděbradski (w oktobru 1451 wuzwoleny) wuprawi w lěće 1453 k brandenburgskemu markhrabi Fridrichej poselstwo z přisłušnej summu pjenjez dla wupłaćenja za prawo dźědźičneho bohotstwa w Delnjej Łužicy, zo bychu po prjedyšich wujednanjach wšitke prawa na Łužicy (w Hornjej měječhu panowje z Koldic bohotstwo, w Delnjej Polencscy) z nowa čěskej krónje nawróćene byłe. Tuto poselstwo pak ničo njewuskutkowa. Bratr markhrabje Fridricha, Albrecht Achilles, kiž so stajnje přećel Čechow mjenowaše, njekhwataše z dopjelnjenjom wujednanja.

W tym času wotstupi Władysław Posmjertnik abo Ladisław po swojim krónowanju jako čěski kral (28. oktobra 1453) Zdenkej Konopištskemu ze Sternberga (10. januara 1454) wšitke swoje prawa na Khoćebuzski hród, město a kraj, z wuměnjenjom, zo by tón tu połojcu, kotruž bě brandenburgski markhrabja Fridrich wot Rinalda z Khoćebuza přez zastawjenje

dostał, zaso wróćo kupił, a druhu połojcu, přez Luthera z Khoćebuza dźeržanu, po jeho smjerći zdźědźił, potom pak wobě dźělbje jako lennistwo čěskeje króny dźědźičnje wobkhował.

Njedołho potom dźeržeštaj markhrabi Jan a Albrecht, w počatku meje 1454 do Prahi přišedši, přećelstwo z čěskim kralestwom a markhrabja Fridrich wobkhowa swój wobsadźeny dźěl D. Łužicy jako čěske lennistwo. A hač runje so markhrabjam njeporadźi cyłu Delnju Łužicu wobsydnyć, njepušćichu tola po swojim nałožku to, štož jónu zapřimnychu. Khoćebuz njedosta so ženje panam ze Sternberga, jim zbywachu jenož prózdne prawa, wo kotrež Sternbergscy so prócować njepřestawachu hač do połojcy 19. lětstotka. Tak zdźerža sebi markhrabja Fridrich Khoćebuzsku a Picnjansku po kupčeřsku dobytu krajinu a přihotowaše z tym swojim nastupnikam puć k wjetšim wotebrankam we Łužicach.

Njejednota w knježeřstwje a njeporjad w Čechach dawachu so mócnje začuwać tež we Łužicach, hač do smjerće młodeho krala Władysława Posmjertnika (23. novembra 1457).

§ 4.

Knježenje Jurija Poděbradskeho; napadnistwo Maćija Korvina (1458—1471).

Jurij Poděbradski, 2. měrca 1458 jako čěski kral wuzwoleny, wotmysli sebi swoju wótčinu, wot časa wotstupjenja kejžora Karla IV. stajnje znjepokojowanu, z nowa k prjedyšej mocy pozběhnyć a wšitke jejne wobstatkowe dźělby po přisłušnosći zjednoćić. Łužicy pak po přikładźe Slezskeje so zadźeržejcy nochcychu jeho za swojeho krala spóznać; přetož němskim panam zdaše so njehódne, muža z nizkeho rodu nad sebje powyšić; prælaći pak zacpěwachu jeho jako kecarja a městam so njespodobaše, zo měješe jim Čech a Słowjan rozkazować. Tola podarmo běchu prócowanja łužiskich Němcow wo wuzwolenje jednoho z němskich wjeřchow na čěski trón: Jurij přewiny njepřećelow a pomjenowa burghrabju Zdenka Konopištskeho ze Sternberga jako knježeřskeho naměstnika we Łužicach, jako by brandenburgskim woleřskim wjeřcham pokazać chcył, zo prjedyše slubjenja rodźinje Sternbergow dźeržeć wě. Zwada, wot dawna so

žehlaca, z nowa wudyri. Wolefski wjefch Fridrich zjedna drje so na připóznaće krala Jurija; ale hdyž wo sebi napřećiwnym wuprajenju krala zhoni, chcyše so na kejžora wotwołać a wuwiješe so. Hdyž potom k zjawnemu njepřećelstwu z brandenburgskim wolefskim wjefchom přińdźe (1461), wozjewi Jurij mjez druhimi njeprawymi postupami markhrabjow, zo su woni, hdyž so w zwadźe wo Khoćebuzske lennistwo ze Zdenkom Sternbergskim rozsudźešo, njepřisłušne wurěče činili. Tohodla poruči kral Jurij Zdenkej, zo dyrbi swoje prawa z brónju podpěrać a do Delnjeje Łužicy zakročić. Tam hotowachu so němscy ryćerjo, Jurijej njepřikhilni, w mócnym hrodźe při Khoćebuzu so zamknywši, na wobaranje. Kompanije šěsći měst z jich ćežkimi kanonami woblehnychu tutón hród a wutupichu jón. Fridrich boješe so nětko wo swoje dźědźične wobsydnosće a žadaše skónčenje wójny přez jednanja. Jurij porokowaše jemu wótrje jeho njeprawe zadźeržanje. Skónčnje wobzamkny so přiměr w Mosće, ale tón bu bórzy zaso zběhnjeny; tola njewě so, přez kotru stronu. Tuž ćehnjechu wójnske syły Čechow do Łužicow a tež Jurij přińdźe z mnohimi čěskimi panami do Budyšina; ludźo myslachu, zo so do Brandenburgskeje hotuje. Němcow přewza bojosć, dokelž měnjachu, zo so husitske napady wobnowja; ale mjez tym poda so kral Jurij přez Zhorjelc do Głogowa, hdźež z pólskim kralom Kazimirom Jagellonskim so zetkawši w spominanju na jenajku rěč a pokhadźenje, sławne wujednanje mjezsobneje pomocy wobzamkny (30. meje 1462). Někotre dny pozdźišo sčini Jurij tež z markhrabju Fridrichom pokoj w Gubinje, w kotrymž jemu 10,000 kop gróšow wukupje wupłaći a w njetrěbnej wulkomyslnosći hišće Khoćebuz na lenniskim prawje wotstupi. Zbytne Łužicy pak buchu čěskej krónje nawróćene a pod zarjadnistwo nowomjenowaneho bohota Albrechta Kostki z Postupic poddate. Prócowanja panow ze Sternberga wostachu bjez wuspěcha.

Hakle po tajkich podawkach dźeržeše so Jurij za woprawdźiweho knježićerja we Łužicach a přijědźe do Budyšina, zo by tu po starym wašnju na radnicy přisahu złožił a sebi hołdować dał (1463). Wobstajny pokoj zdaše so nastawać w krajach čěskej krónje přisłušacych, hač bórzy nowe njewjedro cyłemu kralestwu hrozyć poča. Kral Jurij, po přeću wjetšiny so złožujo, zakhowa

so přećelnje w nastupanju přiwisnikow Husoweje wučby. To poda bamžej Piej II. přičinu k powołanju Jurija do Roma, zo by so tam swojeho zadźerženja dla wosprawnił. Hdyž pak Jurij po rozkazu nječinješe, zbudźowaše bamž wjeŕchow Němskeje k wójnskej wuprawje do Čech. A hač runje Pius II. w krótkim zemrě (1464), powoła jeho nastupnik Pawoł II. Jurija z nowa do Roma a wuzamkny jeho z cyrkwje, wotwjaza jeho poddanow wot přisahi a wupraji jeho za wotsadźeneho wot čěskeho kralowstwa, kotrež pólskemu kralej Kazimirej Jagellonskemu poskićowaše. A hdyž tón tajkeho poskićenja přijeć nochcyše, namołwi bamž wuherskeho krala Maćija Korvina k tomu. Tehdy we Wrótsławju sydlacy bamžowy legat biskop Rudolf z Rüdesheima šćuwaše Jurijowych poddanow, bamžowe bulle po krajach čěskeje króny rozesyłajo. Wón wobroći so tež k wobydlerjam Łužicow, ale podarmo: panowje a města wobkhowachu kralej swěru a njedźiwachu na rozkazy biskopa Rudolfa, po kotrychž nichtó w kralowym mjenje ničo činić njesmědźeše pod hroženjom klatwy. Bohot Hornjeje Łužicy, Beneš Libšteinski z Kolowrat, na swěrnosć wjetšiny wobsydnych knjezow a města Budyšina so spušćejo, njekedźbowaše na intrigi biskopa a njewidźeše potrěbnosć, město z wobsadku wobsadźić. Hród Wojerecy, w tym času wobsydnosć panow ze Schönburga, běše městno zhromadźenja a wukhowa kralowskich stronarjow. Zhorjelc, bohate a sylnje wobtwjerdźene město, tohorunja kralej swěru njezłama. Tola wotpadnjenje někotrych znamjenitych panow wot krala, mjez kotrymiž so Zdenko ze Sternberga namaka, a bróński wuspěch bamžoweho stronistwa wuskutkowa rozšćěpjenje. Duchowni zjawnje přećiwo kralej wustupujcy šćuwachu lud samo w času Božeje słužby k pozběžkej přećiwo knježeŕskej mocy; tež łužiscy Němcy wuprajichu so skónčnje přećiwo kralej Jurijej a pomjenowachu jako łužiskeho naměstnika nětko Jarosława, staršeho syna Zdenka ze Sternberga (1467). Kralej swěrny zwostawacy hornjołužiski bohot Beneš z Kolowrata wotstupi bjez spjećenja dobrowólnje z Łužicy. Nětko hakle započa so wójna.

Łužiske šěsćiměsta wotewrichu (w septembru 1467) njepřećelske kročele z wuprawu 4000 wojownikow do Čech a ze spalenjom 9 wsow. Za to zahubichu čěscy panowje wokolinu Žitawy z wohnjom. We Wojerecach wobaraše so Jurijowy přećel,

Fridrich ze Schönburga, přećiwo zjednoćenej mocy šěsći měst. Nawjedowaŕ tuteje mocy, łužiski bohot Jan z Wartenberga, woblehny Wojerowski hród (27. septembru 1467), bombardowaše dołho a předoby jón lědma na kóncu slědowaceho lěta (1468). Mjez tym ćehnještaj so bohotaj delnjołužiski Boto z Ilburga a hornjołužiski Jarosław ze Sternberga, přijawši stronu krala Maćija, ze Slezakami sobu do Čech, z wulkej surowosću wójnu wjeducy, na čož samo katholska strona skoržeše (1468). Čechowje wotrunachu to z najězdom na Łužicy. Maćij wozjewi so jako čěski kral a žadaše podćisnjenje Slezskeje a Łužicow, při čimž wjele spjećenja njenadeńdźe. Dla wotraženja łužiskich Němcow wupósła kral Jurij swojeho syna Hendricha a Mikławša Střelu z Rokic. Střela zakroči do Łužicow (w spočatku septembra 1469), zbi Němcow pola Žitawy, spali Zawidow a Friedland, po čimž dale dobywajcy a zapusćejcy do Slezskeje ćehnješe. Tola zbože khileše so na stronu Maćija, kotryž při wšěch prócowanjach Jurija Slezsku a Łužicy při sebi zdźerža. Wotpósłani z Łužicow přisahachu Maćijej we Wrótsławju 7. junija 1469.

W běhu tutych podawkow skutkowaše wrótsławski biskop Rudolf z Rüdesheima najpilnišo a namaka tež podpěru pola duchownych. Jich służbam dyrbješe Maćij Korvin swój wuspěch w času najězda do čěskich krajow so dźakować. Ale hač k přewinjenju Jurija bě hišće daloko. Tón měješe wjele přiwisnikow, móc charaktera a wutrajnosć; wójnske zbože so wažeše, tola smjerć Jurija (22. měrca 1471) přeměni dotalne rjadowanje krajow a stawi prašenje: štó ma čěski kral być?

§ 5.

Knježenje Maćija Korvina a kralow z domu Jagellonow: Władysława II. a Ludwika (1471–1526).

Dwě hłownej čěskej stronistwje měještej móc, zo byštej swój hłós wažiłoj při wuzwolenju noweho krala. Přiwisnicy bamžowskoněmscy chcychu Maćija Korvina, z nimi zjednoćichu so tež łužiscy ryćerjo a města; narodna strona utraquistow pak žadaše sebi, dźiwajo na přeće zemrěteho krala Jurija, Władysława, syna pólskeho krala Kazimira Jagellonskeho. Tuta strona doby a 16lětny młodźenc Władysław II. bu na čěski trón pozběhnjeny

(1471). Tola bamžowskoněmske stronistwo nochcyše Władysława připóznać a dźeržeše so Maćija, kotrehož bamž podpěraše. Maćij wotmysli sebi wo čěsku krónu z brónju wojować; tola też kral Kazimir pósła swojemu synej 60,000 Polakow na pomoc. Wójna z přetorhnjenjemi někotre lěta traješe, hač so skónčnje w lěće 1478 mjez Władysławom a Maćijom we Wołomucu wujednanje sta, po kotrymž bu Władysław jako čěski kral připóznaty a Čechi wobsadźi, ale druhe kraje čěskeje króny: Morawa, Slezska a Łužicy, wostachu při Maćiju z wuměnjenjom, zo po jeho smjerći z nowa čěskej krónje připadnu.

Tuto wujednanje bě po přeću łužiskich Němcow, kotrymž bě wuherski kral Maćij lubši dyžli Władysław, kotrehož narodne čěske stronistwo na trón pozběhny. Jenajkosć słowjanskeho pokhadźenja Polakow a Čechow, přez krala Jurija sčinjene kročele k zbliženju bratrowskeju narodow napjelnichu Němcow ze strachom a pokhilichu jich na Maćijowu stronu. Tola woni zmylichu w swojim wočakowanju. Maćij staraše so přede wšitkim wo porjad w kraju, natwari hród Ortenburg w Budyšinje z nowa (1483), a jeho zastojnicy njepřepušćichu samowólnosć němskich panow a ryćerjow, haj wobkhadźachu druhdy surowje z njeposłušnym zemjanstwom a měšćanstwom. W tym nastupanju je bohot Delnjeje Łužicy, Jurij v. Stein, přećel a lubušk krala Maćija, pomnjeća hódny. Skónčnje w lěće 1486 wobzamkny Maćij přiměr z Pólskej a z Čechami přećiwo Němskej. Nětko hakle móžachu so Němcy přeswědčić, zo je Maćij jich njepřećel. Z kajkej radosću přijachu po tajkim powěsć wo smjerći krala Maćija (6. hapryla 1490) a wo skónčenju wuherskeho knježenja! Hnydom wobsadźichu łužiske stawy hród w Budyšinje a wotmyslichu sebi bohota wuzwolić, ale kral Władysław II. da jim wozjewić, zo po dotalnym nałožku sam čěskeho pana jako bohota poznamjeni a pósła na tuto zastojnstwo Sigmunda z Wartenberga.

Přewzaće knježenja we Łužicach přez krala Władysława II. připadny do pokojneho časa a jeho mudre postupowanje lubješe wobkhowanje dalšeho měra w kraju. Nad tym so łužiscy Němcy zradowachu, khwalachu Władysława a chcychu sebi wot noweho krala privilegije wudobyć, kóždy staw — zemjenjo a města — na swój wužitk. Hižo wot l. 1490 jednachu zwjazkowe šěsć města mjez sobu, zo bychu pokoj wužiwajcy swoju móc w kraju

powyšiłe, njelutowachu pjenjez na dostaće privilegiji w kralowskich kenclijach, překupowachu wjele zemjanskich kubłow po předołženych ryćerjach a činjachu sebi přećelow mjez kralowskimi pobóčnikami. Ryćeřski staw pak, wokhudnywši w prjedyšich wójnach, zabawješe so z rubježnistwom a pohladowaše ze zawisću na přiběracu móc městow. Stare zwady wo sudniske prawo, w swojim załožku zašmatane, wubudźichu rozhorjenje mjez ryćeřstwom a městami. Přińdźe k zjawnym njepřećelstwam. Wobaj stawaj podaštaj so ke kralej z předpołoženjom swojich přećow. Města spušćejcy so na swoju nahladnosć a na miłosć krala, kotrehož Zhorjelčenjo „gnaediger Herr“ mjenowachu, prócowachu so wo rozšěrjenje prawomócnosće městow na susodnu wokolinu, hdźež sudy hižo wot zemjanow wotwisowachu. Tola kak so měšćenjo Němcy spodźiwachu, hdyž bu jich wotpósłancam w lěće 1510 w Kutnej Horje kralowski wusud wozjewjeny w čěskej rěči! Wotpósłancy městow woteńdźechu, a ryćerjo wostachu hišće kralej so dźakować za wusud, kotryž na škodu městow poruči, zo poddani ryćerjow w budyšinskim wobwodźe nimaju w Budyšinje so sudźić, ale zo dyrbi kóždy před swój ryćeřski sud słušeć. Z tym pak so zwada njeskónči, města mjelčachu na khwilu, ale rozhorjenje mjez nimi a ryćeřstwom pokazowaše so hišće dołho.

Władysławowe přidźeržowanje k narodnej čěskej politicy a knježenje w Łužicach z dźiwanjom na potrěbnosće čěskeje króny, a nic na wočakowanja łužiskich Němcow, dyrbješe na wjesny lud skutkować, za kotrehož duchowne a materialne pozběhnjenje móžeše w tamnym času jenož cyrkej so postarać; přetož knježenje nad poddanami wotwisowaše wot zemjanow, a nic wot króny. Z cyła wotwisowaše zbože wjesneho ludu wot khmanosće a zadźerženja krajneho bohota, a tón běše Čech.

Po smjerći Władysława II. w Budźe l. 1516 knježeše jeho syn Ludwik jako kral wuherski a čěski do lěta 1526, w kotrymž 29. augusta w bitwje z Turkami pola Mohača ćěkajo w bahnje zahiny. Čechowje wuzwolichu ze swobodneje wole a njewotwisnje wot Wuherow rakuskeho wjeřcha Ferdinanda I., bratra kejžora Karla V., jako swojeho krala. Tuž poča z nowa Němc nad Čechami a Łužicami knježić.

§ 6.
Byće Serbow pod knježenjom čěskich kralow w 14., 15. a 16. stotku.

Knježenje čěskich kralow we Łužicach připadźe do toho časa, hdyž běchu hižo Němcy rjadowarjo kraja, hdyž w knježich hrodach a w městach hižo cuzokrajne nałožki so rozwijachu, hdyž němska rěč serbsku pohłušeše, hdyž bě Němc poručeř a knjez, Serb pak poddan a służobnik. Karl IV. smili so nad nuzu wjesneho ludu, rozkaza bohotomaj w Budyšinje a Zhorjelcu, zo byštaj za wbohi lud so starałoj a ryćerjam njedowoliłoj jón z wulkimi dawkami a wšelakimi žadankami potłóčować (w l. 1355); tola knježstwa na to njedźiwachu. Lěto pozdźišo poručeše Karl IV. ze „złotej bullu" (1356) markhrabjam a wjeřcham, zo bychu słowjansku rěč wuknyli, ale to njezadźěwaše Němcam tule rěč ze sudow a cyrkwjow wustorkować, a wo serbskim rozwučenju w kajkichžkuli šulach njemóžeše nichtó ani pomyslić.

. Swěrne zwostawanje Serbow při wótcowskich nałožkach a wotkhilenje wot wuknjenja němskeje rěče nuzowaše Němcow k wobkhowanju wosebiteho sudu za serbskich wjesnjanow, pod mjenom: „das wendische Landgericht". Tutón sud wotbywaše so w 15. a 16. lětstotku jako prjedy po serbsku, před dźědźičnymi ławnikami abo radcami, w přitomnosći wosebiteho zastojnika Němca. W Zhorjelcskim sudnym wobwodźe słužachu wjesni šołtowje jako ławnicy a rěkachu po němsku „Starassen auf dem Lande" (l. 1376); w Budyšinskim pak mjenowachu so „Starosten". W lěće 1436 wukonještaj . ławnisku přisłušnosć dwaj starostaj: jedyn z Přišec a druhi z Lutyjec; w 16. stotku jedyn z Přišec a druhi z Dobranec. Tući starostowje njedostawachu za swoje zastojnstwo žanoho wosebiteho zarunanja, ale jenož jědź a po dokonjenju sudniskeho skutkowanja kanu piwa a dwě kulcy całty.

Łužiske klóštry buchu w 13. a 14. stotku nadobnje wobdarjene přez markhrabjow a swětskich knjezow, nakupowachu sebi mnohe krajne wobsydnosće a wšelake dokhody nic jeno z kubłow, cła, přewozow, młynow, korčmow, ale tež ze sudnistwa. Z rozmnoženjom dokhodow napjelnjowachu so klóštry přecobóle z mnichami a čeledźu z Němskeje, z tym cuzokrajne sydlišća w serbskim kraju tworicy. Mnohe wsy serbskich poddanow

dyrbjachu so po wašnju swojich knjezow złožować, kotřiž serbski njerozymjejcy žadachu, zo bychu jich poddani a słužobni němski wuknyli.

Přikaznje biskopa Bruna II., zo bychu duchowni serbsku rěč znali a ludej w zrozymliwej rěči prědowali, wuńdźechu z pomjatka: cuzokrajne duchownstwo nječuješe we sebi ani mocy ani přisłušnosće serbskemu ludej nabožnu wučbu po serbsku wudźěleć, přez čož wjesny lud w běhu 14. a 15. lětstotka do ćěmnoty zapadny. Tehdy spózna štyrcety mišnjanski biskop, horliwy Jan VI. ze Salhausen, na tuto dostojnstwo w lěće 1487 powyšeny, w kak zrudnym wobstojenju so nabožne rozwučenje ludu namaka, a wuda tohodla pomnjeća hódny rozkaz we łaćanskej rěči, zo dyrbja „tajcy měšćanscy a wjesni fararjo mišnjanskeje diöcesy, kotřiž maju serbski lud w swojich wosadach a serbskeho jazyka mócni njejsu, a tohodla prědować, spowědać, ani wótčenaš, japoštołske wěrywuznaće a druhe wozjewjenja wukładować njezamóža, sebi kapłanow abo zastupnikow dźeržeć, w tutej rěči znatych a nazhonjenych, zo bychu wědźeli Serbam prědować a jich wo tutych wěcach wužitnje a lohcy rozwučować“ — hewak jim hrožo, zo swoje duchownske města a dokhody zhubja. Postaranje biskopa Jana wo moralne pozběhnjenje serbskeho ludu z pomocu křesćanskeje wučby w zrozymliwej rěči zniči so přez spjećenje Němcow runje tak, jako w 14. stotku wšelake prócowanja Karla IV. wo wolóženje wosuda serbskich wjesnjanow, přez němske ryćeŕstwo wurubjowanych a potłóčowanych, ničo njepomhachu. W nastupanju serbskeho ludu zapřijachu łužiscy Němcy: ryćerjo, měšćenjo, duchowni a wšitcy jich słužobnicy, bjez rozdźěla jednomyslni, wotćiskujcy wšitku čłowjesku a křesćansku sprawnosć, zo dyrbi serbski kraj z mocu němski być, serbski lud pak němski! Doniž pak tutón lud wolu k zaćisnjenju swojeje narodnosće njepokazowaše, dźeržachu Němcy za přisprawne, jón do poddanstwa zestorčić, jemu derjeměće a rozwučenje wotewzać, zo by w nuzy a wohłupjenju zahinył abo so wotnarodnił. Prócowanja Němcow so skónčnje poradźichu. Serbski lud běše w 15. stotku hižo tak zapadnył, zo w času husitskich najězdow na Łužicy, byrnje wjacykróć přiležnosć měł so na swoje starodawne přisłušne prawa dopomnić, ani jónu so njepozběhny, ale spokojny wosta w času wojowanja Čechow z Němcami, njezjednoćejo so ze

žanej stronu, z čimž jasnje dopokaza, zo njebě přiwisnik Husitow, ale zo tež swojeje krewje přeliwać nochcyše za jemu cuzu němsku należnosć.

Z čěskich kralow běše Jurij Poděbradski, lubowar słowjanskeje narodnosće, zwólniwy za serbski lud wšitko činić, ale njeměrne časy njedowolichu jemu we Łužicach reformy k wužitku podćisnjeneho ludu započeć. Mjez tym přiběrachu w 15. stotku łužiske města na zamóžitosći a wójnskich mocach, a ryćerjo zwužiwajcy njeměr w krajach čěskeje króny wuwjazachu poddatych Serbow tak, zo so hibać njemóžachu. Pozdźišo za kralow Maćija a Władysława pojimachu bohotowje, wot njeju we Łužicach postawjeni, swojowólnosć ryćeŕstwa a nazdatosć městow, ale na njezbože žadyn z njeju njepomysli na moralne a oekonomiske pozběhnjenje serbskeje ludnosće. W tajkich wobstojnosćach dočaka tuta ludnosć po smjerći krala Ludwika powołanje rakuskeho wjeŕcha Ferdinanda na čěski trón (w lěće 1526). Wot toho časa zhubi so wšitka nadźija na pozběhnjenje serbskeje narodnosće w zjednoćenju z Čechami a Polakami.

§ 7.

Přestrěń serbskich sydlišćow w času němskeje reformacije.

Hdyž wučba M. Luthera njeměr w Němskej wzbudźi, stupaše serbska narodnosć při Sali a Łobju do rowa; tuž móžeše so bjez zadźěwka wokoło Wittenberga, Magdeburga, Lipska, Mišna a Draždźan rozšěrić. Jenož na ranišej stronje Čorneho Halštrowa a Połčnicy, wosebje we Łužicach přewyšowaše mnohosć serbskeho ludu hišće ličbu Němcow. Tehdy ćehnjechu so serbske wosady a wsy wězo na wšitke strony (z wuwzaćom při južnych kónčinach) dale dyžli nětko. Na wječornej stronje běchu ze serbskim ludom zasydlene: Biskopicy, Ramnowy, Porchow, Halštrow, Protycy, Smrjokow, Sepicy, Wulki Hrabow, Ronow, Wulki Bukow, Ruland (něhdy Rolany?), Hermsdorf, Kropno a Lindow t. j. wšitkón kraj mjez Połčnicu, kotraž z wjetša Łužicu wot Mišnjanskeje dźěli, a Čornym Halštrowom. Wokolnosć (Złeho) Komorowa běše cyła serbska. Delnjoserbske wosady běchu na wječornej stronje: Rukow, Bychow (z wokolinu), Bokowice, Klěšišća, Załgosć, Naźějece a Bytna. Dale dele počinachu so wot Grabina serbske

wosady, kotrychž hranica so nimo Grožišća, Wysokeje, Łukowa a Golišyna ćehnješe hač do Brandenburgskeje we wokolinje Storkowa; w tutym měsće bydlachu Němcy a tež Serbja. Wottam wobroća so hranica serbskeje narodnosće do Běskowa a Přibrěga při Wódrje a wottudy twori so naraňša mjeza Serbowstwa přez wokolinu Gubina, Brod a Trěbul, dale wjedźe k Přibuzu, hdźež běše tež wjele Serbow. W tej stronje spočina so hornjołužiska hranica, hdźež běchu Lipoj, Dubc, Kózły, Jězor, Dźěže, Měrjow, Mysłecy serbske wosady. Wottudy k ranju a k połdnju bě bóle rědka serbska ludnosć hižo prjedy přeněmčena a w Žitawskim kraju zasydlichu so Němcy tež hižo w 13. lětstotku.

Mjenowane wosady leža nětko zwonka serbskeho kraja, ale w 16. stotku běchu hišće serbske. Jich wotnarodnjenje pokročeše pomału, tak zo bě w zdalenym kućе wokoło Storkowa w l. 1610 hišće 40 serbskich cyrkwjow, wot kotrychž po 150 lětach ani slěda njezwosta. Druhe wosady zhubichu so Serbstwu hišće pozdźišo.

§ 8.
Spadowanje katholskeje cyrkwje we Łužicach.

Němske duchownstwo, zarjadowanje cyrkwje do swojeju rukow zebrawši, wobsadźowaše kapitl w Budyšinje, klóštry a měšćanske a lěpše fary z wjetša z Němcami, často z němskimi zemjanami; tež njedźeržeše so wšudźe rozkaz biskopa Jana VI. Tola běchu w Budyšinje a tež na wsach serbscy duchowni, kaž mjena jich ródnišćow dopokazuja.

W tajkim času poča so z Wittenberga (Běłeje Hory) w 16. stotku Lutherowa wučba rozšěrjeć. Tachantstwo a franciskanowje w Budyšinje njeběchu za tule wučbu, tola jedyn z nich Pawoł (tohodla Bosak rěkany) zwaži so w l. 1520 w Budystecach, kotrež wot l. 1507 pod kollaturu Budyšinskeje rady stojachu, w Lutherowym duchu prědować. W Budyšinje samym poča Michał Arnold w l. 1525 tajke prědowanja, dyrbješe pak w slědowacym lěće město wopušćić. Podobnje bě w druhich łužiskich městach. Na wsach mjenuje so w Rychwałdźe w lěće 1527 Jan Axt jako lutherski duchowny. Wosebje Němcy rozšěrjachu nowu wučbu z wulkej horliwosću, najprjedy w městach a potom tež zemjenjo na wsach, hdźež mějachu kollaturu. Kral Ferdinand drje prócowaše so w swojich krajach tomu zadźěwać, ale wójny z Turkami

běchu přičina, zo so jeho rozkazy njedopjelnichu. K tomu přińdźe, zo łužiske krajne stawy přećiwo tajkim rozkazam skutkowachu. Tohodla tež napřećiwjenje Mišnjanskeju biskopow Jana VII. ze Schleinitz (1518—37) a Jana VIII. z Malećic (1538—49) ničo njepomhaše. Hdźežkuli duchowny woteńdźe abo zemrě, bu wot kollaturow nowy po jich žadanju postawjeny; wšelacy buchu tež wotsadźeni. Tak přeměnichu so wosebje po Augsburgskim sejmje 1530 we Łužicach a wosebje tež „w Serbach“ katholske wosady do lutherskich, z wuwzaćom někotrych pod kollaturu klóštrow Marijneje Hwězdy a Marijneho Doła a budyšinskeho tachantstwa wostawacych abo wot tachantow mócnje zakitanych, jako Radworja. We wosadach, do Stołpnjanskeho knježstwa z Biskopicami słušacych, kotrež bě biskop Jan IX. z Haugwitz (1559) z wolefskim wjefchom Augustom Sakskim za Mühlbergski wobwod wuměnić dyrbjał, přewjedźe so reformacija přez visitaciju wjefchowskich kommissarow w lěće 1559. W Khoćebuzskej dokonjachu ju Brandenburgscy wjele prjedy. Najpozdźišo drje je so reformacija w Huscy (1578) a w Kotecach přiwzała.

Po swojej zasadźe dyrbješe nowe wěrywuznaće, kotrež łaćanske modlitwy z cyrkwje wupokaza, Serbam přećelne być a za rozwučenje w maćefnej rěči so prócować. Tola w skutku so mało za nich sta; přetož Němcy měnjachu, zo so Serbja w krótkim do Němcow přeměnja. W tym pak so zamylichu. Serbja nochcychu němske prědowanja słyšeć, čohoždla lud nowe wuznaće tak spěšnje njepřiwza, kaž bě so wočakowało. Tuž dyrbjachu so kollatorstwa, kiž chcychu rad reformaciju ruče zawjesć, wo serbskich prědarjow postarać. Wot lěta 1521—1540 pak bě jenož jědnaće katholskich serbskich duchownych k nowemu wuznaću přestupiło. Tohodla dyrbjachu wjesni Serbja hač do l. 1554 za lubo wzać, zo so jim we wšelakich wosadach wučerjo abo tehdy „šrybarjo“ *), zwóńcy a rjemjeslnicy (w Sprewicach kowaf ze wsy) jako fararjo postawichu, hdyž mějachu najtrěbnišu šulsku wědomosć a bibliju trochu znajachu. Lud skónčnje na tajkich serbskich prědarjow radšo posłuchaše dyžli na wučenych fararjow, kiž jenož němscy rěčachu; wšak mějachu tež wšelake němske wosady njestudowanych duchownych, n. př. Leopoldshain.

*) Hrjehof Stuhlschreiber přińdźe tehdy prěni z university Wittenbergskeje do Palowa. Někotři druzy njestudowani běchu tam swjećiznu dostali.

W mnohich wosadach pak rozšěrješe so z nowym wěrywuznaćom němska rěč hišće bóle dyžli prjedy. Kollatorowje žadachu wšudźe pódla serbskeho tež němske prědowanja, haj často běchu jenož za němske. Tajkim a druhim běše nowe wuznaće a krajnoknježeŕska cyrkej srědk, z kotrymž dyrbješe po jich mysli přeněmčenje Serbow so dokónčić. Tola Bóh je hinak rozsudźił! Skónčnje počachu so hornjołužiske krajne stawy, zemjenjo a města wo swojich serbskich sobukřesćanow starać. W lětomaj 1538 a 1551 wuda so rozkaz, po kotrymž dyrbjachu so khmani serbscy młodźency do šulow pósłać a na duchownstwo přihotować, zo bychu tež Serbja dosahacych duchownych dostali. K tomu so přislubi, zo maju tajcy z robоćanstwa abo poddanstwa woswobodźeni być. To wubudźi mysličku, zo by so za Serbow wosebita wyšša šula (gymnasium) założiła. Město Lubij poskićeše swój wuprózdnjeny franciskanski klóštr jako přihódny lokal a wulki dźěl lěsa k zdźeržеnju tajkeje šule. Łužiske stawy wuprawichu póselstwo ke kejžorej Maximilianej II. w l. 1570 do Prahi z próstwu wo přizwolenje k tomu. Tola prjedy hač móžeše póselstwo swój zaměr docpěć, zaniči woheń město Lubij a założenje šule bu wotstorčene — na wěčne. Jenički wunošk tutoho staranja za Serbow bě, zo smědźachu nětko do němskich šulow a gymnasijow (wosebje w Budyšinje, Zhorjelcu a Khoćebuzu) zastupić, a zo buštaj wottal (1575) na wjeŕchowskej šuli (gymnasiju) w Mišnje dwaj wučomcaj serbskeho naroda jako stipendistaj darmotnje přiwzataj. To bě drje dobrota za lutherskich Serbow, ale jara snadna za tamny čas, w kotrymž běše serbskich wosadow hišće tak wulka mnohosć!

Wosady, kotrež katholske wostachu, dostachu w tym času nowu wyšnosć. Po horliwymaj Janomaj (VII. a VIII.) přińdźe Mikławš II. z Karlowic (1550—1555) na Mišnjanski biskopski stoł, pod kotrymž diöcesa hižo jara woteběraše, wosebje w Sakskej, a po nim słaby Jan IX. z Haugwic, w Stołpnju a Wurzenje přebywacy, kotryž 20. oktobra 1581 swoje zastojnstwo złoži. Hdyž bě hižo prjedy probst budyšskeho kapitla, Hieronym z Komerstädta, biskopowy zastupnik we Wurzenje, wot katholskeje cyrkwje wotstupił, přepoda w lěće 1560 kejžor Ferdinand, čěski kral, tajke zastupnistwo a dohladowaŕstwo tachantej Janej Leisentrittej; toho pak potom bamž wobtwjerdźi jako biskopskeho administratora we

woběmaj Łužicomaj a přepoda duchownsku prawomócnosć tež wobstawacemu kapitlej, kotrehož cyrkej nětko mjeno „exemta“ dosta. Tutón starosćiwy prěni njewotwisny tachant Jan bě rodźeny z Wołomuca (1520), kanonik w Budyšinje wot 1549, a tachant wot 1559 hač do 23. novembra 1585. Wón móžeše jenož hišće mały dźěl Serbow pod swojej mocu zdźeržeć. Dokelž wón čěsku a pólsku rěč znaješe, je so wěsće rad tež za Serbow starał; w Budyšinje dźeržeše wón serbskich prědarjow a zakitowaše serbsku wosadu w Radworju.

§ 9.
Zadźerženje Němcow přećiwo Serbam w 16. stotku.

Hač runje wulka wjetšina serbskeho ludu po něčim z Němcami jedne a to same wěrywuznaće přiwza, njepřejachu Němcy tola Serbam, štož bě za nich trěbne a zdobne. Tući běchu přeco hišće hidźeny poddanski lud, na kotryž njebu dźiwane. To pokazuje so zjawnje w přeněmčowanju Serbow w 17. a 18. stotku; tež w 16. stotku, khiba jenož w prěnjej horliwosći za nowe wěrywuznaće, pohladowachu Němcy z hidźenjom na Serbow, kotrychž knježeřske akty njepřestawaju „wendische Bauersleute“ mjenować. Krajne prawo zakazuje Serbam po starym wašnju nic jeno wužiwanje jich rěče před sudom a w šulach, ale njedowola jim ani do rjemjeslniskich jednotow a do měšćanstwa zastupować, haj ani rjemjesła wuknyć, nochcedźa-li so swojeho serbskeho pokhadźenja wotrjec, štož dyrbi so druhdźe njesłyšana surowosć mjenować. Serbski hólc, chcyše-li pola rjemjeslnika do wučby zastupić, dyrbješe křćeńske sobu wobswědčace wopismo přinjesć, zo njeje ze serbskeje krewje, ale z němskeje — „dass er guten deutschen Geblüts und nicht wendischer Nation sei.“ W městach z rjemjeslniskich jednotow wuzamknjeni Serbja móžachu wosebite zjednoćenstwa tworić, do kotrychž žadyn Němc njezastupi. Štóž bě na jednym měsće zapisany, njemóžeše so do druheho přesydlić bjez předłoženja wopisma, zo njepokhadźa wot serbskeju, ale wot němskeju staršeju! Jenička móžnota bě, zo swoje pokhadźenje z pjenjezami wukupi. Błažij Wuj (Vetter) ze Smjelneje, 15. julija 1568 měšćanske prawo w Biskopicach dostawši, dyrbješe za to, zo běše Serb, sto tolerjow zapłaćić, štož bě nahladna summa za tamne časy.

Hišće hórje bě za Serbow na wsach. Rólniski lud, wosobinskeje swobody wurubjeny, běše w dospołnej wotwisnosći wot němskeho zemjana, kotryž swojich poddanow jako roboćanow wužiwaše a jich přestupjenja sam abo přez swojeho zastojnika sudźeše. Jedyn z potłóčowarjow, Franc z Minkwic, wobsedźeŕ kubła Mokrowa w Delnjej Łužicy, rozhori z wobćežnym přesćěhanjom swojich serbskich poddanow hač k rokoćenju, na kotrymž so wjele susodnych wsow wobdźěli (w lěće 1548). W swojej drje přehnatej skóržbje pola krajneho bohota piše Minkwic, zo je sebi jedyn z njeměrnikow mjeno „kral" dał a chce sebi tež wot njeho hołdowanje žadać. To wězo skutkowaše; winowaći buchu zajeći a khostanje wšěm njespokojnym rót zamkny.

Wšitko to sta so w Łužicach, hdyž běchu hišće pod wyšnosću čěskeje króny; tola njezabudźmy, zo běchu tehdy čěscy kralowje hižo wjeŕchowje z rakuskeho domu, za kotrychž wobaranje ludu słowjanskeje narodnosće žaneje wažnosće njeměješe!

§ 10.

Wzdźěłanosć a prěnje pospyty w pismowstwje.

Dokelž běše w 13. stotku zemjanstwo we Łužicach hižo cuzokrajne abo zněmčene, jako nimale tež města, móžachu w tutej periodźe lědma trochu swobodniši wićazowje wjetšu wzdźěłanosć pytać a docpěć. W 14. a 15. lětstotku běchu němscy zemjenjo a měšćenjo z Łužicy na universitach, Serbja móžachu jenož na duchownstwo studować. Wěmy, zo so tuto w šuli přez biskopa Bruna w Budyšinje založenej a na kapitlu sta. Wučba je najprjedy dyrbjała w maćeŕnej rěči so wudźěleć. Hač pak su w prěnim času w 13. stotku serbscy napisane wukładowanja abo rozwučenja měli, njeje znate; z najmjeńša njejsu žane so wukhowałe. Ćišćenje knihow, w druhej połojcy 15. lětstotka wunamakane, rozšěrješe so pomału a hakle 1552 załoži Mikławš Wolrab prěnju ćišćeŕnju w Budyšinje. Prjedy tuteje běše w łužiskich městach jenož w Zhorjelcu mała ćišćeŕnja.

Mjez tym pak njemóžeše so serbske pismowstwo wuwijeć, dokelž w 14. a 15. stotku serbsku rěč w městach z mocu zahanjachu a ze šulow wuzamknychu. A na wsach hewak šule njeběchu, khiba zo snadź zrědka hdy něchtó cyrkwiny spěw a či-

tanje wučeše. Hdyž so zwjazk Łužicow z Čechami zmócni (wosebje přez čěskich bohotow a jich zastojnikow), su zawěsće serbscy duchowni z najmjeńša čěske spisy a knižki měli a z nich w cyrkwi perikopy z biblije abo modlitwy najprjedy na serbski hnydom při čitanju přełožowali, kaž su to pozdźišo z łaćanskich rukopisow (jako prědowanja) a z němskich knihow činili. Čechowje pak měječhu k tomu přihódne spisy zahe dosć, tak je n. př. přěni ćišćany nowy zakoń z lěta 1475, cyła biblija 1488. K tomu bě starša čěska rěč našej serbskej wjele podobniša dyžli nětčiša. Z přiwzaćom reformacije njemóžachu so tajke čěske přiručne knihi wjacy wužiwać, ale duchowni dyrbjachu so po němskich złožować. Při spisowanju trěbnych serbskich agendow, perikopow atd. je drje so z přěnja čěski tehdyši prawopis trjebał, kajkiž w přěnim znatym serbskim texće*) a w přěnich serbskich rukopisnych a z dźěla tež w ćišćanych spisach widźimy**). Přěni nam zakhowany spis, před kotrymž zhubjeny serbski katholski katechismus pod biskopom Janom VI. wudaty so spomina, namaka so w Barlinje, mjenujcy 1548 k ćišću přihotowany přełožk noweho zakonja wot Mikławša Jakubicy w delnjoserbskej rěči. Druhi znaty a 1574 w Budyšinje ćišćany spis je delnjoserbscy přełoženy Lutherowy katechismus wot Albina Mollera z Třupca pola Lubnjowa. Hakle 1597 wuńdźe hornjoserbski přełožk tutoho małeho katechisma wot Wjacsława Warichia, fararja w Hodźiju.

W spočatku 17. stotka wuda Handrij Tharæus, lutherski farař z wokoliny Storkowa, serbski katechism w tamnišej narěči z łaćanskim napismom: Enchiridion vandalicum (1610). Sydmnaće lět pozdźišo hakle wozjewi Hrjehoř Martini, farař w Poršicach, přełožk sydmi pokutnych psalmow z pódla stojacym němskim (1627). Z tym bu kónc z pismowstwom za lutherskich Serbow hač do dźěławosće Michała Frencela w Hornjej a Bohumiła Fabricia w Delnjej Łužicy. Dokelž je takle žałostnje mało za přěnje cyłe sto lět so serbscy ćišćało, njemóžemy derje měnjacemu Chr. Knauthej prawo dać, jako by serbska rěč z re-

*) To je serbska přisaha za měšćanow z 15. stotka, woćišćana w Časopisu Maćicy Serbskeje 1875, str. 51.

**) Pokazki z tutych přěničkow su w Časopisu M. S. a druhdźe z nowa ćišćane.

formacije wužitk měła.*) Katholskich Serbow pak bě tak mało zwostało, zo so njepłaćeše za nich knihi wudawać. Ani přisłušenje Łužicow k Čecham, ani připokazanje k Sakskej njepomhaše serbskej rěči a literaturje w spomnjenych sto lětach ničo; přetož ze wšěch stron drje wočakowaše so wotemrěće Serbow. Hižo prěni znaći wudawarjo serbskich knižkow złožowachu so, w němskich šulach pobywši a z němskich knihow přełožujcy, přejara po němskej rěči, štož jich wobroty rěče a prawopis dopokazuja. Tola słuša jim dźak, zo su z najmjeńša za Serbow so poprócowali a z tym pozdźišim spisowarjam nastork dali, kotřiž bu potom wjacy a trochu lěpje pisali.

§ 11.

Wottorhnjenje Łužicow wot čěskeho kralestwa.

Čěscy kralowje z domu rakuskeho, sami Němcy, nječujachu potrěbnosć wo serbsku narodnosć we Łužicach so starać. Přez cyły lětstotk (1526—1635) knježenja tutych kralow**) zwužitkowachu Němcy wšitke wobstojnosće k swojemu wužitkej a knježachu w kraju po swojej woli. Hdyž pak so w Čechach njeměr započa dla wotsadźenja krala a kejžora Ferdinanda II., kotryž swoju móc znjewužiwaše, wotmysli sebi Jan Jurij I., woleński wjeŕch sakski, potomnik prjedyšich mišnjanskich markhrabjow z domu Wettinskeho, Łužicu pod swoje knježenje přiwjesć. Tohodla njedźeržeše so wón ligi (zjednoćenja) protestantskich wjeŕchow, hač runje bě sam lutherski, ale přida so katholskemu stronistwu a bu swěrny přećel kejžora Ferdinanda II., kiž z Čechami wojowaše, dokelž běchu na jeho město Fridricha, woleńskeho wjeŕcha Pfalcskeho, jako krala powołali (1619).

Hdyž łužiske krajne stawy w Zhorjelcu sejmowachu, přińdźe wotpósłanc woleńskeho wjeŕcha sakskeho do Budyšina (w septembru 1620) z prašenjom: komu chcedźa Łužicy posłušne być, kejžorej Ferdinandej II. abo Fridrichej Pfalcskemu? Na powěstwo wo tym wotpósła Fridrichowy general nad slezskim wójskom, wjeŕch Jan Jurij Jägerndorfski, pola Žitawy stojacy, nje-

*) Přirunaj jeho cyrkwine stawizny str. 372.

**) Ferdinand I. 1526—61, Maximilian II. 1561—76, Rudolf II. (1576—1612), Maćij II. 1612—19, Fridrich Pfalcki 1619—20, Ferdinand II. 1620 w Čechach do 1637.

wulki wotdźěl wójska pod hejtmanom Hanušom Karnickim do Budyšina. Ze spěšnym pokhodom docpě Karnicki Budyšin prjedy dyžli Saksowje, kotřiž so tež přibližowachu, a wobsadźi město. Na 9. septembra přićeže 14,000 Saksow z mnohej artilleriju a poča Budyšin bombardować. Karnicki njezhubi wutrobitosć, porjedźeše wobtwjerdźenja, wobrónješe měšćanow a wotbiješe stajne napady. Nadběhi na město wobnowjachu so kóždy dźeń, předměsća spalichu so dospołnje, měšćanske murje so pukachu, cyrkwje a wjetše twarjenja rozpadowachu, ale železna wola Karnickeho dźeržeše wobsadku w posłušnistwje a dawaše jej nadźiju na wotpokazanje napadow nimale štyri tydźenje. A hdyž hižo žana nadźija na wotwoboru wjacy njezbywaše, wopušći Karnicki ze swojim małym wotdźělom 5. oktobra 1620 Budyšin, z woleřskim wjeřchom sakskim swobodne wotstupjenje sebi wujednawši.

Po 34 dnjach (9. novembra) buchu Čechowje na Běłej Horje pola Prahi žałostnje zbići, kral Fridrich V. zdźerža so z wućeknjenjom a kejžor kral Ferdinand, jako dobyćeř Prahu wobsadźiwši da swěrnych přiwisnikow Fridricha skóncować a zaja jich wobsydnosće. Zo bychu podobnemu wosudej wućekli, wuprawichu łužiske krajne stawy póselstwo k woleřskemu wjeřchej Janej Jurijej I. z próstwu, zo by jich z kejžorom wujednał. Wjeřch rad do tuteje naležnosće so měšejo zdźerža sebi Łužicy jako zastawu za wójnske wudawki a dosta tež 13. julija 1621 w Kamjencu na zhromadźiznje krajnych stawow přisahu posłušnosće. Po slědowacym wójnskim wobličenju so wupokaza, zo dyrbješe kejžor wjeřchej šěsć milijonow złotych na kósty zapłaćić. Dokelž pak teje summy wupłaćić njemóžeše, zjedna so z wjeřchom na wotstupjenje cyłeho łužiskeho markhrabinstwa pod titlom zastawy (1624). Mjez tym dowjedźechu wobstojnosće wjeřcha do njepřećelstwa z kejžorom, kotryž dyrbješe, wjacykróć we bitwach njezbožowny, při wobzamknjenju měra w Prazy 30. meje 1635, wjeřchej Hornju a Delnju Łužicu (z wuwzaćom Khoćebuzskeje) jako dźědźičnemu knjezej wotstupić, tola z wuměnjenjom, zo Łužicy po wotemrěću knježaceje sakskeje rodźiny zaso čěskej krónje so nawróća.

Tak skónči so knježenje čěskich kralow, w Hornjej Łužicy 326 lět a w Delnjej 252 lět trajace. Zjednoćenje Łužicy z čěskej krónu, přez kejžora Karla IV. (1355) zawěsćene, bu roztorhnjene.

VII.

Knježenje Sakske a Pruske w 17., 18. a 19. stotku.

§ 1.

Zarjadowanje Łužicow po wottorhnjenju wot Čech (1635).

Na zakładźe pražskeho měra (1635) přeńdźeštej Hornja a Delnja Łužica pod sakske knježenje*) w tym wobsahu, kajkiž běštej pod čěskim měłej. Tohodla tež Brandenburgscy**) swój dźěl Delnjeje Łužicy wobkhowachu. Jich najwjetša a najstarša wobsydnosć bě Khoćebuz z wobwodom wot lěta 1445 a Pićń wot l. 1448***). Pozdźišo přiwobroćichu sebi brandenburgscy woleŕscy wjeŕchowje hišće wšelake mjeńše wobsydnosće, mjez kotrymiž běchu wažniše: Žemr a Bobersberg (1482), knježstwo Sosny (Zossen) 1490, Běskow a Storkow (1775). Tak bě nětko dwoje němske hospodarjenje w Łužicach.

Znutřkowne zarjadowanje Łužicow, kotrež tež dale wosebite markhrabinstwo tworjachu, wosta z wjetšeho dźěla tajke, kajkež bě pod čěskim kralestwom było. Tři stawy: zemjenjo, města a duchownstwo běchu połnoprawni krajenjo a wjeselachu so wšelakich privilegiow. Wjesny lud, z wjetšinu serbski, z dźěla pak hižo dawno wotnarodnjeny, běše khudy. W třicećilětnej wójnje buchu Łužicy wjele zapusćowane, štož hišće wjetšu nuzu a zrudobu do kraja přiwjedźe. Tu wojowachu Němcy, Šwejdźi, Wuherjo a Khrowatowje. Budyšin a druhe města buchu někotry króć wot Šwejdow a Němcow woblěhowane a ćerpjachu wjele

*) Sakscy knježićerjo wot toho časa hač do 1815 běchu: woleŕscy wjeŕchowje: Jan Jurij I. do 1656, Jan Jurij (1656—80), Jan Jurij III. (1680—91), Jan Jurij IV. (1691—94), Fridrich August I., 1694—1733 (jako pólski kral August II. abo Sylny mjenowany), Fridrich August II. (1733—63), Fridrich Christian (1763), administrator prync Xaver (1763—68), Fridrich August I. (jako kral) Sprawny (1768—1827).

**) Brandenburgscy knježićerjo nad dźělom D. Łužicy běchu w tym wobčasu hač do l. 1815: woleŕski wjeŕch Jurij Wilhelm (1618—40), Fridrich Wilhelm Wulki (1640—88), Fridrich III. abo jako kral I. (1688 resp. 1701—1713); Fridrich Wilhelm I. (1713—40), Fridrich II. (1740—86), Fridrich Wilhelm II. (1786—97), Fridrich Wilhelm III. (1797—1840).

***) Wo tym přirunaj VI. § 3.

přez wurubjowace njepřećelske wójska; ale hišće zrudniši wosud nadeńdźe wjesne wobydleństwo, kotremuž buchu statoki zapalane. Wójna běše z cyła jara surowa; tak buchu někotři duchowni na wsach wot wojakow skóncowani, w Khrósćicach bu farań Lebza wot Šwejdow čwělowany. Nastawacy hłód a zahubjowacy mór dopjelništaj hubjenstwo.

W tajkim zrudnym wójnskim času wućahowaše wjele ludźi z Łužicow. Mjez druhimi běše tehdy Pólska jako nowa wótčina pytana. Při Obrzycy za Wódru pola Cylichowy załožichu Delnjołužičenjo wjes Chwalim, dotal wobstojacu*). Wjele cyrkwjow, wosebje serbskich, běše w tym času bjez duchownych. Serbja njeměSjachu srědkow, zo bychu synam móhli dać studować. Tohodla běchu w Serbach z nowa tu a tam duchowni, kiž so njeběchu dołho na duchownstwo přihotowali, abo z cuzych stronow, kotřiž drje z dźěla serbski nawuknychu, ale serbske knihi za lud wudawać njemóžachu. Wosebje w Delnjej Łužicy nječinješe so ničo za zdźerženje ludoweje serbskeje rěče w cyrkwi, wjele mjenje za serbske pismowstwo, tak zo tam za cyły 17. lětstotk jenož mały serbski abejcej wuńdźe. Nimale runje tak hubjenje běše pola Hornjołužičanow, kaž smy hižo spominali.

§ 2.
Byće Serbow w 17. a 18. stotku.

Wosrjedź zahubjenja a nuzy w połojcy 17. stotka běše serbski lud nic jeno prawow swobodnych krajanow wurubjeny, ale z wulkeho dźěla tež křesćanskeje wučby w zrozymliwej rěči; tuž zapadowaše do njewědomosće a wodźiwjenja. Z cyłeho ludu, kiž bě prjedy dźědźičny wosydnik kraja, wobkhowachu jeničcy wićazowje wosobinsku swobodu, a byrnje wjacy jako jězdnicy we wójsku słužbu nječinili a za swoju zemju po lenniskim prawje dawk płaćić dyrbjeli, dźeržachu tola najmócnišo swoju serbsku narodnosć. W swojich wsach a wjeskach sedźicy a do zemjanskich sudow njesłušejcy dopominachu so wićazowje w 17. stotku na něhdyše lěpše časy a žiwjachu nadźiju dočakanja spodobnišeho

*) Wobydlerjo Chwalima (w l. 1853 bě jich 860, nětko je něšto wjacy) su dawno spólšćeni a słušeju do lutherskeje wosadneje cyrkwje w Kargowje, hdźež so za nich kóždu njedźelu bože słužby po pólsku dźerža. Woni njeměšeju so z Němcami.

byća. W městach čujachu so Němcy jako dospołni knježa a wotdźeržowachu jako prjedy z wobćežacymi přikazami Serbow wot rjemjesłow a překupstwa, přez čož serbska ludnosć w městach wokhudny a so wotnarodnjowaše. Na wsach měješe serbske wobydleństwo přewahu a čuješe so jako w swojim kraju; byrnje do poddanstwa storčeny namaka Serb w rólniskim dźěle swoju moralnu podpěru w njezbožu. Zlutniwosć w domjacym žiwjenju, pilnosć w hospodaŕstwje a rozomnosć we wobstaranju swojich potrěbnosći zawěsćowachu Serbam njewotwisnosć wot městow, haj tež móžnotu zasłužby pola sebje doma. Na wsach běchu mjez Serbami: krawcy, šewcy, tkalcy, murjerjo, ćěsle, šindźelerjo, bětnarjo, hornčerjo, kołodźěje, korbarjo, blidarjo, rězakarjo, młyńkowje, piwarcy a druzy rjemjeslnicy, kotřiž móžachu potrěbnosće wjesnjanow spokojić. Z tym bu wjesny lud trochu woswobodźeny wot měšćanskich rjemjeslnikow, khiba blizko při městach, kiž mějachu za wěste rjemjesła zakitace nakrajne prawo („bannmeile“), a tež wot přeněmčowanja přez wobkhadźenje z tymi samymi. Dobytk z pilneho dźěła pozběhowaše lud po něčim a dawaše jemu nadźiju na wudobyće z roboćeŕstwa a poddanstwa. Někotryžkuli němski zemjan wokhudny po třicećilětnej wójnje a pozdźišo pjenjezy trjebajo dawaše za zapłaćenje wěsteje summy wotpušćenje z poddanstwa. Tak wutworjowaše so pomału staw wobsydnikow swobodnych kubłow (Freigüter), kotřiž pak potom pod zakitom tajkeho zemjana zwostawachu jako škitancy. Druzy wjesni Serbja, kotřiž telko njemějachu, zo bychu sebi dospołnu swobodnosć kupić móhli, płaćachu wobsydnikej zemjanskeho dwora za wotpušćenje wot roboty a słužby. Ale běchu tež tajcy, kiž dyrbjachu w poće swojeho wobliča roboćić a słužić. Po času wutworichu so w serbskim ludźe rozdźěle po oekonomiskim wobstojenju, tak zo běchu na wsach: 1. wićazowje (Lehnleute), swobodni wot wšeje roboty a stojacy pod zarjadowanjom krajneho bohotstwa (Landvogtei); 2. škitancy (Schutzverwandte), kotrychž prjedownicy běchu z poddanstwa so wukupili a sebi dobrowólnje zakit wěsteho zemjana abo knježstwa wuzwolili; 3. poddani tachantstwa, klóštrow a městow, kotřiž njemějachu wjele słužby, ale jenož snadnišu pomoc podawachu; 4. poddani zemjanskich wobsydnikow a duchownstwa (n. př. wěstych farow) z přisłušnosću roboćenja na wěstych dnjach abo pjenježneho wotpłaćenja za to. Dźěl Serbow

žiwješe so z rjemjesłom a wikowanjom. Kupcy jězdźachu radźi hač do Pólskeje, hdźež móžachu so z wobydlerjemi derje zrěčeć. Tajcy běchu naši prjedownicy w druhej połojcy 17. stotka a we 18., a při wšitkich njespodobnych wobstojnosćach, kotrež jich wobćežowachu, njeběchu mjez nimi prošerjo.

Po třicećilětnej wójnje (1618–1648) pak njestarachu so łužiske krajne stawy wo pozběhnjenje wotpalenych a z morom zahubjowanych wsow, ani wo polěpšenje ratarstwa a přemysła, ani wo dobre rozwučenje w křesćanskej wučbje, přez wójnski čas zapominanej, ale wuradźowachu na sejmach wo tym, kajke drasty maju so wjesni ludźo woblekać a dawachu najspodźiwniše přikaznje. Tak wuradźujcy na sejmje w Budyšinje w lěće 1651 wo wobmjezowanju njeporjadow a pukow w korčmach zakazowachu serbskim wjesnjanam z kijom khodźić pod khostanjom dweju kopow gróšow, a za nošenje třělby abo druheje strašneje připrawy postawichu dwójcy tak wulke khostanje. Hospodarjo piwnicow a korčmow, kotřiž winowateho při samym skutku njepopadnychu, podležachu khostanju pjećich kop gróšow. Po tajkich rozkazach njemějachu Serbja, z wuwzaćom starcow, ani na pućowanju kijow při sebi hač do 18. stotka! Na sejmje l. 1652 wopominachu krajne stawy, zo někotři „serbscy burja“ dołhe włosy nošachu a tych wusměšachu, kotřiž tajke njeměјachu, z čimž so druhdy puki spočinachu, a zakazachu wšitkim serbskim buram a čeladnikam dlěјše włosy nosyć dyžli poburske přitřihanki (Bauernkolben), pod wěstym pjenježnym khostanjom, a zawostawichu městnym knježim wobkedźbowanje nad wukonjenjom tajkeje zakaznje. Na sejmje 1654 zaso, dla zadźěwanja rozwiću njeměrneje pychi mjez Serbami, zakazachu serbskim buram a čeladnikam nošenje drohich bantow, pjerow, kłobukow, škórni z wysokimi podpjatkami a wobrubjenymi wuhorkami, holcam pak pyšenje z koralemi wokoło šije, při čimž so rozkaz, nošenju dołhich włosow zadźěwacy, z nowa připominaše. Wšitcy tajke rozkazy buchu po němsku a po serbsku wozjewjene, zo by so nichtó wurěčeć abo khostanja zminyć njemóhł. Z toho widźimy, zo bu na přikrótšenje „njesměrneje pychi serbskich burow abo wjesnjanow“ najlěpši srědk wumysleny — jich wuklukanje z pomocu pjenježnych khostanjow!

Njespokojo so z dorjadowanjom burskeje drasty, přemyslowaše krajna wyšnosć, kak by domjace nałožki serbskeho ludu porjedźiła a tohodla zakaza z wopomnjenjom, zo so skhadźowanje holcow a hólcow na přazach škódne zda, w lěće 1677 tajke skhadźowanje pod khostanjom 50 tolerjow za hospodarja, w kotrehož domje by so wono stało. Po starodawnym zwučenju lubowachu Serbja reje; za najlěpšeho rejowarja česćeše so tón, kiž najmócnišo so wjerćeše a najsylnišo teptaše. Tajke reje spóznachu so za njepřihódne na swjatočnych dnjach, a tohodla buchu w l. 1683 reje na njedźelach a swjedźenjach zakazane. Tohorunja zakazachu so w l. 1672 a 1702 wšelake druhe hry a zjawne zabawy na tajkich dnjach. Ale na wšědnych dnjach njeměješe sprócniwy lud žanoho časa za reje a zabawy; tuž bě tamne zakazowanje jenož wumysł, zo by so pod zdaćom zdźerženja moralnosće wšitkón narodny nałožk wotstronił. Za to stojachu korčmy na swjatych dnjach wotewrjene za wšitkich, kiž chcychu so wopić; to njeseše knježstwam dobre dokhody a zbližowaše Serbow k němskim nałožkam.

W zwadach abo prawowanjach rozsudźachu tehdy sudnicy (pozdźiši rychtarjo), w někotrych wsach dźědźični a w druhich wuzwoleni, a starscy mužowje (Schöppen). Ale w 17. stotku njemjenowachu so hižo wjacy starostowje, ale šołtowje po němskim „Schulze“ (Schuld-heiss), dokelž němske nałožki so přeco bóle rozšěrjowachu. Před tajkim sudom rěčeše so serbscy a sudnik wuměri sprawdnosć po podawiznowym prawje. Za wobškodźenje bližšeho abo za kaženje zjawneho porjada běchu khostanja: 1. kłóda, do kotrejež bu noha zatyknjena; 2. železo, do kotrehož so šija, ruka abo noha zamkaše; 3. stołp ze železnej našijnej wobruču před korčmu abo před cyrkwinym přitwarkom, kotremuž so (1539) bohahanjerjo a zakliwarjo přisudźachu; 4. jastwo za ćežše zawinowanja. Na wusudźenja wjesneho sudu skutkowaše wola zemjana, kotryž we wěstych padach sam prawo wuměrjowaše. Ale tajke knježske wusudźenja njejsu so serbskemu ludej lubiłe, hdyž po swědčenju Abrahama Frencela na spočatku 18. stotka so husto prajenje słyšeše: „knježstwo wobkradnyć njeje hrěch, přetož za knježstwo wšitko dźěłamy“ a podobnje. Z cyła je tež hišće w 18. stotku mjez Serbami a Němcami njepřećelnosć wobstojała. Němc Serbej z wjetša ničo dobre njepřeješe a Serb

praji hišće rad wo Němcu, wosebje wo zemjanskim: „Tam lapak dźe!“

Zestorčeni do roboćerjow a njeměјcy móžnosć swobodneho přebywanja w městach, poswjećowachu Serbja cyłe swoje žiwjenje wjesnemu hospodafstwu a dyrbjachu, žadachu-li trochu wjetšu wzdźěłanosć, do němskich šulow khodźić, hdyž jim serbske nichtó założić njemóžeše. Cyrkej pomhaše wotmyslenjam krajneje wyšnosće a duchowni njespóznachu potrěbnosće ludu. Němske a poněmske duchownstwo prócowaše so wo wukorjenjenje serbskeje rěče („ex certa ratione“) a přihladowaše radšo wodźiwjenju a wohłupjenju swojeho stadła, dyžli zo by jemu duchowne posylnjenje w zrozymliwej rěči podawało. Tak sta so něhdźežkuli po přeću Němcow; wjacy dyžli 50 farskich wosadow wosebje tych, kiž niže Błótow wokoło Běskowa a Storkowa běchu, wotpadźechu wosrjedź 18. stotka wot serbskeje narodnosće, dokelž běchu bjez nabožneho rozwučenja we wótcowskej rěči. Tajke wosady wuměnjowachu pomału swoju čistu rěč ze serbskoněmskim žargonom, w kotrymž často njezrozymjene wurazy wjazorjachu.

Tajke kaženje přez němčinu rozšěrjowaše so w cyłych Łužicach. Lud zhubiwši čuće za swoju narodnu hódnosć kóncowaše swoju rěč z přiměšenjom němskich wurazow a twórbow. Samo do nabožneje rěče přićišćowachu so njetrěbne němske wurazy, kaž paradiz město raj, hnada město miłosć atd. Tež jasne wuprajenje serbskich zynkow je pod wliwom němčiny ćerpjeło. Serbja sami ječujachu poniženje, kiž w tym leži, zo jim Němcy ani jich serbske swójbne mjena njewostawichu, jako běchu prjedy dawno mjena wsow a městow přeměnjeli, kepsajcy a přełožujcy Smolerja na Schmalera, Lěsnika na Lessinga, Mosaka na Mosiga, Hawštyna na Hausdinga, Kudźelu na Kuschla, Hałozu na Asta, Běra (drje Bohuwěra) na Bära, Šewca na Schustera atd.

Po skaženju rěče přińdźe pad wótcowskeho nałožka a smjerć narodneho ducha. Někotryžkuli Serb, w němskich šulach (dokelž serbske njeběchu) wučeny a poněmsku drastu so zwoblekawši hanibowaše so swojeje „burskeje“ narodnosće, ćišćeše so do rjada Němcow, přemjenowa so po němsku a hladaše z hidźenjom na serbski nałožk. Wotpadnistwo wzdźěłanych ludźi wot serbskeje narodnosće wotewza jej poslědnje mocy k dostojnemu pozběhnjenju wosrjedź dušateje němčiny. Tysac lět běchu Serbja wšelake njezboža na-

zhonili a z nadźiju do přichoda znjesli: podćisnjenje, wotewzaće zemskeje wobsydnosće a prawow krajanstwa, skónčnje poćišćowanje a hanjenje přez njepřećelow. To běše wšitko bolostne, ale najbolostniše bě z cuzotu zajědojćeny a zbity duch naroda!

§ 3.

Prócowanja serbskich duchownych.

Přeněmčenje dobreje połojcy Serbow we Łužicach dokonjowaše so w ćichosći a njewobroći žaneje kedźbnosće na so. Němske duchownstwo pohladowaše ze spokojnosću na blizku smjerć serbskeje narodnosće. Wšitko zdaše so na poslědnju hodźinu ze swěta wotstupowaceho ludu pokazować. Tola runje w tutym strašnym času namakachu so mužowje nadobneho zmyslenja, kotřiž sebi wotmyslichu, nabožnu a swětnu wzdźěłanosć mjez Serbami pozběhować a z tym jich z wotnarodnjenja wuswobodźić.

Prěni mjez tutymi mužemi běše Michał Frencel (Brancel)*), wot 1651 w Kózłach a wot 1663—1706 w Budystecach. Přez jeho postaranje zeńdźe so 1660 w Budyšinje prěnja serbska konferencija, w kotrejž pjatnaćo serbscy duchowni w naležnosćach serbskich wosadow wuradźowachu a so zjednoćichu, zo bychu sebi wzajimnje pomhali, mjez sobu so zastupowali a po sebi zawostawjenym wudowam a syrotam pomoc poskićeli. To bě prěnja kročel k přichodnym serbskim zjednoćenjam. Zapřijawši mysličku popołuženja swojemu ludej z pomocu pisma, na čož bě so dotal tak mało dźiwało, poča Frencel w Budystecach evangelium s. Mateja a s. Marka přełožować, kotrež 1670 wuda. Jeho zasłužba běše zawjedźenje woprawdźe serbskeho prawopisa, kotryž njebě na njepřihódny němski złoženy, ale na čěski a pólski, kotryž pak pozdźišo w někotrych wěcach na tłóčenje druhich zaso trochu přeměni. Na spočatym přełožku s. pisma wón njewustawajo dźěłaše, tak zo móžeše 1693 listaj s. Pawoła k Romskim a Galatiskim, 1695 perikopy, kaž też z druhimi na psalteru sobu dźěławši skónčnje 1706 cyły nowy zakoń serbscy, w Žitawje ćišćany, wudać. W jeho času běchu za pismowstwo lutherskich Serbow též dźěławi: Martini, Běrlink, Praetorius, Čuderly, Krügaŕ, Matthäi, Radca.

*) Frencel narodźi so w Běčicach 1628 a zemrě 1706 w Budystecach.

Runočasnje započa so též na katholskej stronje dźěławosć w pismowstwje přez jesuitu Jakuba Ticina*) a Jurija Swětlika.**) Wony wuda w Prazy prěnju serbsku rěčnicu „Principia linguae wendicae“ (1679) a prěni znaty serbski katechismus (1685), tutón pak prěnje serbske katholske kěrluše (1696) z někotrymi dodawkami, prěnje perikopy (1720) a prěni łaćanskoserbski słownik (1721). Wón přełoži též cyłu bibliju (1688—1711), kotraž pak dyrbješe při małej črjódcy katholskich Serbow njećišćana wostać.

W Delnjej Łužicy přihotowaše tehdy Jan Chojnan***) wobšěrne rěčnisko-słowniske dźěło „Linguae Vandalicae ad dialectum districtus Cotbusiani formandae aliqualis Conatus“, hižo 1650 dokonjane, ale wono zwosta w rukopisu, hakle wot pozdźišich při spisanju nowych knihow wužiwanym. Jeho perikopy a druhe přełožene kruchi z biblije a též spominane stawizniske rukopisy su so zhubiłe. W l. 1671 wuda něchtó mały serbski abejcej.

Dźěła dotal mjenowanych mužow pozběhnychu serbsku rěč do rjada knižnych rěčow a położichu nowy zakład za rozšěrjenje wzdźěłanosće; tola běchu so horni a delni Serbja hižo tak rozdźělili, zo woni ani njespytachu, jich w jednej pisownej rěči zjednoćić. Z jich skutkami bě dopokazane, zo serbska rěč dlěje žiwa wostanje, a hdy budźechu jich spisy so před třicećilětnjej wójnu wudałe, by so wjacy Serbow swojej narodnosći swěrnych zdźeržało.

Michał Frencel a Ticin naspominaštaj Serbam, zo je jich rěč słowjanska a zo maju w pismowstwje na Słowjanow dźiwać. Tak přirunowaše Frencel swój přełožk biblije z čěskim a pólskim a praješe též, zo je serbska rěč hałuza wulkeho słowjanskeho splaha, kotremuž Čechowje a Polacy, Rusowje a Južnosłowjenjo přisłušeju. Runje tak wučeše Ticin, zo je serbska rěč sotra čěskeje, wot jedneje słowjanskeje maćerje spočatk mějaca, čohož-dla dyrbi so z čěskimi pismikami pisać. Wulka bě to potom škoda za serbske pismowstwo, hdyž Běrlink wučić poča, zo dyrbi

*) T. abo Tic narodźi so w Kulowje 1656 a zemrě jako rakuski wojeński kapłan před Belgradom 1693.

**) S. abo Swótlik z Kulowa je rodź. 1650 a zemr. 1729.

***) Jan Ch. narodźi so wokoło 1600 w Brjazynje a zemrě w Lubnjowje 1664.

zhonili a z nadźiju do přichoda znjesli: podćisnjenje, wotewzaće zemskeje wobsydnosće a prawow krajanstwa, skónčnje poćišćowanje a hanjenje přez njepřećelow. To běše wšitko bolostne, ale najbolostniše bě z cuzotu zajědojćeny a zbity duch naroda!

§ 3.

Prócowanja serbskich duchownych.

Přeněmčenje dobreje połojcy Serbow we Łužicach dokonjowaše so w ćichosći a njewobroći žaneje kedźbnosće na so. Němske duchownstwo pohladowaše ze spokojnosću na blizku smjerć serbskeje narodnosće. Wšitko zdaše so na poslědnju hodźinu ze swěta wotstupowaceho ludu pokazować. Tola runje w tutym strašnym času namakachu so mužowje nadobneho zmyslenja, kotřiž sebi wotmyslichu, nabožnu a swětnu wzdźěłanosć mjez Serbami pozběhować a z tym jich z wotnarodnjenja wuswobodźić.

Prěni mjez tutymi mužemi běše Michał Frencel (Brancel)*), wot 1651 w Kózłach a wot 1663—1706 w Budystecach. Přez jeho postaranje zeńdźe so 1660 w Budyšinje prěnja serbska konferencija, w kotrejž pjatnaćo serbscy duchowni w naležnosćach serbskich wosadow wuradźowachu a so zjednoćichu, zo bychu sebi wzajimnje pomhali, mjez sobu so zastupowali a po sebi zawostawjenym wudowam a syrotam pomoc poskićeli. To bě prěnja kročel k přichodnym serbskim zjednoćenjam. Zapřijawši myslički popołuženja swojemu ludej z pomocu pisma, na čož bě so dotal tak mało dźiwało, poča Frencel w Budystecach evangelium s. Mateja a s. Marka přełožować, kotrež 1670 wuda. Jeho zasłužba běše zawjedźenje woprawdźe serbskeho prawopisa, kotryž njebě na njepřihódny němski złoženy, ale na čěski a pólski, kotryž pak pozdźišo w někotrych wěcach na tłóčenje druhich zaso trochu přeměni. Na spočatym přełožku s. pisma wón njewustawajo dźěłaše, tak zo móžeše 1693 listaj s. Pawoła k Romskim a Galatiskim, 1695 perikopy, kaž tež z druhimi na psalteru sobu dźěławši skónčnje 1706 cyły nowy zakoń serbscy, w Žitawje ćišćany, wudać. W jeho času běchu za pismowstwo lutherskich Serbow tež dźěławi: Martini, Běrlink, Praetorius, Čuderly, Krügaŕ, Matthäi, Radca.

*) Frencel narodźi so w Běčicach 1628 a zemrě 1706 w Budystecach.

Runočasnje započa so tež na katholskej stronje dźěławosć w pismowstwje přez jesuitu Jakuba Ticina*) a Jurija Swětlika.**) Wony wuda w Prazy prěnju serbsku rěčnicu „Principia linguae wendicae“ (1679) a prěni znaty serbski katechismus (1685), tutón pak prěnje serbske katholske kěrluše (1696) z někotrymi dodawkami, prěnje perikopy (1720) a prěni łaćanskoserbski słownik (1721). Wón přełoži tež cyłu bibliju (1688—1711), kotraž pak dyrbješe při małej črjódcy katholskich Serbow njećišćana wostać.

W Delnjej Łužicy přihotowaše tehdy Jan Chojnan***) wobšěrne rěčnisko-słowniske dźěło „Linguae Vandalicae ad dialectum districtus Cotbusiani formandae aliqualis Conatus“, hižo 1650 dokonjane, ale wono zwosta w rukopisu, hakle wot pozdźišich při spisanju nowych knihow wužiwanym. Jeho perikopy a druhe přełožene kruchi z biblije a tež spominane stawizniske rukopisy su so zhubiłe. W l. 1671 wuda něchtó mały serbski abejcej.

Dźěła dotal mjenowanych mužow pozběhnychu serbsku rěč do rjada knižnych rěčow a položichu nowy zakład za rozšěrjenje wzdźěłanosće; tola běchu so horni a delni Serbja hižo tak rozdźělili, zo woni ani njespytachu, jich w jednej pisownej rěči zjednoćić. Z jich skutkami bě dopokazane, zo serbska rěč dlěje žiwa wostanje, a hdy budźechu jich spisy so před třicećilětnjej wójnu wudałe, by so wjacy Serbow swojej narodnosći swěrnych zdźeržało.

Michał Frencel a Ticin naspominaštaj Serbam, zo je jich rěč słowjanska a zo maju w pismowstwje na Słowjanow dźiwać. Tak přirunowaše Frencel swój přełožk biblije z čěskim a pólskim a praješe tež, zo je serbska rěč hałuza wulkeho słowjanskeho splaha, kotremuž Čechowje a Polacy, Rusowje a Južnosłowjenjo přisłušeju. Runje tak wučeše Ticin, zo je serbska rěč sotra čěskeje, wot jedneje słowjanskeje maćerje spočatk mějaca, čohoždla dyrbi so z čěskimi pismikami pisać. Wulka bě to potom škoda za serbske pismowstwo, hdyž Běrlink wučić poča, zo dyrbi

*) T. abo Tic narodźi so w Kulowje 1656 a zemrě jako rakuski wojeŕski kapłan před Belgradom 1693.

**) S. abo Swótlik z Kulowa je rodź. 1650 a zemr. 1729.

***) Jan Ch. narodźi so wokoło 1600 w Brjazynje a zemrě w Lubnjowje 1664.

so serbske pismo k němskemu bližić, a hdyž sam Michał Frencel drje na žadanje Běrlinka jako staršeho, němskich łužiskich stawow a wosebje nakładnicy serbskeho noweho zakonja, knjenje bohotoweje Kathariny z Gersdorf, swój lěpši prawopis pušći a 1693 (w katechismje nałoženy) poněmski přija. Katholscy pak nochcychu swój lěpši prawopis z mjenje dobrym wuměnić a tak wudawaše wot l. 1696 Swětlik knihi za katholskich Serbow hinak dyžli wudawarjo luthersko-serbskich knihow. To bě nowe za serbski lud jara škódne rozdwojenje, štož dyrbi historija Serbow ze zrudobu spomnić.

Hišće na kóncu 17. stotka poča Abraham Frencel*), 1684 duchowny w Huscy, wot 1686 w Šunowje pola Bjarnaćic, swoje wučene dźěła a wuda (1693—96) knihu „do originibus linguae sorabicae“ (wo spočatkach serbskeje rěče), kotruž tam po tehdyšich nahladach z hebrejskej přirunuje. Wón hromadźeše wobšěrne słowniske a druhe zběrki, Łužicu a Serbow nastupace, kotrež pak su w rukopisu zawostałe a wučenym Serbam z dźěla ważne žórła poskićałe. Sam bě dobry Serb a wočakowaše, zo serbska rěč sebi wjacy přećelow přichodnje dobudźe. Wučeni jeho česćowachu, ale serbski lud mało wo nim zhoni. Skónčnje dyrbimy na njeho spominać jako poslědnjeho, kotryž je při pisanju w serbskej rěči na druhe słowjanske dźiwał; přetož po nim bě stojnišćo serbskich spisowarjow hač do l. 1841 tak wobmjezowane, zo njehladajcy na druhosłowjanske rěče přeco hubjeńšo serbscy pisachu a dźěleni po wěrywuznaću wjacy na zjednoćenje w pismowstwje njemyslachu.**)

W Delnjej Łužicy rudźeše so Bohumił Fabricius (1701 farać w Korjenju, 1708 w Picnju a 1726 we Khoćebuzu), rodźeny Němc a přećel A. Frencela, nad tym, zo jeho wosadni žanych nabožnych knihow w swojej rěči njeměјachu, a přełoži tohodla Lutherowy mały katechismus, w Khoćebuzu 1706 wudaty. Spóznawši, zo ma lud z tajkeje knižki wjele duchowneho wužitka, poča horliwje nowy zakoń přełožować, dokonja jón z někotrymi pomocnikami za krótki čas a załoži w swojej wsy Korjenju sam

*) Narodźi so 1656 a zemrě 1740.

**) To je we wšelakich knihach widźeć a wosebje w spěwomaj z l. 1782 a 1806 k česći serbskich spisowarjow wudatymaj, hl. Časopis M. S. 1873.

ćišćeŕnju, z kotrejež nowy zakoń 1709 do Serbow wuńdźe. Mjez tym do Picnja a pozdźišo do Khoćebuza powołany, dźěłaše Fabricius na přełožku wjacorych knihow stareho zakonja, kotrež pak njebuchu ćišćane, hač do swojeje smjerće (1741).

Wšitcy dotalni spisaćelowje serbskich knihow njepisachu wězo ani za zasłuženje časneho myta ani za sławu, ale jenož za duchowny wužitk khudeho a wopušćeneho serbskeho ludu. Woni dyrbjachu najprjedy elementarne a nabožne knihi wobstarać, zo bychu potom rozwučenja wo swětnych wěcach móžne byłe. W jich času pak hižo zadźěwaše khudoba rozwiću pismowstwa a wzdźěłanosće. Bohotowa hrabina z Gersdorf, jako spomnichmy, pomhaše drje z pjenjezami při wudaću někotrych knihow M. Frencela, a jendźelski baron Hales, přez Budyšin pućowacy, zapłaći ćišć z němskeho přełoženeje nabožneje knižki (1704), runje jako to někotři druzy pozdźišo činjachu, tola to wšitko njedosahaše za potrěbnosće serbskeho naroda, stajnemu napěranju němčiny wustawjeneho, a njewotwobroći wot wjacorych serbskich wosadow zawjedźenje němskich Božich słužbow. Tak přestachu serbske prědowanja a Bože służby w Rulandźe ze smjerću serbskeho kapłana Suchanda w lěće 1699, we Wulkim Hrabowje po přesydlenju kapłana Bergholda do Njeswačidła w lěće 1714 a w tym samym lěće tež w Sepicach ze smjerću kapłana Mateja Radcy. Duchowni Němcy a němska wyšnosć k tomu dopomhachu a někotry zamołwješe drje so z tym, zo serbskich knihow dosć njebě. Zawěrnje bě so wjacy Serbstwa zdźeržało, hdy by dosć zahe a wjacy pilnych literarnych dźěłaćerjow było! To pak njewotwisowaše wot Serbow samych, ale wot wobstojnosći, w kotrychž so woni namakachu!

Po knihach wot M. Frencela, Swětlika a Fabricija wudatych su wot duchownych w prěnjej połojcy 18. stotka hišće někotre pomnjeća hódne wušłe. Tak dopřełožichu a wudachu Jan Langa, Matej Jokuš, Jan Böhmer a Jan Wawer stary zakoń (1728); Khryša Faber pak mału bibliju (1733); Praetorius, Ast, Matthäi wobstarachu přełožk prěnich spěwaŕskich knihow (1710), pozdźišo po něčim rozmnožowanych, a druzy wšelake modleŕske a rozwučace knižki. Za katholikow wozjewi P. F. Kowaŕ modleŕske „Wincu Jězusowu“ (1737), Anton Kilian šulske knižki (1735) a Měrćin Golian někotre nabožnje rozwučowace spisy. Pola Delnjołužičanow

popróćowachu so za Serbow Abraham Knježk, Khrystof Gabriel Fabricius, Bohuwěr L. Lehmann a Jan L. Will z wudaćom nabožnych spisow.

§ 4.

Zadźěwki w rozwiću wzdźěłanosće mjez Serbami.

Najważniši zadźěwk rozwića wzdźěłanosće wosta njedostatk na serbskim zemjanstwje a měšćanstwje. Wjesni Serbja z wuwzaćom lutherskich duchownych njeměja chu w tym času srědkow, zo bychu swojim synam studować dali a tak naturskich wjednikow za duchowne pozběhnjenje Serbowstwo přihotowali. Najhórje bě w Delnjej Łužicy, hdźež bě lud hišće khudši a potłóčowanje přez njepřećelow serbskeje narodnosće najwjetše. Tam bu hižo wot spočatka 18. stotka zakazowane po serbsku wuknyć a pisać; tohodla wuda w lěće 1714 Fridrich Wilhelm I. rozkaz wo wotstronjenju serbskeje rěče ze šulow a zawjedźe nałožk, zo bychu so w serbskich cyrkwjach serbske a němske prědowanja wotměnjało. Hidźenje Serbow dóńdźe tam po času tak daloko, zo so w lěće 1731 wukaz wozjewi, kotryž duchownym zakazowaše tych Serbow wěrować, kotřiž němscy njemóžachu! Tajka njekřesćanska surowosć so w krótkim z tym zmjehči, zo bu tamny wukaz jenož na tych nałožowany, kotřiž hišće 24 lět njeběchu, tak zo bychu mjez tym němsku rěč nawukli; přetož wupokaza so, zo Serbja tehdy němscy woprawdźe njemóžachu. Potom wuńdźe nowy kralowski rozkaz (1735), duchownym a wučerjam poručacy, zo bychu so starali wo dospołne zawjedźenje němskeje rěče a wo přezcyłne zahnaće serbskeje. Nastupnik Fridricha Wilhelma I. († 1740), Fridrich II., kiž chcyše Slezsku wot Awstrije wottorhnyć, staraše so přede wšitkim mjez Serbami swěrnych wojakow namakać a zdaše so mjenje na to hladać, zo so pola Serbow knižki w jich wótcowskej rěči wudawachu. Zmužitosć přez Serbow w pruskim wójsku wopokazana poručowaše kralej, zo by jich k dopjelnjenju wobćežnych rozkazow njenućił. Tuž wone surowe rozkazy, kotrež Serbam jich rěč wotewzać so prócowachu, k ničomu njeposłužichu. Serbja wuknjechu zaso a modlachu so k Bohu w swojej rěči, a Němcy wočakowachu přihódniši čas, zo bychu z nowa Serbow potłóčowali.

§ 5.

Serbski seminar w Prazy; serbske prědafske towafstwo w Lipsku a Wittenbergu; přiběřanje wzdźěłanosće a pismowstwa.

Po zawjedźenju němskeje cyrkwineje reformacije w Łužicach wosta lědma dźesać tysac Serbow katholskej cyrkwi swěrnych. Knježefstwo a cyrkwina wyšnosć njewotpomhaštej často so pokazowacemu njedostatkej na duchownych, mjez tym zo poměrnje wjele serbskich młodźencow do wukraja na studije so podawaše; tola wostachu tajcy z wjetša potom na wukrajnych farach abo we wšelakich klóštrach. Tohodla dyrbi so z dźakom khwalić, zo sebi bratraj Měrćin a Jurij Šimon, rodźenaj z Ćemjeric (1637, resp. 1646) wotmyslištaj, wosebity seminar abo konvikt w Prazy założić, w kotrymž bychu studowacy Serbja zhromadnje bydlili a pódla domjacych studijow tež gymnasium a universitu wopytowali. Wuwjedźenju tajkeje myslički stawjachu so wšelake zadźěwki, tak zo Měrćin Šimon, senior kapitla w Budyšinje, prjedy zemrě. Bratr Jurij, kapłan pola karmelitkow w Prazy, kupi w decembru 1704 kruch zahrody njedaloko mosta na Małej Stronje a natwari tam dom, kotryž bu 19. hapryla 1706 na mjeno budyšinskeho kapitla do „zemskeje tafle“ zapisany. Potom přisydlichu so tu někotři studowacy Serbja, tola so tutón seminar jako přemały wopokaza. Tohodla kupi Šimon susodnu ležownosć (1716), natwari nowy wjetši dom, na kotryž so „jus tabulare“ z dowolnosću kejžora wot 6. julija 1725 přenjese. Tutón nowy dom bu serbski seminar pomjenowany a nazymu 1728 wobsadźeny; najprjedy bě wón jenož za 12 stipendistow, ale po času so rozšěri na 20 a wjacy. Tak dostachu a dostawaju katholscy Serbja ze serbskeho seminara, hdźež mjez sobu serbscy powědachu a w rěči so wudokonjachu, dosahacych duchownych a z tym tež wótčincow z Prahi, kiž za wobstaće serbskeho naroda po swójej dźělbje skutkowachu.

Podobna pomoc přihotowaše so tež lutherskim Serbam ze założenjom prědafskeju towafstwow w Lipsku a Wittenbergu, hdźež jich młodźency bohawučenosć studowachu. Tam w cyle němskim měsće pozaby někotryžkuli serbsku rěč, njerodźeše wo swój serbski lud abo bě jemu tola ćežko serbscy

prědować. Tohodla załožichu šesćo studenći (Ast, Šěrach, Mosig, Bjar, Knježk a Bulicius) w Lipsku w lěće 1716 z dowolnosću universitneje wyšnosće hornjołužiske serbske prědaŕske towaŕstwo*), w kotrymž nic jeno serbscy prědowachu, ale z cyła serbsku rěč studowachu. Tak přikhadźachu derje přihotowani na duchownske města w Serbach a starachu so po móžnosći, zo z nowa druzy do Lipska dźěchu a Serbstwu so zdźeržachu. Po khwalobnym přikładźe lipsčanskeho towaŕstwa załožichu 1749 studenći runje tajke we Wittenbergu, kotrež z přetorhnjenjemi hač do zběhnjenja university (1814) tam skutkowaše. Tak dokonja serbska studowaca młodźina, štož běše jej móžne, a njewotpadowaše tak jara wot serbskeje narodnosće.

Serbski seminar w Prazy měješe jara žohnowany wliw na dalše rozwiće serbskeho pismowstwa w druhej połojcy 18. stotka a z tym na zdźerženje serbskeje narodnosće. Z něhdyšich pražskich studentow pokhadźachu wudawarjo wužitnych knihow; biskop Jakub Wóski, rodźeny z Khrósćic, wozjewi nowe sćeńske a katechism (1750), a bibliske stawizny (1759); Michał Wałda pak modleŕske a kěrlušowe knihi „Winica Jězusowa“ (1785 a 1787); tež Tecelin Bosćij Mět, w 19. lětstotku pilny spisowaŕ, bě wučomc seminara. Pódla tutych dźěłaže jenož Prokop Hančka, kiž w Nowej Celli studowawši 1765 knihi „Duchowna Brónjeŕnja“ w přeměnjenym prawopisu wuda, zo by zjednoćenje Serbow w pismje trochu přihotował**).

Runje tak wukhadźachu płódniši serbscy spisowarjo lutherskich Serbow druheje połojcy 18. stotka z mjenowaneju prědaŕskeju towaŕstwow. Wjetše knihi běchu: Lutherowa domjaca postilla (1751), přełožena wot Langi, Böhmera, Šěracha a Mjenja; Riegerowa mała wutrobna postilla (1751) wot Šołty; nowe kěrluše wot Šěracha (1756 a 1759) a někotre druhe nabožne spisy. Wot l. 1753 pokazuja so přiležnostne spěwy a pěsnje; haj 1790 čisło swětskich powučnych nowin (Měsačne pismo k rozwučenju a wokřewjenju) wot Šěracha a Janki, kotrychž pokračowanje

*) Pozdźišo mjenowaše so towaŕstwo jenož hornjołužiske a poča Němcow přiběrać jako sobustawy, tola we wšěch časach z mało přetorhnjenjom wosta w nim serbske wotdźělenje, pozdźišo Sorabija mjenowane.

**) Přirun. Časopis M. S. 1860, str. 43. Hančka bě rodźeny z Radworja.

dla privilegija němskich nowin abo z bojosće před natyknjenjom z francózskej swobodu so zakaza!

Po přikładnym postaranju wo serbske duchownstwo sta so wot zamóžitych němskich zemjanow tola něšto za pozběhnjenje wučeŕstwa mjez Serbami, kotřiž mějachu na wsach dotal njewučenych rozpokazowarjow w čitanju a pisanju („šrybarjow“). Hrabja Kašpor z Gersdorf załoži 1740 w Klukšu seminar abo praeparandu za wučerjow, najprjedy pod kapłanom Kühnom, a tohorunja tež w Ćichońcach. W lěće 1751 pak přepołoži so tamny do Nizkeje, tutón pak do Małeho Wjelkowa, z nimž buštaj němskaj. Tohodla załoži Adolf z Below we Wulkim Wjelkowje nowu šulu za Serbow. W tutych seminarach kandidaći wučeŕstwa z najmjeńša serbsku rěč njezabychu. To je z toho dowidźeć, zo 1766 Handrij Gědan prěni mjez wučerjemi jako spisowaŕ wustupi a Michał Haupt jako druhi.

Škódnje skutkowaše na wzdźěłanosć Serbow sydmilětna wójna (1756—63), w kotrejž Łužica wjele ćerpješe. Wójnske dawki, bitwy a zapalowanja kóncowachu wjesne hospodaŕstwa a přiwjedźechu lud do nuzy. W nocy 13. do 14. oktobra 1758 spalichu so cyrkwje a statoki w Bukecach, Kotecach, Hrodźišću a Poršicach, hłód a mór zahubještaj lud. Młodźency dyrbjachu do wójska, zo bychu mjez sobu so třěleli, hdyž jeni w sakskim a druzy w pruskim wójsku wojowachu. Serbja njemóžachu w tajkim času synow na studije słać a tohodla zastawachu tež studentske towaŕstwa. Magister Jan Wencel z Dźěžnikec do Łužicy so wróćiwši a druzy starachu so doma wo podpěranje tutych towaŕstwow.

W tym času wustupi, drje jenički serbski zemjanski kubleŕ, Jan Michał Budaŕ, rěčnik w Budyšinje a knjez w Hornjej Hórcy, ze swědčenjom za dalše wobstaće Serbowstwa, hdyž z testamentom 4. julija 1767 wjetši dźěl swojeho zamóženja wotkaza, zo bychu z danju kapitala kóždolětnje najkhudši a najdostojniši Serbja bjez dźiwanja na jich wěrywuznaće wobdźěleni byli.

Hač runje běchu někotři Delnjołužičenjo w 18. stotku w Lipsku sobustawy serbskeho prědaŕskeho towaŕstwa pobyli, njeje tola žadyn z nich serbske knihi wudał. Tajke mamy wot Němcow Willa (knihi psalmow 1753, Siracha 1754 a 1769) spěwaŕske z lěta 1760, Hauptmanna (rěčnicu z l. 1761 a Lubnjowske spěwaŕske 1769) a Schindlera (bibliske stawizny 1791) a wot Serba

Jana Fridricha Fryca (prědařske knihi 1792 a přełožk stareho zakonja 1796), jako tež někotre mjeńše nabožne spisy wot druhich.

§ 6.

Womora serbskeje narodnosće.

Na kóncu 18. stotka běše serbski lud z najtrěbnišimi nabožnymi knihami zastarany a spěchowanje wzdźěłanosće naroda by nětko swětnopowučne a zabawne spisy žadało. Tola na tajke pozběhnjenje naturscy wjednicy Serbow ani njemyslachu, ale pisachu swoje historiske abo staroźitnostne knihi a nastawki po němsku, jako Pětr Ponich, J. B. Langa, Jan Hórčanski, Michał Frencel młódši a druzy. Wopušćeny wot swojich wučenych, kiž so dołheho žiwjenja serbskeje rěče njenadźachu, kepsaše lud swoju rěč přeco bóle a přeměšowaše ju z němčinu. Na to skorži hižo Jurij Mjeń (1767) a dopokazuje móc serbskeje rěče z wudaćom dweju rjaneju prědowanjow (1772—73) a z přełožkom někotrych kruchow z Klopstockoweje Messiady, hakle 1806 po jeho smjerći wudatych. Tohorunja hrozy Pětr Liška z Wjelećina w předsłowje přełoženeje nabožneje knižki (1785): „Dokelž ty, luby Serbje, njetrjebawši telko němskich słowow do swojeje rěče měšeš, a dobre serbske słowa zacpiš a zabudźeš, so tak jedne słowo po druhim zhubi.“ Tola wón sam nałožuje w knižcy njetrěbnje wjele němskich słowow.

Tež druhe wobstojnosće běchu přičina womory, kotraž potom w 19. stotku dale traješe. Wójnski njeměr wobćežowaše cyły kraj a wosebje tež serbski lud. Wyšnosć załožowaše a zdźeržowaše jenož němske šule. Łužiske stawy, něhdy starosćiwe wo duchowne pozběhnjenje ludu, podpěrachu jenož ćišć njewažnych rozwučenjow. Serbska rěč hižo dawno přećelow njeměješe, jako z potłóčenja „Měsačneho pisma“ widźachmy. Nowy pospyt w nowinařstwje zwaži sebi w l. 1809 njewučeny serbski měšćan, ćěsla Jan Dejka w Budyšinje, nowe měsačne pismo „Serbski powědař a kurier“ wudawajo, ale w haprylu 1812 bu wono dla privilegija němskich nowin zakazane. Dejka bě rozomny muž, kiž rozwučenje serbskich dźěći z pomocu mačeřskeje rěče žadaše; ale wón njeměješe dosć podpěry w swojim skutkowanju. „Dokelž so w našich šulach“, praji Dejka, „serbske dźěćo prjedy abo tola

wjacy němscy dyžli serbscy wuči, njeje potom žadyn dźiw, zo su z wjetša wšitcy serbscy dorosćeni a starši zymni přećiwo swojej maćeŕnej rěči, abo zo snadno w swojej hłupej hordosći měnja, zo je němska rěč wosebniša dyžli serbska.“

Jako sebi Serbja tehdy rěč mało važachu, tak tež wótcowske nałožki a počinki wjacy nječesćachu. W domjacym žiwjenju a w drasće přibližowachu so Němcam a njeměješachu z cyła žaneje moralneje mocy, zo bychu so njezdobnemu přesćěhanju a přeněmčowanju spřěli. Na mnohich měśtnach, hdźež dyrbješe so po dotalnym prawje serbscy a němscy prědować, zahanjachu duchowni serbske prědowanja nadobo abo prědowachu zawod serbski a dalše němscy, tak zo móžachu po času wšo němscy prědować.

Najhórje bě ze wšim tym w Delnjej Łužicy, tak zo so „serbski kraj“ přeco bóle pomjeńši. Na kóncu 18. stotka zněmčichu so wokoliny: Rukowa, Kalawy, Łukowa, Lubina, Brylanda, Luboraza, Gubina, Brodow, Baršća, Trěbulow a Žarowa. Tuž buchu Delni Serbja wottłóčeni wot Wódry, tak zo jich wobkhad z Polakami při Wódrje a Bobru přesta a němčina jich nětko w cyłym połkole wopasawši hišće bóle dušeše. We mnohich druhich wosadach drje so hišće serbscy prědowaše, ale přeco mjenje a mjenje; tajke běchu: Cerkwice, Lubnjow, Tłukoń, Zasłomjeń, Hogrozno, Łaz, Rjedoŕ, Stara Darbna, Pricyn, Wiki, Wótŕow, Klěšišća, Žarnow, Drjewk, Rogow, Třěšojce, Kólsk atd.

W Hornjej Łužicy přeněmčowachu so z pomocu duchownych a wučerjow na kóncu 18. stotka štyri něhdy cyle serbske wosady: Cybalin, Jězor a Kózły na wukhódnej a Wulki Bukow na wječornej stronje serbskeho kraja; tola jich přeněmčenje njedokonja so ani w 19. stotku, hač runje serbske prědowanja dawno přestachu. Rěč, tak z cyrkwje wuhnata, so wězo w tajkich stronach pomału kazy a do serbskoněmskeho žargona přeměnja.

§ 7.

Zjednoćenje Łužicow 1807 a nowe rozdźělenje 1815.

W Napoleonskich wójnach dyrbjachu Łužicy z nowa ćerpjeć; tola zdaše so, wězo jenož khwilu, jako by wužitk ze zjednoćenja wšěch dźělbow pod jednym knježenjom nastać móhł. Měr w Til-

siće (7. a 9. julija 1807) přidźěli sakskemu kralej dotalny Khoćebuzski wokrjes (nimale 18 štyriróžkownych mil z tehdy 33,000 wobydlerjemi) z někotrymi enklavami*), kiž wot 15. stotka Brandenburgskej słušachu. Dalšeje wójny dla pak tuto do l. 1815 trajace zjednoćenje za serbski narod žanoho wuspěcha njepokaza, khiba zo sebi duchowny Schindler w Picnju zwěri, přećiwo tehdy poručenemu wuhnaću serbskeje rěče z cyrkwje a šule zmužiće rěčeć, z čimž sakske knježeřstwo tamny rozkaz wróćo wza a w l. 1814 žadaćerja z medaillu wuznamjeni.

Na kongressu we Winje (1815) dyrbješe Sakska přez połojcu Hornjeje Łužicy a cyłu Delnju Pruskej (125 štyriróžkownych mil) wotstupić, tak zo nětko při Sakskej jenož dźěl Hornjeje Łužicy (39 štyriróžkownych mil) zawosta. Pruska njestwori ze swojich dźělbow markhrabinstwa wosebitu provinciju, ale přidźěli Delnju Łužicu k Brandenburgskej a Hornju k Slezskej. Sakski dźěl Łužicy bě wosebite markhrabinstwo, tola pozdźišo w administraciji z druhimi dźělbami Sakskeje bóle zjednoćene. Kaž w swětskej administraciji tak bu tež w cyrkwinskej kraj dale a bóle dźěleny, z čimž dyrbješe serbskej narodnosći wšelaka wulka škoda nastawać. Lutherske serbske wosady překhadźachu pod druhe superintendentury, a jenička katholska wosada Kulow wottorže so wot Budyšinskeje diöcesy a přidźěli so Wrótsławskej. Tež šule stojachu z nowa pod rozdźělnymi zakonjemi. Tak dźěli nětk serbski narod swój dalši wosud z druhimi Sakskami a Prusakami.**)

§ 8.

Wzbudźenje narodneje mysle w Hornjej Łužicy.

Wosrjedź duchowneje nuzy we Łužicach zapřijachu tola někotři młodźency lubosć k serbskemu ludej, wosebje k serbskej

*) Tute jednotliwje ležace wobsydnosće běchu pola Gubina: Brězyn, Kirchwic a Germersdorf, na wječornej stronje pak: Tławnica, Kudmjeń, Stobjerce, Kałkojce, Gólin, Rańšow a dwě hišće mjeńšej, jako tež Klěšnik pola Drjewka.

**) Sakscy kralowje po l. 1815 běchu: Fridrich August do l. 1827, Anton (1817—36), Fridrich August II. (1836—54), Jan (1857—72) a Albert. — Pruscy běchu: Fridrich Wilhelm III. do l. 1840, Fridrich Wilhelm IV. (1840—61) a Wylem (němski kejžor wot 1871).

rěči. Prěni z nich bě Handrij Lubjenski z Rachlowa (rodźeny 1790), kotryž jako student dawno wotpočowace serbske prědaŕske towaŕstwo w Lipsku z nowa załoži. Wón wučeše swojich towaŕšow, zo Serbja njejsu jeničcy abo wopušćeni a zo jich rěč njeje jenož „burska“, ale zo su woni Słowjenjo a zo so jich rěč porjedźić abo wobdźěłać hodźi. Tohodla zestawjowaše wón serbski słownik a rěčnicu, porjedźeše wot l. 1818 bibliju a wudawaše wšelake Serbam trěbne spisy a kěrluše. Swojeje prědaŕskeje wustojnosće dla bě jara česćowany. — Jeho swěrny towaŕš wot młodosće Adolf Klin wustupowaše zjawnje za serbsku rěč a staraše so za pozběhnjenje serbskich šulow. — Handrij Zejleŕ (rodź. 1. febr. 1804) wopokaza so hižo jako student z poetiskimi wudźěłkami a poča z Krügarjom rukopisnu „Serbsku Nowinu“ w Lipsku pisać, z kotrejež so jeho poesije často wotpisowachu a do Serbow sćelechu. Tola buchu wone jenož lutherskim Serbam znate. — Na katholskej stronje prócowaše so wot lěta 1809 Tecelin Mět, najnuzniše nabožne knihi za lud a šulu wudawajo, z čimž so znajomosć serbskeho čitanja w tej stronje wosebje dźeržeše. Wón měješe hižo w l. 1823 nadźiju na lěpši přichod serbskeje narodnosće, hdyž tehdy w Róženće praji, štož je tam kollega zapisał: „Cyle wěste je, zo budźe so po pjećdźesat lětach tudy a druhdźe serbscy prědować a katechisować, a zo budźa ludźo bóle serbscy rěčeć, dyžli jako to nětko stoji.“

Škrička wubudźeneje narodneje mysle w Zejlerju a jeho lipskowskich towaŕšach, přez tam tehdy přebywacych Słowjanow: Palackeho, Kucharskeho a Milutinowića žiwjena, žehleše so pomału dale a bóle. We Łužicy so někotryžkuli dźiwaše, zo móža so w zacpětej serbskej rěči krasne nowe pěsnje podawać, kajkež wot Zejlerja čitachu. Tež jeho rěčnica poskićowaše studowacym zajimawy pohlad na grammatiski twar a zamóženje serbskeje rěče. Tak so sta, zo w lěće 1832 Jan Ernst Smoleŕ, rodźeny we Łuću 3. měrca 1817, swojich towaŕšow na gymnasiju w Budyšinje zhromadźi, zo bychu serbsku rěč njezabywali, ale lěpje nawukli. Tež w Lipsku prócowachu so studenći z nowa pilnišo pod staršistwom Penciga a Krušwicy čisće serbscy pisać; w Prazy pak přihotowaše so Jan Pětr Jordan, rodźeny 15. februara 1818 w Čěžkecach, pod Wjacsławom Hanku na serbskeho spisowarja.

Hdyž bě Smoleŕ do Wróćsławja na universitu přišoł, załoži tam 1838 łužiske towaŕstwo*) ze serbskim wotdźělenjom, kotrež wot 1840 pod zakitanjom professora Purkinje někotre lěta pilnje dźěłaše. Z tym přikładom pohnuty zrjadowa w l. 1839 August Mosig Kłosopólski (v. Aehrenfeld) twjerdše zjednoćenje serbskich gymnasiastow w Budyšinje, pod mjenom Societas slavica Budissina wot wyšnosće wobtwjerdźene.

Serbscy studenći a gymnasiasći, kotrymž so seminarisći přitowaŕšichu, póznawachu při wuknjenju serbskeje rěče wězo tež należnosće swojeje wótčiny a spominachu na minyłosć. Woni njestrachowachu so zjawnje serbscy powědać a při skhadźowankach abo na pućowanjach serbscy spěwać. Někotři starši Serbja a wosebje Němcy pak spočinanje młodźiny hidźachu a běchu při wšim tym přepokazani, zo serbska narodnosć bórzy zaso wusnje.

Nětko wobstaraštaj a wudaštaj Jordan a Smoleŕ někotre jara trěbne serbske knihi a knižki, Jordan 1841 dźesać „serbskich pěsničkow“ **) a wobšěrnu „grammatiku“ po systemje Fr. Dobrowskeho, Smoleŕ pak 1841 „Małeho Serba“ ***) a hornjołužiski dźěl ludowych „Pěsničkow“, 1843 „Němskoserbski słownik“ a delnjołužiski dźěl „Pěsničkow“ z wažnymi přiłohami.

Pódla wudajomych knihow měješu Serbja tehdy njemału prócu ze założenjom porjadnych swětskich nowin abo časopisa; přetož němske nowiny w Budyšinje mějachu jako politiske nowiny hišće jeničke privilegium a Serbja njeběchu na wurazy w tajkim swětskim časopisu trěbne hišće přiwučeni. Jordan, tehdy w Lipsku na professuru so přihotowacy, zwaži so prěni na tajki časopis, z wjetša belletristiski; prěnje čisło wuńdźe 1. februara 1842 pod mjenom „Jut'nička, Nowiny za Serbow“. Jeho sobu-

*) Wo tutym a wšěch druhich serbskich towaŕstwach su nadrobniše powěsće w Časopisu Maćicy a druhdźe.

**) W tej knižcy „Serbſke Pěſnicżki zeżbérane a ſerbſkim hólcam a holcam k zwjeſeleńu wudate“ je prawopis w němskim pismje na podłožku katholskoserbskeho a słowjanskeho: c — c, cż — č, ćż — ć, ł — ł atd. Za ćż přewjedźechmy pozdźišo ćj a za cż pozdźišo čj.

***) W tej knižcy nałožuje so lutherskoserbski prawopis z łaćanskimi pismikami: ſſ — s, ſ — z, ż — c atd. W „Pěsničkach“ je hižo słowjanski prawopis, jenož prjedyše „je“ město „ě“ je so tam wobkhowało. Hakle 1844 w prěnim zešiwku słownika wot Pfuhla a dr. Jordana zbližištej so wobě stronje.

džěłarjo běchu: Zejleŕ, Smoleŕ, M. Buk, Pful, Mosig Kłosopólski atd. Lud pak njechaše „Jutničku“ ponowjeneho prawopisa dla*) čitać, a tež wučeni a starši Serbja ju dosć njepodpěrachu. Lutherskich Serbow pak běše a je wjacy dyžli katholskich; tohodla nadžijachu so serbscy spisowarjo a tež nakładnik Němc wjacy abonnentow za tajki časopis, kotryž by w dotalnym luthersko-serbskim prawopisu wukhadźał. Tuž přesta z prěnim połlětom „Jutnička“, a hnydom poča „Tydźeńska Nowina“ bjez reformy w rěči abo pismje wukhadźeć pod redakciju Zejlerja.**) Wězo namaka so nětko mjez lutherskimi Serbami wjetša mnohosć předpłaćerjow (do 1848 tola jenož přez 200) a sobudźěłaćerjow (Smoleŕ, Kulman, Mučink, Wehla atd.), a mała ličba katholskich čitarjow wosta tež nowemu časopisej swěrna. W druhim połlěće wuda Jordan dwaj zešiwkaj přeměnjeneje „Jutnički“ we łaćanskoserbskim prawopisu; tola tež ta njedosta dosć předpłaćerjow, čohoždla so Jordan serbskeho spisowaŕstwa cyle wotrjekny. Z nowinami nasta nowy wobrot w serbskim žiwjenju; lud poča w swojej rěči wo swojich należnosćach čitać a rozwučowaše so we wěcach, kiž běchu jemu dotal njeznate. Zejleŕ a pozdźišo Smoleŕ wědźeštaj, što je Serbam trěbne a wužitne.

---

*) Snadź bychu ju wšitcy lěpje podpěrali byli, hdy budźeše Jordan prajił: Ja njepisam ani po dotalnym katholskoserbskim, ani po luthersko-serbskim nałožku, ale bjeru z kóždeho prawopisa to, štož je w nim dobre, z poslednišeho Zejlerjowe cž, cź.

**) Zejleŕ w spočatku 1. čisła praji: „Ja pak póznaju, zo kćěw budyšskeho ryče wašnja evangelskich Serbow po tym hewajšim a zwučenym pisanja a ćišćenja wašnju, kaž so w evangelskej bibliji, spěwaŕskich atd. namaka, zakhować a w móžnej ryče čistosći a zrozymliwosći jón pozběhnyć a rozšěrić pytać budu.“ To bě za zjednoćenje Serbow w pismje a za rozwiće pismowstwa škódne wuprajenje, kotrež dyrbimy z Jordanom wobžarować. Toho słowa džeržachu so dołho wšitcy pozdźiši njepřećelowje postupa, kotřiž ničo wuknyć nochcychu. Woni wobhladowachu stary přełožk a derje njezrjadowany prawopis biblije jako autoritu! Tehdy (1842) pak bě Zejleŕ hišće za stary prawopis, dokelž chcyše, zo by so čitaŕstwo w ludźe samym rozmnožiło; pozdźišo hłosowaše tež wón za analogiski prawopis, kotryž bě w rukopisnej „Nowinje“ w Lipsku sam nałožował, ale w grammaticy (l. 1830) zaso pušćił. „Škoda“, praji tohodla K. A. Jenč w Časopisu M. S., 1853—54, str. 99, „zo wón tón samy (analogiski) w swojej ryčnicy njenałožowaše; snadno budźeše wón přez to 10 abo 15 lět prjedy do wužiwanja přišoł.“ To je njewěste!

§ 9.

Wotstronjenje poddanstwa (1820 a 1835); pozběhowanje Hornjeje Łužicy; słabosć Delnjeje Łužicy; horliwosć hornjoserbskeje młodźiny.

Wopomniwši wzbudźenje narodneje mysle a prěnje šěrše rozwiće serbskeho pismowstwa pohladajmy na druhe pospěchowace a zadźěwace wobstojnosće w historiji našoho ludu, kiž bě dotrał hač do dobyća noweho systema we knježenju a do zawjedźenja wšelakeho noweho porjada. W Pruskej buchu hižo wot 1817 generalne kommissije k rjadowanju knježich a burskich wobstojnosći założene, roboty so wotwjazowachu, „separacija" lěsow a pastwišćow so přewjedźe. W lěće 1820 zběhny so poddanstwo a nućena słužba na knježich kubłach. Wot l. 1825 sćeleše pruska Łužica swojich zapósłancow na provincialny sejm. W Sakskej pak přihotowaše so podobny nowy rjad; wotwjazowanske kommissije powołachu so 1827 a nowy zakładny statowy zakoń abo konstitucija wudźěli so po slubjenju 4. septembra 1831. Ze zběhnjenjom poddanstwa padźe tež prawo wobkrajneje mile (bannmeile), w kotrejž njesmědźachu wjesni rjemjeslniscy mištrowje so zasydlić. Za konstituciju pak wotměnichu so na wšón čas jejneho traća někotre zakonje a swobody łužiskeho markhrabinstwa. Pod woběmaj kralestwomaj dosta tež serbski lud sobu wjetše prawa a tohodla dyrbješe so po něčim tež na serbsku dotal zacpětu rěč dźiwać.

Na sakskim sejmje 1833—34 stawi drje so namjet, zo by wšo wučenje tež we wjesnych šulach a cyrkwjach z pomocu němskeje rěče so stało. Tola zapósłanc Budyšina, Adolf Klin, wustupi khroble přećiwo hidźerjam serbowstwa, wotpokaza jich nadpady a přećišća § 28 šulskeho zakonja z lěta 1835, po kotrymž bu Serbam wužiwanje jich rěče při čitanju a nabožinje w šulach zawěsćene. To bě prěnje dobyće wubudźeneje narodnosće, za kotrež běchu Serbja njeboh Klinej hač do jeho smjerće (1855) dźakowni.

Hač runje měřachu Delnjołužičenjo te same wjetše nowopruske ludowe prawa, njenałožowachu so wone w ničim k wužitku Serbow. Njebě tam młodźina, kotraž by narodnu mysličku wubudźała. Duchownstwo njestaraše so wjele wo Serbow a duchowne

městna buchu tež w tym času dale z Němcami wobsadźane. Tak postawi kollator z Rottberg we Wikach Němca na faru, hač runje bě tam wjele Serbow. W šulach njewučeše so po serbsku, a serbskich knihow tež jara małko wuńdźe. Jeničkaj Schindler, farać w Picnju, a wučeć David Bohuwěr Kopf běštaj za serbske pismowstwo dźěławaj, wony hač do swojeje smjerće (1841), tutón nimale hač do toho sameho časa.

Tuž złožowaše cyła nadźija woprawdźiwych přećelow serbskeje narodnosće na horliwosć serbskeje studowaceje młodźiny w Hornjej Łužicy a na tych, kotřiž tam z njeju swěru dźeržachu. Tak přihotowachu so po něčim za serbski lud, za jeho wzdźěłanosć a wšitke duchowne zbože zahorjeni wučeni mužowje, wosebje pak duchowni w Lipsku, Wrótsławju a Prazy, a tež młodźi wučerjo, sakscy w Budyšinje, pruscy w Bólesławju studowawši. Někotři poswjećichu cyłe swoje žiwjenje dźěławosći za serbski lud.

Štož młodych a někotrych staršich wobžiwješe, wupraji H. Zejleŕ w znatym wot K. A. Kocora 1845 komponowanym spěwje (w 2. čisle Tydźeńskeje Nowiny 1842):

Trać dyrbi Serbstwo, zawostać
A serbska khorhoj zmahować,
Kaž dołho z drjewom zelene
Te hory stoja łužiske;
    Dóńž kamjeń tam na kamjenju
    So zběha k njebju módremu
    A Sprewje žórło slěborne
    Do Serbow žołmy ponjese!

Trać dyrbi Serbstwo, zawostać
A jeho kćěw mi přiběrać,
Dóńž Bože słónčko wobswěći
A měsačk tón kraj łužiski;
    Tak dołho hač tam dešćik dźe,
    Zo Boža stopa tučna je,
    A brjóžk so žadyn zeleni
    A žana kwětka zyboli!

Trać dyrbi Serbstwo, zawostać,
Dóńž budźe ćěšić žana mać
Sej łužičanske dźěćatko
A kolebać je spěwajo;

Kaž dołho mocy myslenja
Duch łužičanski žadyn ma
A žadyn jazyk hiba so:
Trać dyrbi naše Serbowstwo!

VIII.

Čas narodneho znowarodźenja.

§ 1.

Zjednoćenje Serbow w narodnych a literarnych prócowanjach. Prěni serbski koncert (1845). Serbowka w Prazy (1846). Towaŕstwo Maćicy Serbskeje (1847).

Wubudźena narodna mysličkа, z wonka serbskeho kraja w towaŕstwach plahowana a w Serbach wosebje přez Tydźeńsku Nowinu rozšěrjowana, wopokazowaše so přeco bóle w zjawnosći. Duchowni, wučerjo, kandidaći, rěčnicy, lěkarjo, studenći, haj też wjesni mužowje spóznachu potrěbnosć wužšeho zjednoćowanja, zo bychu so ze zhromadnymi mocami za serbski lud postarali. Njedosahachu wjacy towaŕstwa młodźiny za wudokonjenje w maćeŕskej rěči, ale wučeni ludźo we ważnych powołanjach stojacy zjednoćowachu so najprjedy we wuradźowankach a potom w towaŕstwach. Serbscy wótčincy pak derje wědźachu, zo Němcy jich prócowanja z wjetša njeradźi widźa. Tohodla dyrbjachu wobhladniwje wustupować, chcychu-li swój zaměr — duchowne pozběhnjenje Serbow — docpěć.

Hižo w času swojeho studowanja słowjanskeje filologije we Wrótsławju pod professoromaj Purkinju a Čelakowskim zapřija J. E. Smoleŕ mysličku wo założenju literarneho towaŕstwa za Serbow po přikładźe čěskeje a illirskeje Maćicy. Ale to njehodźeše so tak lohcy wuwjesć, hač runje běchu w lěće 1845 wšelacy wótčincy za to dobyći. W tym času poby też sławny historiograf Franc Palacký w Budyšinje a wobtwjerdźowaše někotrych Serbow w mysli založenja zhromadnoserbskeho literarneho towaŕstwa.

Na zhromadźiznje abo poradźe Serbow na jutrownej srjedźe 1845 w Budyšinje so wobzamkny, zo dyrbi so předewšim spěwanski

swjedźeń, na kotrymž bychu so jenož serbske pěsnje spěwałe, přihotować a zrjadować. Wučeŕ K. A. Kocor, tehdy w Stróži, zhromadźi staršе spěwy a zestawjowaše nowe hłosy, wupytowaše spěwarjow a spěwaŕki w serbskim kraju, a wotbywaše z nimi wuwučowanja. Na 17. oktobra 1845 bě na třěleŕni w Budyšinje prjedy w serbskich a němskich nowinach připowědźeny serbski koncert, dotal njesłyšana wěc! Z bližšich a dalšich stron přijědźechu Serbja a tež Němcy, koncert so derje poradźi a wšitkich spokoji. Powěsć wo tym roznjese so po Serbach, zo je Serbstwo w zjawnosći z česću wustupowało. Kocor bu z tym k dalšej dźěławosći wubudźeny a komponowaše wjacy serbskich spěwow, kotrež jemu wosebje H. Zejleŕ podawaše. Spěwarjo a spěwaŕki pak swěru w koncertach pomhachu. Tak wotby so potom druhi tajki swjedźeń zaso w Budyšinje (1846), třeći we Wojerecach (tež 1846), štwórty w Budyšinje (1847), pjaty w Marijnej Studni (1848), šesty w Lubiju (1848), sedmy w Marijnej Studni (1849), wósmy w Budyšinje (1849) atd. Tež pozdźiše serbske koncerty buchu wažne za znowarodźenje Serbowstwa.

Pódla spěwanja so literarnje dale dźěłaše wot jednotliwych a w towaŕstwach młodźiny. Zejleŕ pisaše pódla Nowin Missionske powěsće, Smoleŕ přełoži z J. A. Waŕkom Fr. L. Čelakowskeho „Wothłós pěsni ruskich“ (1846)*), Kocor „Serbsku Meju“ (1847).

W Prązy studowacy Serbja, kotřiž hižo pod J. Dobrowskim a W. Hanku so w rěči wudokonjowachu, założichu 1846 tež twjerdše zjednoćenje mjez sobu — towaŕstwo „Serbowka.“

Mjez tym zrjadowa so nakhwilny abo přihotowacy wubjerk wotmysleneho towaŕstwa Maćicy Serbskeje: Zejleŕ, Kłosopólski, Pful, Wehla a Smoleŕ. Wuradźene statuty přepodachu so k dorjadowanju dr. Adolfej Klinej, kotryž jako měšćanski radca z wyšnosću znaty dowolnosć sakskeho knježeŕstwa k założenju towaŕstwa dosta 26. februara 1847, po čimž móžeše so Maćica Serbska na jutrownej zhromadźiznje dozałožić.

Po wustawkach chcyše Maćica Serbska dobre ludowe a wědomostne pisma wudawać, jako tež Časopis za rozwučenje a nawědźitosć serbskeho ludu, při čimž dyrbješe so zdobom na čisćenje

*) W tej knižcy nałožuje so „ě“ a prěni króć „ŕ“.

a wudospołnjenje rěče dźěłać. Sobustaw móžeše kóždy być, kiž snadny lětny přinošk zapłaći. Z přinoškow a dobrowólnych darow měješe so pokładnica tworić, jako tež knihownja so załožić.

Dozałoženje Maćicy Serbskeje, jedyn najwažnišich skutkow serbskeje historije, sta so 7. hapryla 1847 na třělefni w Budyšinje. Po přeprošenju w Nowinach zhromadźichu so ze wšěch kónčinow hornjoserbskeho kraja duchowni, kandidaći, wučerjo, studenći a někotři rjemjeslnicy. Woni přijachu předpołožene wustawki, wuzwolichu předsydstwo (dr. Klina za předsydu, kandidata Wanaka za sekretarja, J. E. Smolerja za redaktora Časopisa atd.) a wuradźowachu wo wudajomych knihach. Wužitne bě mjez druhim postawjenje, zo ma hłowna zhromadźizna na kóždolětnu srjedu po jutrach so wotbywać.

Po dozałoženju Maćicy Serbskeje rozpósła so přeprošenje „Přećelam serbskeje rěče a literatury“ najprjedy w sakskej dźělbje Hornjeje Łužicy, a potom w pruskej, hdyž bě z rozkazom 30. hapryla 1847, přez superintendenta Kubicu z Wojerec wustaranym, tež pruskim Serbam přistup k Maćicy dowoleny. Maćica chcyše jako starosćiwa mać wšitkich Serbow być a wšěch swěrnych Serbow wokoło sebje zhromadźić. Jeje skutkowanje bě jenož z tym trochu zadźěwane, zo bě wona wot spočatka khuda. Tola je při wšim tym wjele za serbski lud dokonjała, zjednoćejo prjedy dźělenych Serbow w jednej pismowskej rěči a wudawajo wužitne serbske knihi.

W tajkim naměrje zestawi najprjedy dr. Pful za Maćicu nowy serbski prawopis, kotryž po přehladanju přez Smolerja a Kućanka so přija a w prěnim lětniku Časopisa (1848) so woćišća, a hnydom počachu so prěnje knižki za lud wudawać: Štyri prědowanja H. Lubjenskeho, Serbske Hornje Łužicy abo statistiski zapisk E. B. Jakuba a J. Kućanka, někotre powědančka a druhe powučne spisy.

Nowe towarstwo doby sebi wjele přećelow a wubudźeše wulke nadźije, kotrež pak tola njemóžeše w datych wobstojenjach tak spěšnje spokojić. Hižo w prěnjej horliwosći wobhrozychu młodu Maćicu Serbsku njenadźěte politiske podawki w němskich krajach.

§ 2.

Postupowanje Serbow w njeměrje l. 1848—49.

Pozběžk februarja we Francózskej wudyriwši wotražowaše so tež w Němskej, hdźež znjeměrjeny lud powróćenje wobstojaceho porjada žadaše. Tuto němske demokratiske hibanje chcyše tež Serbow sobu potorhnyć. Z druheje strony wabješe jich nowe słowjanske prócowanje w Awstriji. W tajkich wobstojnosćach postupowachu Serbja z prawej rozhladnosću. Předo wšim wuži za swój lud zahorjeny J. E. Smoleŕ zastaće privilegija němskich nowin, po kotrymž smědźachu jenož wone politiske nowinki podawać, a přewza wot H. Zejlerja redakciju „Tydźeńskich Nowin“, wot nětka politiskich, dale a bóle w Serbach so rozšěrjowacych.

W Sakskej wustupowachu demokraći přeco zjawniše přećiwo knježeŕstwu a pohonjachu tež wjesnu ludnosć na swoju stronu. Wjetšina sejma wopokazowaše so njepřećelna přećiwo kralej a ministram, města běchu z wjetša na pozběžk přihotowane a wójsko khileše so z dźěla na stronu sejma. Demokratiska strona napominaše w Sakskej lud, zo by swoje žadanki zestawjał a so wo přichodnym zarjadowanju kraja wuprajił. Němcam so zdaše, jako bychu Serbja we wšim z nimi dźeržeć dyrbjeli, tola Serbja wobroćichu so z dowěru na kraloswěrnu stronu, derje wědźicy, zo wot tehdyšich němskich demokratow za swoju słowjansku narodnosć ničoho dobreho so nadźěć njemóžachu.

Po skónčenju maćičneje hłowneje zhromadźizny l. 1848 wobzamknychu tohodla wodźićerjo Serbow zestawjenje serbskeje peticije na kralowske sakske ministerstwo. Tajka so we wosebitym wubjerku pod předsydstwom H. Imiša wuradźowaše a potom ćišćana w sakskej dźělbje serbskeje Łužicy wot nimale 5000 Serbow podpisa. Serbja pak žadachu, zo by serbska rěč w Serbach to same prawo měła, kotrež ma němska rěč w Němcach, a te wosebje w šulach, cyrkwjach, před wyšnosćemi a před sudom. W deputaciji, kotraž tule próstwu 26. julija 1848 ministrej předsydźe dr. Braunej přepoda, běchu duchowni a wučerjo (Bróska, Kućank, Imiš, Melda, Hicka), jako tež kublerjo (Cyž, Hejna, Jězorka, Kokula, Pful, Sommer, Wićaz a Wowčeŕk) a sejmscy zapósłancy (Kubaš z Hodźija, Herman z Wuric a Herman ze Spytec). Minister slubi, zo próstwa

po krótkim času so dopjelni. Deputacija pak poda so hišće ke kralej, kotryž tehdy w Pilnicach přebywaše, a bu tež tam jako kraloswěrna miłosćiwje přijata.

Tehdyši sakski sejm pak hrožeše po swojej wjetšinje nic jenož kralej, ale tež wobstaću wosebitych prawow Hornjeje Łužicy. Tola Serbja spóznachu, zo by z wotstronjenjom tajkich prawow tež jim so sobu škodźiło, stupichu z přeswědčenjom na stronu łužiskich zemjanow, kotřiž łužisku wustawu zaškitowachu. Krajny starši v. Thielau dopokazowaše, zo je wosebita łužiska korporacija, byrnje na recess l. 1635 so njedźiwało, hižo trěbna za dopłaćenje provincialneho dołha (kiž bě w kriminalnej a zawěsćowacej pokładnicy nastał), jako tež za wobkhowanje a zarjadowanje zamóženja łužiskich krajnych stawow. Zo by so łužiska wustawa wobtwjerdźiła, rozmnoži łužiski sejm na nazymskim posedźenju l. 1848 ličbu wjesnych a z tym tež serbskich zapósłancow. Tuto přeměnjenje stawowskeho statuta připózna pozdźišo tež sakske knježeřstwo (1849 a z dźěla 1858). Pod zarjadowanjom tak rozšěrjeneho łužiskeho sejma stawi so potom stawowska banka, wot 1844 wobstojaca a Serbam sobu wužitna.*)

Při wuradźowanjach na łužiskim sejmje přepokazachu so łužiscy zemjenjo, zo nowočasne prócowanja Serbow jim žaneje škody njepřinjesu; z toho pak nasta wjetša přikhilnosć k Serbam, tak zo wšelake wotwjazowanja a druhe jednanja mjez zemjanstwom a něhdyšimi poddanami so lóže wurunachu.

Přikhilnosć Serbow k łužiskim zemjanam a sakskemu kralej pomhaše jich narodnym prócowanjam. Knježeřstwo spózna, zo

*) Do l. 1843 bě so z dobrym hospodarjenjom stawowske zamóženje na 100,000 tolerjow rozmnožiło. Hdyž bu w l. 1844 nowe postawjenje ležownostneho dawka zawjedźene, po kotrymž dyrbješe Łužica starosakski krajny dołh sobu płaćić, wupłaći sakske knježeřstwo łužiskim wsam a zemjanstwu zhromadne zarunanje 400,881 tolerjow a k tomu hišće 41,772 tol. k dopłaćenju sakskeje tak mjenowaneje braunschweigskeje hypothekoweje požčenki. Z tym bu 1848 zhromadne łužiske zamóženje 542,600 tol.; z toho słušeše zemjanstwu 310,600, 132,000 tol. wsam a 100,000 bě zhromadneho zamóženja. Sejm wobzamkny, z pomocu serbskeje strony, zo by cyłe zamóženje w hromadźe wostało, banka so rozšěriła, lutowařnju a požčeřnju přiwzała. Knježeřstwo potwjerdźi statut (1850 a 1857) a da „stawowskej bancy“ prawo k wudaću bankowkow na milijon toleri. Direktorium banki, wužitnje skutkowaceje, stoji pod dohladom łužiskeho sejma.

jemu a krajej ničo njezeškodźi, byrnje Serbja jako wosebity lud a jenajkeho pokhoda z druhimi Słowjanami so začuwali; wšak złožowachu so po krajnych zakonjach a běchu kraloswěrni. To so z nowa dopokaza, hdyž w meji l. 1849 w Drażdźanach pozběžk wudyri. Tón regiment, w kotrymž Serbja słužachu, stoješe swěrnje na kralowskej stronje a pod jeho přewodom poda so kral na twjerdźiznu Königstein.

W lětomaj 1848 a 1849 nastachu někotre serbske towařstwa, kotrež wosebje tehdyše politiske naležnosće rozpominachu. W Budyšinje běše „serbske rěčeńske towařstwo" a we mnohich wsach wuradźowachu „serbske burske towařstwa". Tola w času na to slědowaceje politiskeje reakcije buchu tute towařstwa runja podobnym němskim zakazane.

W pruskej dźělbje Hornjeje Łužicy a tež w Delnjej njemóžachu drje Serbja při provincialnym zarjadowanju wjele sobu skutkować, tola tež woni w njeměrach l. 1848—49 krajej a kralej swěru wobkhowachu.

§ 3.
Připóznaće prawow serbskeje narodnosće w Sakskej.

Bórzy po změrowanju pozběžka wza knježeřstwo po datym slubjenju serbsku peticiju do wuradźowanja na podłožkach, kotrež bě krajska direkcija w Budyšinje přihotowała. Wotmołwjenje 28. augusta 1849 přez mjenowanu direkciju njebě drje we wšim po wočakowanju Serbow, tola přinjese někotre wužitne postawjenja na zakładźe zawodneho wuprajenja, „zo wotpohladanje a prócowanje (sakskeho) knježeřstwa ženje na to šło njeje, Serbow narodnosć a maćeřnu rěč někak přikrótčić a zahnawać." Wono tohodla postawi: 1. zo dyrbi w elementarnych šulach, hdźež su serbske dźěći, serbske čitanje a dospołna nabožniska wučba z podłoženjom serbskeje rěče so wučić; 2. zo dyrbi za Serbow w Drażdźanach a wokolnosći kóždolětnje štyrikróć serbska boža služba so wotbywać, za lutherskich w křižnej a z přizwolenjom vikariata za katholskich w dwórskej cyrkwi; 3. zo dyrbja na sudźe a w zarjadnistwje, hdźež je trěbne, serbscy přisahani tołmačerjo być a z krajneje pokładnicy so płaćić; tohorunja zawjedźe so w l. 1851 wučenje serbskeje rěče jako dobrowólneho předmjeta na

gymnasiju w Budyšinje a bu J. E. Smoleŕ prěni jeje wučeŕ. Též w krajnostawskim a w l. 1850 nowozałoženym katholskim seminaru wučeše so serbska rěč.

Tute postawjenja wubudźichu někotrehožkuli prjedy mjenje horliweho Serba a wosebje na wsach bě tohodla wulka spokojnosć. Na duchownske a wučeŕske městna w Serbach powołachu so po móžnosći dobri Serbja. Wšudźe dźiwaše so též na serbsku maćeŕnu rěč. Štož bě dale za Serbow trěbne, chcychu wótčincy ze samsnej dźěławosću a woporniwosću wobstarać a přihotować. Serbstwo začuwaše nowe mocy a w nadźiji na swoje dalše rozwiće spěwaše H. Zejlerjowy spěw wot nětka jako narodnu hymnu:

Hišće Serbstwo njezhubjene
Swój škit we nas ma;
Nowy duch wšo wosłabnjene
Sylnje pozběha:
    Bóh je z nami, wjedźe nas,
    Njepřećel so hižo hori,
    Serbja Serbja wostanu,
    Serbja dobudu!

Němčina so na nas měri,
By nas póžrjeła,
Njech pak zawistna so šćěri,
Njech so přisłodźa:
    Bóh je z nami, wjedźe nas atd.

Zaspanc žadyn pokhwaleŕski
Serba njezluda,
Swobodny duch rjeńši serbski
Křidła rozšěrja:
    Bóh je z nami, wjedźe nas atd.

Serbow khwalbu, serbske słowo
Přemóc njeskazy,
Serbstwo rozšěrja so z nowoh'
W krasnej Łužicy:
    Bóh je z nami, wjedźe nas atd.

Serbska Klio nowe mjena
Wšědnje zapisa;
Łužica njej' přewinjena
A so njepodda:
    Bóh je z nami, wjedźe nas atd.

W tym času chcyše kralowska swójba Serbam dźakownosć abo připóznaće za jich swěrnosć w lětomaj 1848 a 1849 wopokazać. W lěće 1851 přińdźe kralowski prync Albert do Budyšina, zo by tu jako major we wójsku přebywał a pódla serbsku rěč nawuknył. Jako jeho wučeř wuzwoli so J. E. Smoleř, kotryž jeho połdra lěta wučeše. Pola Serbow a Němcow bě wulke dźiwanje, zo kralowski prync prjedy něhdźežkuli zaćpětu serbsku rěč nawukny. To pomhaše nahladnosći Serbow a jich rěče!

W lěće 1853 poda so serbska deputacija, wot J. E. Smolerja wjedźena, do Drażdźan, zo by nowomandźelskimaj pryncej Albertej a pryncesnje Karoli z domu Waza serbske zbožopřeće přepodała, na kotrež prync serbscy wotmołwješe. W slědowacym lěće wopytaštaj wonaj Łužicu a buštaj na horje Čornobohu ze serbskimi spěwami powitanaj. Podobnje su serbske deputacije na kralowskim sakskim dworje tež pozdźišo při wjesołych a zrudnych składnosćach pobyłe a kóždy króć miłosćiwje přijate byłe.

Ze wšim tym naby serbski lud zapřijeće wo swojej hódnosći abo dostojnosći. Někotražkuli trochu poněmčena swójba přiwobroći so z nowa k Serbstwu. Serbscy wótčincy pak nałožowachu serbšćinu w zjawnosći a wosebje wšitkich swjedźeńskich składnosćach w rěči a w pismje.

Jako Serbja w swojim kraju narodnosć nětko česćachu, tak wobkhowachu ju tež w zdalenych stronach. Tak założichu w Australiji w lěće 1850 serbske statoki a w l. 1854 wućežechu někotre sta starolutherskich z Klětnoho, Wukrančic a wokolnosće do Texasa, hdźež je jich kolonija „Serbin“ pod wjedźenjom duchowneho Kiliana dotal serbska.

§ 4.
Dźěławosć hornjoserbskich wótčincow wot 1850—1870.

W času politiskeje reakcije přesta drje dźěławosć někotrych prjedy horliwych pomocnikow při duchownym pozběhnjenju serbskeho ludu; tola na jich město přikhadźachu zaso druzy wutrajniši a dźělachu so do wulkeho dźěła, kotrež měješe so po spóznaću wótčincow k wužitku Serbow dale stać.

Serbstwo haješe so dale w cyrkwjach a w šulach, kaž daloko běše po sakskich a pruskich zakonjach móžne, potom pak

w towařstwach a z pomocu nowinařskeje a knihoweje literatury.

W tutej historiji powěmy z krótka jenož najważniše fakta, dokelž mjenow, wosebje do stawiznow hornjoserbskeho pismowstwa słušacych, by dyrbjało wot tutoho časa jara wjele so mjenować.

Duchowni wobstarachu we wšěch cyrkwjach, hdźež bě so dotal serbscy prědowało, tež w tym času serbske bože słužby a dźeržachu jako šulscy inspektorowje na to, zo so nabožina a čitanje z dźěla sobu z pisanjom derje serbscy wučeše. Hdźež bě hdy serbske duchownske městno njewobsadźene, wupomhachu susodni duchowni. Tohorunja kedźbowaše so swěru na Serbstwo při missionskich a druhich cyrkwinskich swjedźenjach. Jenička farska cyrkej w Dubcu, dawno z wjetša přeněmčena, wustupi z rjada serbskich, tola wufarowachu so serbske wsy (Wuhelc, Štyri Duby, Stary Lubolń, Napadź, Zamosty a Hora) a pokazachu so do Rychwałda.

Wučerjo dźeržachu so swěru k Serbam a někotre prjedy z Němcami wobsadźene šule wobsadźichu so ze Serbami. Nowe serbske šulske knihi, z wjetša wot wučerjow wobdźěłane, so nałožowachu. Z pomocu wučerjow wotbywachu so serbske spěwanske swjedźenje a koncerty.

Towařstwa, kotrež smědźachu po reakciji hišće wobstać, skutkowachu dale: Maćica Serbska, Budyšinska Bjesada, missionske, spěwanske a ratařske towařstwa, z kotrychž poslědnje běchu tež w Serbach bóle němske. Pomału přihotowachu so lěpše časy za serbske towařstwa, hdyž běchu sakscy a pruscy Serbja so doma jako loyalni krajenjo a we wójnje 1864 a 1866 jako wutrobići wojacy (Klinka, Kito a wjele wuznamjenjenych) wobswědčili. Wšak bě Marija Simonowa, znamjenita wothladowařka khorych wojakow, tež Serbowka, rodźena Janašec z Dobruše. Tehdy dowolichu so zaso z přikhilnosću serbske ludowe zhromadźizny, n. př. w Khrósćicach wotbywane katholskoserbske 1867—1869. W dobrej nadźiji spěwaše tehdy H. Zejleř: „A Schleswig-Holstein wumóžene nětk radosćiwje němcuje; a kajke myto wučinjene bu za was, ludy słowjanske? O Němcstwo! skhowaj wšitku sławu za našu krej a sylzow dosć, zdźerž doma swobodu nam prawu a škituj našu narodnosć!“

Literarna dźěławosć towaŕstwow a jednotliwych wudawarjow tutoho časa je dosć wobšěrna. Towaŕstwu Maćicy, kotraž Časopis (wot 1848—84 z cyła 70 zešiwkow), protyku (wot 1854) a druhe knihi (wot 1847 spočinajo) wudawaše, přitowaŕšištej so nowej dwě wot l. 1863 skutkowacej: serbske lutherske knihowne towaŕstwo a towaŕstwo ss. Cyrilla a Methodija. Tamne je rjanu syłu nabožnych knihow wozjewiło, tuto pak skutkuje wosebje wužitnje z wudawanjom noweho časopisa „Katholski Posoł" (wot 1868 tež protyki) za katholskich Serbow, kotřiž běchu wot novembra 1848 do kónca 1850 hižo wosebity organ „Jutničku" poměli. Tohorunja dostachu lutherscy Serbja po zastaću H. Zejlerjowych „Missionskich Powěsći" a H. Imišoweje „Zernički" porjadnje wukhadźaceho „Missionskeho Posła" (wot 1854). Smolerjowe „Tydźeńske", wot l. 1854 „Serbske Nowiny", powjetšichu so a skutkowachu wjele za Serbowstwo. Wot l. 1854 wukhadźeše porjadnje tež protyka „Předźenak". W lětomaj 1858 a 1859 přidawaše so Serbskim Nowinam belletristiski „Měsačny Přidawk", na kotrehož město w l. 1860 wjelewaženy „Łužičan" nastupi. Pódla spisow z nakłada towaŕstwow a J. E. Smolerja wudawachu tež wšelacy jednotliwi mjeńše a wjetše serbske spisy.

Tak bě hornjoserbski lud přez wuznamnu dźěławosć serbskich wótčincow derje dosć z literaturu wobstarany a w narodnym duchu žiwjeny.

§ 5.

Podawki wot l. 1870 a nowe wobtwjerdźenje Serbstwa.

W němskofrancózskej wójnje (1870—71) wojowachu wojacy sakskich a pruskich serbskich stron prěni króć zaso zhromadnje na jednej stronje a w serbskich Łužicach běchu wottal runje tak swěrni poddani jako hdźe druhdźe w nowym kejžorstwje. Tola bě wšelakim přećiwne, zo Serbja hišće su a dale być chcedźa. A z nowa wěšćachu jim wotemrěće a nadpadowachu jich w zhromadźiznach, w knihach a nowinach. Ale Serbja jim njebojaznje wotmołwjachu, jako Smoleŕ w nowinach, zapósłanc Handrij Keŕk-Strauch na sakskim sejmje, Imiš na sakskej krajnej synodźe a druzy druhdźe.

W Sakskej wozjewi nowy šulski zakoń podobne poručnosće jako prjedyši z l. 1835 a da šulskemu wubjerkej wo něšto wjetše prawa, w Pruskej dźiwachu rozkazy wo šulach mało na potrěbnosće Serbow. Nowe postawjenja za cyrkej a civilne stawnistwa (1876) a druhe nowe zakonje su so bjez zadźěwkow zawjedłe. Dobry wunošk při wobćežowanju Serbow na synodźe, po kotrymž so jim po zakonju njestawaše, bě přizwolenje praktiskeho serbskeho ferialneho kursa abo seminara w Hodźiju (1877). Pódla lutherskeje serbskeje konferency w Budyšinje załoži so 1880 podobna za pruskich duchownych w Hórcy.

W dotalnych towafstwach dźěłaše so jako prjedy a nowe so załožowachu, mjenujcy 1871—72 katholske bjesady w Kukowje, w Ralbicach, w Jaseńcy a Radworju, 1875 skhadźowanka serbskich studowacych, kiž „Lipu Serbsku“ wudawać počachu, serbske towafstwa: 1876 w Bukecach, 1879 w Zarěču, 1880 w Rakecach, spěwanske towafstwa: 1875—78 Jednota w Khróśćicach, w Šunowje, w Róženće atd. Wosebje dyrbi so wuzběhnyć, zo studowaca młodźina koncerty dawaše a husćišo serbske dźiwadło hraješe, kotrež bě prjedy jenož w bjesadźe w Budyšinje bywało. Bórzy na to zawjedźechu so dźiwadłowe hry tež w někotrych wjesnych towafstwach. Na pohnuće PolakaAlfonsa Parczewskeho załoži so (1880) „towafstwo pomocy za studowacych Serbow“, kotremuž tež wukrajni Słowjenjo nahladne dary dawachu. Zemrěta wudowa Marija Wjelina z Trěbjeńc wotkaza tutomu towafstwu 6000 hriwnow. Zhromadne towafstwo Maćicy Serbskeje kupi sebi ležownosć a poča dary na twarjenje noweho maćičneho domu hromadźić; ze Serbow bě najwjetši dar (500 hriwnow) wot kublerja Michała Łahody z Bozankec. Při Maćicy Serbskej załoži sławny spisowaf J. I. Kraszewski stipendium (2000 hr. kapitala) za gymnasiasta w Budyšinje, kotryž poměrnje najwjetši postup w serbšćinje sčini. Nowy wužitny časopis „Hospodaf“ započa 1880 wukhadźeć. Starši „Łužičan“, wot 1879 dla pódla wukhadźaceje „Lipy Serbskeje“ z podobnym programmom njeporjadnje wudawany, zjednoći so skónčnje z Lipu S., z čimž 1882 staršich a młódšich literatow zjednoćaca „Łužica“ dr. E. Muki do žiwjenja stupi. Z cyła prócowachu so Serbja dale w literaturje; jene najrjeńšich zjewjenjow je wudawk H. Zejlerjowych zhromadźenych spisow wot dr. Muki. Tajke a druhe skutki pozběhowachu narodneho ducha a su jasne

wopokazma serbskeje civilisacije abo wzdźěłanosće. Njebě ani słabym ducham wjacy trjeba, so serbskeje narodnosće hańbować.

§ 6.

Wocućenje, bjeznadźijnosć a wobrot k lěpšemu w Delnjej Łužicy (1848—84).

Nowe narodne hibanje w Hornjej Łužicy njeskutkowaše na Delnju Łužicu. Štyristalětowe brandenburgske knježenje a prócowanje němskich a němcowatych duchownych a wučerjow bě serbskeho ducha moriło. Młodźina njekhwataše na studije do Lipska, hdźež snadź by so zahorić móhła, ale do Barlina a Halle. Němscy ryćerjo-kublerjo nježadachu pozběhnjenje ludoweho rozwučenja, ale jenož přeněmčenje. Boži dom bu arena za swětne požadanki, z pomocu němskich prědowani a modlitwow dyrbješe so serbski lud do němskeho přestworić. W Khoćebuzskim a Hródkowskim wokrjesu běchu hišće na spočatku tuteje periody serbscy prědarjo, ale w Kalawskim a Žarowskim běchu městna z Němcami wobsadźene, abo prědowaše so jara z rědka po serbsku. W lěće 1848 bě w Delnich Serbach hišće 36 serbskich prědarjow w 33 cyrkwjach; po času su hišće woteběrali. W šulach so z mocu přeněmčowaše. Serbska rěč zahanješe so tam z pukami a pjenježnym khostanjom! Tak njemóžeše žane wopřijeće wo samsnej narodnej dostojnosći w ludźe nastać abo so wobkhować.*)

Zadźěwk pózdnjeho wocućenja a z cyła słabosće Delnjeho Serbstwa je njedostatk widźomeho centra w měsće Khoćebuzu, njedostatk staršeho pismowstwa abo spisowaŕskeje tradicije a njeważenje narodnostneje ideje.

Wocućenje wozjewješe prěni a jeničḱi časopis „Bramborski serbski Casnik“ 1848 pod redakciju fararja Nowki; ale wón chcyše bóle přećiwo němskim demokratam skutkować dyžli za Serbstwo. Tohodla zańdźe 1852 dla njedostatka woteběrarjow na poł lěta, potom pak so dale wudawaše wot fararja Panka z Dešna a wot 1867 wot wučerja Šwjele. W tym času nasta prěnje towaŕstwo serbskich gymnasiastow pod J. F. Tešnarjom w

*) Kak w Delnjej Łužicy nětko je, wopisuje dr. E. Muka w Časopisu lěta 1884.

Khoćebuzu. W lěće 1850 założi so „serbske towaŕišstwo nižneje Łužycy“, ale dla zemjanskeho naměrjenja swojeho patrona v. Werdeck zańdźe po wudaću někotrych małych brošurkow.

Sami duchowni wodźićerjo ludu njeměјachu tehdy nadźije, zo lud wot přeněmčenja wotwobaraju. Widźachu, zo je mało delnjoserbskich knihow a sami njeměјachu ani wědomosće ani srědkow, zo bychu dosć trěbnych nowych knihow wudali. Někotři duchowni (Stempel) a wučeŕ Grys atd. wobstarachu někotre knižki, ale za lud bě to přemało.

Najpilniši spisowarjo běchu slědowacy. J. F. Tešnaŕ, serbski duchowny w Khoćebuzu (1857—1863) porjedźi prawopis, wuda nowy zakoń (1862) a někotre druhe nabožne („pjatkaŕske“) a šulske knihi. Wučeŕ Šwjela doby sebi zasłužbu z tym, zo 1863 redakciju „Bramborskeho serbskeho Casnika“ na so wza a arije za šulu wuda. Wučeŕ Grys wozjewi „kjarliže“ a „spiwanja“ za lud, mjez tym zo běchu originalne a z Phaedra a Theokrita přełožowane kruchi fararja Stempela jenož pokazki delnjoserbskeje rěče za wučenych. Faraŕ Pawoł Broniš wudawaše nabožne knižki a spěwy. Wučeŕ Hendrich Jordan zběraše wot l. 1873 ludówe pěsnje, wuda wjacore knihi a słuša do najpilnišich serbskich spisowarjow. Němc dr. Sauerwein z Hannoverskeje wuzwoli sebi Delnju Łužicu za druhu wótčinu a serbsku rěč nawuknywši pěsnješe w njej a wozjewi „serbske stucki“ (1877). Mato Kósyk z Wjeŕbna poča pilnje serbscy pisać a pěsnić, wozjewi idyllu „Serbska Swaźba w Błótach“, syłu pěsni w Časopisu a w nowinach. Někotři druzy wozjewichu mjeńše literarne wudźěłki.

Tola wšitke prócowanja jednotliwych přećelow serbskeho ludu njedosahachu. Lud sam hišće přemało wažnosće na swoju rěč kładźeše, wjesni hospodarjo sćelechu mało synow na gymnasium do Khoćebuza, hač runje bě tam dr. Tschirner serbšćinu jako dobrowólny předmjet postawił. Z dźěla maju tam Serbja mało srědkow, zo bychu synam studować dali a z dźěla so přewulkich wudawkow boja.

We wšitkim tym nasta wobrot k lěpšemu w lěće 1880. Tehdy wuda nazymu Alfons Parczewski ze swojim nakładom prěnju serbsku pratyju. Na jeho namjet założi so „delnjołužiski wotrjad“ při Maćicy Serbskej w Budyšinje a poča 27. meje 1880 z prěnjej zhromadźiznu swoju dźěławosć za serbski lud. Do

předsydstwa słušeja Tešnař, Rocha, Jordan, Šwjela a Latk. Tak nasta literarne zjednoćenje mjez přećelemi Serbow, kiž chcychu serbskemu ludej duchownu žiwnosć poskićeć, a pódla tež „Towařstwo Pomocy“, kotrež studowacych podpěrać poča podobnje jako w Hornjej Łužicy. Spomnjeny „wotrjad“ wuda wottal někotre wužitne knižki, pódla wozjewi Parczewski hišće druhu a třeću pratyju, potom wotrjadej přepodatu. W decembru 1880 přeměni Casnik swoje mjeno na „Bramborske Nowiny“, kotrež wottal Šwjela, Jordan a Kósyk redigowachu. Poslědni z nich njedawno z redakcije wustupi, hdyž so do Ameriki na studije přesydli. Přez pratyju, Nowiny a druhe spisy, kiž so nětko pilnišo roznošowachu, nawukny lud lěpje serbscy čitać. W tym zaměrje spisa H. Jordan na pohnuwanje A. Parczewskeho wosebitu „Cytanku“ (1883). Hdyž so lud bóle do serbskeho čitanja zalubuje, budźe tež Delnjej Łužicy móc serbskeje narodnosće přiběrać.

Mjez tym pak dyrbi za Serbstwo w cyrkwi a šuli so hišće wjele stać. W politiskim nastupanju su Serbja kraloswěrni, plahuja wosebje wojeřske a někotre spěwařske towařstwa. Na swoje prawa při wobsadźenju duchownskich městnow hišće přemało kedźbuja, při wólbach na sejmy su hišće jara indifferentni a njeměјachu dotal ženje žanoho serbskeho zapósłanca.

Historija serbskeho ludu w tymaj provincijomaj, hdźež wón dotal traje, ma we woběmaj při wšej rozdźělnosći wjele podobneho. Tohodla je nětko trjeba, zo sebi Horni a Delni Serbja z radu a skutkom blizcy wostanu po přikładźe lubosćiweju sotrow. Tu mysl wupraji M. Kósyk w basni wo Łužicomaj (Časopis 1881):

Tak bydli kužda wósebje,
Ma swójo brěmje, wjasele.
Lěc tak smej źiwno rozdźělonej,
Smej we to sebje přichylonej;
Su naju jadne kólebki
Źě k swětłu něgda zbujkali!

By wěźeł naju cesne jmě?
To stoj juž namaj na cole.
Lěc hynak smej wot wenkownosći,
Smej we to sotře w nutřkownosći.
Mej smej tej małej Łužycy,
Ta górna, dolna w zjadnosći.

§ 7.

Rozhlad a wuhlad.

Tak smy póznali, zo běchu Serbja něhdy wulki lud, skónčnje pak mały, ale zo tola jako wosebity narod čas swojeho narodneho znowarodźenja dočakachu. Na tej zemi, hdźež su Serbja wot starodawna autochthonowje, wobsydluja hišće rjany kruch kraja. Tu dźerža so jako druhe mjeńše ludy w swojich stronach, na přikład Rhaetoromanowje abo Ladinowje, Islandźenjo a Friaulowje, abo podobnje jako kolonistowje z wjetšich ludow, wot wótčiny zdaleni, n. př. Němcy w Sedmihródskej a druhdźe, Armenowje, Grekowje a druzy.

Prawo swojeho byća maju jako druzy po božej woli, dostojnosć tudybyća přihotuja sebi sami z darami wot Boha datymi, a ze swojej prócu a wutrajnosću. Cyrkej a stat z jich byća žaneje škody nimatej; Serbja su swěrni wuznawarjo swojeje wěry a loyalni poddani, štož je woboja wyšnosć wjele króć připóznała.

Wjele stow lět hižo wěšća Serbam přeněmčenje a w nowišim času su tajcy falšni profeći časćiši. Jeni praja: Serbja zhubja swoju narodnosć, dokelž Němcy po procentach bóle přibywaju dyžli Serbja; ale woni njepřirunuja němske wsy ze serbkimi wsami, ale měšćanske wobydleństwo z wjesnym, a wuča njekřesćansku wučbu, zo dyrbi wšudźe wjetši lud mjeńšemu ze zaničenjom hrozyć. Druzy rjeknu: Nuzowana šula přeněmči Serbow; ale tajke šule mamy hižo wot l. 1835. Zaso druzy powědaju: Železnicy dopomhaju přeněmčenju; ale tajke přerězuja naš kraj tež hižo wot l. 1846. Hišće druhim je powšitkowna wojeńska přisłušnosć jako wěste znamjo přeněmčenja; ale w Pruskej dokonjeju ju Serbja hižo wot l. 1813 a w Sakskej tež wot 1849. Někotremu zda so zakoń wo swobodnym přesydlenju přihódny srědk za přeněmčenje, a něhdźežkuli zeserbšća so dźěći přićahnywšeho Němca. Najwjetši triumf měni swjećić, štóž praji: Serbšćina zańdźe, dokelž njeje khmana, zo by nowišu wzdźěłanosć rozšěrjała. Rozom a paedagogika pak wučitaj, zo so ludej intellektualna a moralna wzdźěłanosć po najbližšim pući wudźěluje z jeho wótcowskej rěču. A tež wyšša wzdźěłanosć hodźi so, jako z kóždej druhej, ze serbskej rěču rozšěrjeć. Hdyž so wučeni poprócuja, móža serbsku rěč z najmjeńša ze wšěmi wurazami wuhotować,

kotrež su na „srjedźnych“ šulach trěbne. Tak hodźi so wjele za wzdźěłanosć skutkować, byrnje najwyšša wzdźěłanosć so potom z pomocu němskeje abo druheje słowjanskeje dokonjała. Němsku rěč nawuknu Serbja w šulach a serbska rěč je jim kluč k druhim słowjanskim, wosebje k pólskej a čěskej. Za přirunanje z druhimi je tež serbska khmana!

Často so wo wzdźěłanosći jednotliwych Serbow wopak rozsudźuje, hdyž so n. př. němscy měšćenjo z wjesnymi Serbami přirunuja! Serbja su w swojim powołanju runje tak wzdźěłani jako druhe ludy w tym samym. Tohodla praji z prawom cuzy wučeny (professor A. N. Pypin) wo serbskich spisowarjach, zo ze serbskej rěču wědomosće a moralnosć do luda přinjesu, a zo z małymi srědkami dźěło wukonjeju, kotrež wšitku česć zasłuži*).

Něhdźežkuli so z mocu dźěła na přeněmčenje, kotrež pak njeprawda wostanje před sprawnym Bohom a rozomnymi ludźimi. W šulach nałožowane namócne němčenje je wobškodźenje duchowneho žiwjenja, system wohłupjenja a wodźiwjenja, jako je wjelekróć dopokazane. W žiwjenju wotrosćenych je němčenje často na njerozomnej hordosći założene a zadźěwa prawej kulturje. Sprawny Němc a přećel serbskeho ludu, dr. Sauerwein, tohodla z pohladom na němcowarjow přezcyłnje praji**): „Nětčiši splah, kotrehož čłowječny rozom a strowe čuće so skazytaj, njemóže swojim dźěćom zawostawić, štož je sam zhubił!“ Wo dalšim žiwjenju Serbow pak rěči takle: „Jeno telko prajmy, zo tajki lud, tak strowy na ćěle a duchu, — lud z tajkimi młódnymi a hišće přeco nowymi narodnymi pěsnjemi, — lud z tajkej žiwej a w cyłym swojim žiwjenju so wopokazacej poeziju, — lud, kiž tajke originalne pěsnistwo jako n. př. Zejlerjowe a Kósykowe wupłodźuje, — lud, kiž ma hišće tak strowe narodne a nabožne žiwjenje, kajkež je serbske — zo tajki lud njewuhladuje, jako by bórzy wumrěć chcył abo dyrbjał, khiba-li zo po znatym słowčku woneje bajki: Denn ich bin gross und du bist klein!“

---

*) Přir. jeho knihu wo słowjanskich literaturach abo T. Pjechowy němski přełoženy dźěl: Das serbisch-wendische Schriftthum in der Ober- und Niederlausitz. Leipzig, Brockhaus. 1884.

**) Přir. Łužicu 1883: Je gwałtne wutupjenje maćeŕnych rěči prawe a mudre před Bohom a před ludźimi?

Při tym pokazuje na křesćansku zasadu: Štož chceće, zo bychu wam činili atd., jako tež na historisku Nemesis.

Dalše rozwiće našeje narodnosće stanje so, da-li Bóh, jako dotal na zakońskim pućn. Hdyž so Serbja jako tajcy čuja a na swoju dostojnosć dźerža, směmy ze zhromadnej prócu mjez Hornimi a Delnimi Serbami lěpše časy wočakować. Njech je kóždy w swojim powołanju dźěławy a swěrny Serb a štóž móže, njech so stara, zo bychu Serbja duchownych, wučerjow a druhich wučenych měli! Hdyž Serbja swoju narodnu česć sebi waža, nawuknje tež přichodnje jako dotal tón abo wony Němc abo Słowjan z druhich krajow z lubosće k nim serbsku rěč, zo by Serbam wužitniši był w swojim powołanju. Kotřiž móža, njech pilnje dale pisaju do časopisow abo knihi, kotrychž wjele hišće trjebamy a zaso druzy njech so staraju za rozšěrjenje serbskich knihow! Dotalne serbske towařstwa dyrbja z pomocu swěrnych a woporniwych sobustawow swoju přisłušnosć činić a někotre trěbne nowe dyrbja so hišće založić. Najmócnišo pak dyrbitaj skutkować literarne towařstwo Maćicy Serbskeje w Budyšinje z maćičnym domom jako widźomym centrom Serbowstwa a Towařstwo Pomocy za studowacych. Wobě towařstwje stej wot wyšnosće připóznatej a zo je so jimaj z časami podpěra z cuzby dostała, njeje ničo njezakońske; runje jako so přećelowje našeju towařstwow za Serbow sobu staraju, tak staraju so Němcy ze „schulvereinom“ za Němcow we wukraju.

To je naš rozhlad a wuhlad! Sprawni a rozswětleni ludźo w Europje dźiwaju so, kak je małemu serbskemu ludej móžno było, w datych wobstojenjach dotal swoju narodnosć wobkhować; njech tež widźa, zo z wótčinskej myslu a narodnej dostojnosću dale wobstojimy jako dobri a wzdźěłani Bohu lubi Serbja, hódni spominanja w historiji!